

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav politologie

Diplomová práce

Tomáš Heller

Vývoj rasové teorie v českých zemích za druhé republiky v Československu

The development of racial theory in the Czech Lands during the Second Republic in
Czechoslovakia

Praha, 2018

vedoucí práce: PhDr. Michal Pehr, Ph.D.

Rád bych touto cestou vyjádřil poděkování PhDr. Michalu Pehrovi, PhD. za jeho cenné rady a trpělivost při vedení mé diplomové práce. Rovněž bych chtěl poděkovat Prof. PhDr. Jiřímu Holému, DrSc., Doc. PhDr. Blance Soukupové, CSc. a PhDr. Tomáši Bandžuchovi, Ph.D. za jejich vstřícnost a pomoc při odborných konzultacích.

.....
podpis

Identifikační záznam:

Heller Tomáš. Vývoj rasové teorie v českých zemích za druhé republiky v Československu (Mgr.). Univerzita Karlova v Praze, Filozofická fakulta, Ústav politologie. Vedoucí práce PhDr. Michal Pehr, PhD.

Klíčová slova:

Antisemitismus, Československo, Židé, rasismus, Beran

Abstrakt:

Diplomová práce se bude zabývat vývojem rasové teorie v českých zemích za druhé republiky v Československu ve vztahu k židům. Kromě koherentního zmapování vývoje rasové teorie v českých zemích za druhé republiky v Československu se bude věnovat také zjištění, z jakých premis vycházela druzho-republiková politika a s ní související vládní nařízení. Cílem práce je také poukázat na povahu českého antisemitismu a především na spojitost mezi politickou a rasovou teorií, která se projevila na politickém poli druhé republiky. V diplomové práci rovněž upozorníme, že i když byl antisemitismus rozšířený, tak mu rozhodně nepodlehli všichni.

Keywords:

Antisemitism, Czechoslovakia, Jews, Racism, Beran

Abstract:

The diploma thesis deals with the evolution of race theory and its relation to Jews in the Czech lands during the period of the second republic. Apart from mapping the evolution of race theory in the Czech lands in said period coherently, the thesis also focuses on the premises of the second-republic policy and its accompanying government regulations. The aim of the thesis is to show the characteristics of Czech antisemitism and especially the connection between political and race theory which appeared at the political sphere of the second republic. The thesis points out the fact that not everyone acted upon antisemitism, even though it was quite widespread.

Seznam zkratk:

ČAK – Česká advokátní komora

ČSR – Československá republika, Česko-Slovenská republika

HSLŠ - Hlinkova slovenská ľudová strana

KSČ – Komunistická strana Československa

NS – Národní shromáždění, Nejvyšší soud

NSP – Národní strana práce

NSS – Nejvyšší správní soud

SdP - Sudetendeutsche Partei

SNJ – Strana národní jednoty

TGM – Tomáš Garrigue Masaryk

Prohlašuji, že jsem diplomovou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 08. 07. 2018

.....
Tomáš Heller

Úvod.....	7
1. Metodologie	10
2. Stav výzkumu a zhodnocení literatury	12
2. 1. Výzkum druhé republiky od 60. let 20. stol. do roku 1989	14
2. 2. Výzkum druhé republiky po roce 1989.....	15
2. 3. Výzkum druhé republiky z politologického pohledu.....	18
3. Cesta k Mnichovu	20
3. 1. Nástin vnitřních problémů Československa.....	21
3. 2. Německé argumenty a důvody.....	23
3. 3. Parlamentní volby 1935 a reakce Hodžovy vlády	24
3. 4. Mnichovská dohoda	27
3. 5. Dopady Mnichovské dohody na Československo	29
4. Cesta z Mnichova.....	32
4. 2. ČSR mezi velmocemi v bezvýhodné situaci	33
4. 3. O interpretaci Mnichova	35
5. Proměna stranického systému a konec parlamentní demokracie	39
5. 1. Strana národní jednoty	40
5. 2. Národní strana práce	42
6. Hledání viníka za národní katastrofu	44
7. Sociální a hospodářská politika republiky Česko-Slovenské.....	46
7.1. Řešení uprchlické krize a nezaměstnanosti.....	47
7.2. Státní hospodářská rada a pomoc sociálně slabým	49
8. Motivy českého antisemitismu	51
9. Druhá republika a Židé	56
9. 1. Cenzura a Židé	57
9. 2. Antisemitismus v denním tisku a politice	60
9. 3. Antisemitismus ve společnosti a v profesních skupinách	65
9.3.1. Souhrnně k vybraným profesním skupinám	66
9.3.2. Česko-Slovenská advokacie proti židovským advokátům.....	67
Závěr	71
Bibliografie	75

Úvod

Vývoj rasové teorie, či chceme-li uvažování o rase v československém politicko-společenském prostoru, je neoddělitelně spjato s českou politickou historií, která nám na příkladu antisemitismu za druhé republiky v Československu bude ilustrovat aplikaci rasových úvah v politické praxi. Druhorepublikový režim je nepochybně badatelsky zajímavý, protože je propojen se specificky českým antisemitismem, který jako by latentně skryt vzešel najevo v historické chvíli, kdy československý národ hledal viníka za národní katastrofu.

Ačkoliv se s českým antisemitismem v tuzemských učebnicích dějepisu v podstatě nesetkáme, tak v této diplomové práci si ukážeme, jak dobře skrytý antisemitismus se v českém národě objevoval, jaký měl charakter a jak se projevil za druhé republiky.

Abychom si ověřili, že antisemitismus byl společenskou realitou, nemusíme pátrat hluboko, protože už v Hovorech s TGM od českého spisovatele Karla Čapka se v rozhovoru s prvním československým prezidentem dočteme, že už od svého útlého mládí měl TGM chorobný strach z Židů a jejich rituálů když v mládí chodíval při svých obchůzkách po rodné vesnici, raději se židovským domům vyhýbal. Masaryk později přiznává, že se ani v dospělosti nikdy nezbavil strachu z Židů. Ačkoliv víme, že se nebál zastat Leopolda Hilsnera z principiálních pozic, tak se svým antisemitismem tento první československý prezident a zakladatel Československa - jak sám tvrdí - celý život bojoval.¹ Masarykův vztah k Židům byl však problematičtější, než jak ho vylíčil Karlu Čapkovi. Ten se projevil nedlouho po založení ČSR, kdy musel Masaryk v rámci politiky odsunu haličských Židů, kteří utekli do ČSR během první světové války, řešit s nově ustavenou vládou vzednutí antisemitských nálad ve společnosti, které plánovaný odsun vyvolal. Po dlouhých vyjednáváních však česká vláda na doporučení prezidenta Masaryka odsun odložila na neurčito, a to z důvodu zachování dobrého zahraničně-politického obrazu ČSR, které respektuje práva menšin, ale jak uvádí německý historik Frank Hadler, tak Masarykův, ale i Benešův vztah k haličským Židům byl nasycen předsudky a protižidovskými názory, reflektujícími dobové nálady v Československu.² Ostatně dobrou ukázkou, jak se v prvních měsících v nově vzniklém ČSR přistupovalo k objevujícímu se antisemitismu a jak se ho snažili

¹ Srov. ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. 1. soubor. vyd. Praha: Československý spisovatel. Spisy, sv. 20. 1990, s. 11-12

² Srov. HADLER, Frank, "Erträglicher Antisemitismus"? - Jüdische Fragen und tschechoslowakische Antworten 1918/19, in: *Jahrbuch des Simon-Dubnow-Instituts/Simon Dubnow Institute Yearbook I*, 2002. s. 166-200

politici eliminovat z veřejného prostoru z důvodu dobrého mezinárodně-politického obrazu ČSR, ve které se neobjevuje antisemitismus, který není slučitelný s demokratickým státem západního typu, je plánovaný Masarykův projev před Revolučním národním shromážděním z 2. ledna 1919, kdy TGM hodlal pronést proslov i o poměrech nově vzniklého státu k Židům a k antisemitismu. Obojí bylo však na nátlak vlády vynecháno, což problematizuje nejen reálný Masarykův vliv, ale umocňuje také snahu mladého Československa se prezentovat jako země, ve které antisemitismus nemá své místo, což mělo nepochybně zahraničně-politický důvod, ale už se netolik setkávalo s realitou.³

Masarykův příklad nám zde v počátcích diplomové práce ukazuje, jak inherentně byl antisemitismus v českých zemích zakořeněn, a na příkladu hilsneriády spatřujeme, jak se věci politické prolínaly s událostmi sociálními a jak byly společně ovlivňovány rasovou teorií, která se i během hilsneriády promítla v politické praxi. Jinými slovy: nejen v českém kontextu lze vysledovat nápadnou spojitost mezi rasovou a politickou teorií, protože úvahy o povaze rozdělení ras takřka vždy směřovaly k aplikaci na pole politiky.⁴ A právě tato hypotéza nás bude provázet diplomovou prací.

Dle našeho názoru, který se pokusíme obhájit, nejen politický tlak na Československo, nýbrž také ekonomicky laděný antisemitismus, se projevil v ČSR za druhé republiky jako odpověď na národní katastrofu, a tudíž svůj obsah nečerpal pouze z politických příčin, nýbrž také z vnitřních zdrojů. Parafrazí výroku, že: „*Antisemitismus je nejlepším barometrem politického počasí*“,⁵ bychom v návaznosti na zmíněnou hypotézu chtěli v této diplomové práci potvrdit, že antisemitismus za druhé republiky ukázal, že jeho vnitřní zdroje nebyly lidové, nýbrž ekonomické.

Je důležité také zmínit, že tato práce od samého začátku předpokládá, že Mnichovská dohoda byla nejenom československou pohromou, ale i celosvětovou tragédií, která má jednoznačně evropský, ale v důsledku i celosvětový přesah, a proto ji nelze redukovat na československou záležitost. Proto si v této diplomové práci budeme potvrdzovat, že politický a sociální vývoj za druhé republiky byl velmi dynamický a že obě druhorepublikové vlády byly nuceny se situačně

³ Srov. FRANKL, Michal a Miloslav SZABÓ. *Budování státu bez antisemitismu?: násilí, diskurz loajality a vznik Československa*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015. Židé - dějiny – paměť, s. 10-11

⁴ Srov. BUDIL, Ivo T. *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie: Zrození moderní rasové teorie: Život a dílo Victora Courteta*. Brno: NAUMA, 2005. s. 15-16

⁵ Druhá republika česko-slovenská [online]. Praha: Česká televize, 2008. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10150778447-historie-cs/208452801400007-druha-republika-cesko-slovenska>

přizpůsobovat poměrům, kterým byly na základě mnichovské dohody nuceny čelit. Vláda se ocitla v kleštích – musela reagovat na nátlak Německa a přitom pružně reagovat na požadavky západních velmocí, na kterých bylo ČSR závislé v oblasti exportu a následně v otázce britsko-francouzské půjčky a přitom všem musela ještě řešit vnitřní politiku, která vyžadovala nesmírnou pozornost. A právě tento fakt budeme na několika místech zmiňovat a odůvodňovat.

V této práci se nebudeme ptát po vývoji rasové teorie na Slovensku, Podkarpatské Rusi, ale zaměříme se pouze na české země. Vývoj rasové teorie v českých zemích je stejně jako v jiných geografických a kulturních entitách specifický a svým vývojem jedinečný, ale přesto, jak si čtenář může potvrdit v odborné literatuře na příkladu antisemitismu, který nás v této diplomové práci bude zajímat výhradně, nikdy nebyl tolik zakořeněný a prolutý lidovým antisemitismem jako v sousedních zemích, kde se jako společenský fenomén projevoval v intenzivnější a militantnější podobě. Stejně tak naše pozornost bude zaměřena na antisemitismus a nikoliv na antijudaismus, který se v téže době objevoval mezi moravskými katolíky a jinde.

Pro co nejpřesnější potvrzení stanovených cílů se proto zaměříme na české země a i když plně uznáváme difuzionistickou roli kultury, pro vymezení cílů si pomůžeme zkoumáním novinových článků, vycházejících v té době v českých zemích, ale také odbornou soudobou literaturou, kterou jsme si důkladně vyřešovali, monografiemi, memoáry, archivy, odbornými články a v neposlední řadě také vzpomínkami několika pamětníků, které jsme získali díky projektu Paměť národa.

V návaznosti na studijní program budeme brát zřetel na politologickou stránku tématu, a proto se nezaměříme pouze na historický výklad, ale nabídneme čtenáři také kapitolu věnovanou proměně stranického systému, čímž uvedeme čtenáře do obou politických stran působících za druhé republiky. V rámci studovaného oboru však bude kladen důraz na propojení politické teorie, kterou chápeme jako aplikaci politických idejí na každodenní politickou praxi, s rasovou teorií. Poukážeme na politickou aplikaci úvah o rozdělení ras na příkladu antisemitismu, přičemž upozorníme na zjevnou souvislost s českou politickou historií.

1. Metodologie

Jelikož jsme však toho názoru, že v dnešní době již není nutno vycházet pouze z tradičních pramenů, jako jsou již zmiňované archivní materiály, dobové články a vědecké práce, využijeme pro obohacení i zdroje méně tradiční – získané pomocí metody orální historie. Tu definujeme slovy Mgr. Davida Webera: „*Jedná se o řadu propracovaných, ale stále se vyvíjejících a dotvářejících postupů, jejichž prostřednictvím se badatel v oblasti humanitních a společenských věd dobírá nových poznatků, a to na základě ústního sdělení osob, jež byly účastníky či svědky dané události, procesu nebo doby, které badatel zkoumá, nebo osob, jejichž individuální prožitky, postoje a názory mohou obohatit badatelovo poznání o nich samých, případně o zkoumaném problému obecně.*“⁶ Jako zdroj pamětnických výpovědí, které budou mít ovšem pouze doprovodný charakter a svou autentičností dokreslí výklad o lidský aspekt, nám bude sloužit sbírka Paměti národa, jejímž cílem je zprostředkovat široké veřejnosti, badatelům a médiím autentické vzpomínky a vyprávění pamětníků klíčových událostí 20. století. Paměť národa na svém webu poznamenává: „*(...) v databázi uchováváme celé nahrávky, ukázky z nahrávek, fotografie, deníky, archivní dokumenty a mnoho dalšího. Čím více sbírek, portrétů a svědectví se podaří shromáždit, tím pestřejší a srozumitelnější mozaika uplynulého století vznikne. Skrze svědectví pamětníků a pomocí ostatních historických pramenů chceme poznávat podstatu nedemokratických režimů 20. století, nacismu a komunismu, a zkoumat fenomény, které je provázely. Skládáme mozaiku ze vzpomínek tisíců jednotlivců, kteří se ocitli v mezní situaci a o své svědectví jsou ochotni se podělit. Zajímají nás důvody, proč se lidé chovali tak či onak, co mělo vliv na vývoj jejich názorů a postojů. Vzpomínky pamětníků chceme vzájemně porovnávat a třídit pro badatelské potřeby podle dějinných epoch, výročí, událostí a také pamětnických kategorií.*“⁷

Ačkoliv jsme si vědomi, že lidská paměť není dokonalým historickým pramenem kvůli fenoménu zapomínání či zkreslování, neuváděním na světlo světa všem vzpomínkám či záměrnému mlžení či lhaní, což zpravidla nejsou schopni badatelé využívající metodu orální historie odhalit, věříme, že právě vzpomínky a vyprávění pamětníků dodají této diplomové práci na autentičnosti a pomohou čtenáři lépe se vžít do propíraného tématu. Výhodou orálně

⁶ *Metoda orální historie*. Paměť národa [online]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/page/index/title/oral-history-method>

⁷ Tamtéž

historické metody je, že se „ (...) snaží „dávat slovo“ opomíjeným (tzv. bezdějinným) vrstvám společnosti, více reflektuje tzv. malé dějiny (mikrohistorie), individuální prožitky, dějiny „psané zdola“ (history from below), rozměr každodennosti apod.“⁸

V diplomové práci zapojíme i další relevantní dochované videozáznamy, z kterých budeme čerpat, interpretovat a přepisovat do podoby psaného textu a v neposlední řadě zapojíme také velmi pečlivě vybrané publicistické pořady, především Historie.cs, u kterých opět dojde k interpretaci a přepisu do textové podoby. Jsme si vědomi, že využití publicistických pořadů je pro řadu historiků a politologů tabu, my však budeme vybírat pouze ty autory, na které v této práci budeme upozorňovat v rámci jejich vědecké práce a jejich příspěvky pro publicistický pořad Historie.cs interpretujeme jako jejich subjektivní hodnocení.

V této diplomové práci však budeme vycházet kromě známých či méně známých publikací také z archivních materiálů, ale i z dobového tisku, který bude vybírán i dle klíče, který stanoví, že budou vynechány články německých autorů, kteří po Mnichově zůstali v okleštěném Československu, a kteří vydávali vlastní německy psaná periodika, abychom si tak omezili úsek zkoumaného dobového tisku. Zkoumání vývoje rasové teorie za druhé republiky v českých zemích bude v sobě zahrnovat nejen výsledky archivního výzkumu a dalších již výše sepsaných pramenů, ale také dochované či sepsané memoáry vládních politiků.

Nutno však poznamenat, že za druhé republiky fungovala silná cenzura a autocenzura a také to, že s průběhem času se díkce a názory periodik začaly podobat stále více sobě navzájem. Jak si však ještě ukážeme, „politika národního sjednocení“ se nápadně projevovala a prezentovala především v tisku, a to z politických důvodů směrem k Německu a západním velmocem, ke kterým ČSR, i když už neměla důvěru, se snažila dobře prezentovat v rámci zachování dobrých poměrů v otázce finančních zájmů a s tím spojených závazků.

Smyslem zvolené metodologie je zprostředkovat čtenáři vznik a vývoj rasové teorie za druhé republiky takovou formou, aby se dokázal orientovat v historických souvislostech a v politikách, které byly aplikovány druho-republikovou vládou. To bude obohaceno autentickými výpověďmi pamětníků, kteří čtenáři umožní „polidštit“ strohý historický výklad o konkrétní lidské osudy a dojmy.

⁸ Tamtéž

2. Stav výzkumu a zhodnocení literatury

V této části diplomové práce se zaměříme na reflexi a zhodnocení stavu bádání o druhé republice. V této kapitole si proto klademe za cíl zprostředkovat čtenáři relevantní literaturu, která se týká výzkumu na poli druhé republiky. Tu následně zhodnotíme dle jejího obsahu a otázek, které si historici kladli. Zajímat nás budou zpravidla souhrnné historické práce, které nejenomže předkládají fakta, ale dosazují je do kontextu a následně hodnotí charakter druhé republiky. Z toho důvodu budou vynechány - pro tuto kapitolu - životopisné práce, autobiografie, odborné články, studie apod.

Jak si ještě ukážeme, druhá republika se vyznačuje oproti jiným obdobím jedním unikátem: za druhé republiky jsme si jakožto politický národ vytvořili nátlakem zvenčí, ale i důsledkem nutnosti a vnitřních predispozic, autoritativní a podle některých autorů protidemokratický režim, který v našich dějinách nemá obdoby. I po téměř osmdesáti letech se však téma druhé republiky zdá být zahaleno rouškou tajemství a jakéhosi studu či nezájmu ho studovat a i přes současný badatelský počín v díle *Rozpad židovského života; 167 dní druhé republiky*,⁹ je téma valnou částí široké veřejnosti zcela neznámé, a to i přesto, že se jedná o velmi důležitou součást československých dějin, které do značné míry zneužila po únorovém puči ve svůj prospěch KSČ.

Výzkum druhé republiky je ovlivněn dobou, ve které se badatelské práce psaly. Každý pramen, který jsme prostudovali a který jsme v diplomové práci uveřejnili, byl svým způsobem výjimečný. Prameny totiž zachycovaly dobu a osobní přístup svých autorů, což se obzvláště jeví s odstupem času. Proto budeme ke všem zdrojům přistupovat kriticky, avšak jsme si vědomi, že i náš pohled na vybrané téma bude zákonitě kontaminován soudobými narativy, stavem bádání, současnými otázkami, ale do jisté míry, ačkoliv se pokusíme býti nezaujatí, vlastním světonázorem. Jak se níže může čtenář přesvědčit, jako klíč pro členění literatury volíme dvě období. Je to a) od začátku komunistické totality (1948) do sametové revoluce (1989) a následně b) od sametové revoluce do současnosti (2018).

Abychom skutečně zachytili to zásadní, rozhodli jsme se až na jedinou výjimku vyhnout esejistickým a jiným počínům a poskytlí prostor české historiografii. Zmíněnou výjimkou je kniha Karla Douděry, která se v práci objevila, ač autor Douděra není historik a patrně ani jeho

⁹ Srov. ZOUFALÁ, Marcela, Jiří HOLÝ, *Rozpad židovského života za 167 dní*. Praha: Adademia, 2016

kniha vědeckou ambici nemá, slouží našemu čtenáři stejně jako níže zmíněná kniha Miloše Hájka, jako potvrzení teze, že československá historiografie v době „předsametorevoluční“ byla v otázce druhé republiky a priori zaujatá a namísto současně uznávané historické metody si potvrzovala své základní ideové přesvědčení, že Mnichov byl důsledkem špatného zahraničně-politického směřování prvorepublikového Československa na západní velmoci namísto Sovětského svazu, jež zapříčinila československá buržoazie. Spolu s tím se také komunisté stylizovali do role jediných obránců československé republiky a historický výklad jim tomu měl dát za pravdu.¹⁰ V době komunistické totality se proto téma druhé republiky zkoumalo s cílem očernit první republiku a zdiskreditovat její vývoj, aby se ukázalo, že druhá republika a její fašizace je důsledkem nadvlády kapitalismu mezi lety 1918-1938 a chybnou orientací ČSR na západní velmoci. Smyslem přístupů a cílů bylo ukázat na chyby první republiky a jejího směřování, na škodlivé lpění na liberální demokracii, parlamentarismus a ideály, které ji formovaly a jež údajně stály za jejím selháním.

Klement Gottwald tento postulát potvrdil, když prohlásil: „*My komunisté jsme vždy byli jediný, kteří ukazovali jasnou cestu, jak se bránit a jak včas se bránit. Pohříchu, nešlo se touto cestou.*“¹¹ Jak dokazuje citát prvního komunistického prezidenta, právě toto pojetí historie bylo závazné po únorovém převratu pro stranickou strukturu¹² a jak dodává český historik Robert Kvaček také pro její podporu – domácí historiografii.¹³ Podle antropoložky Blanky Soukupové právě stylizace KSČ do role jediného hrdiny domácího odboje proběhla již v prvních mnichovských dnech, což ji později přinášelo obrovský sociální kapitál.¹⁴

Rozbor základních děl nám ukazuje, že badatelská svoboda přišla až po porážce komunistické diktatury a prameny, které byly kdysi součástí „black-box“, se po pádu komunistického režimu zpřístupnily a otevřely vědeckému bádání. Po roce 1989 se tak výzkum

¹⁰ Srov. ZOUFALÁ, Marcela, Jiří HOLÝ a SOUKUPOVÁ., „Svár demokracie a totality“. *Rozpad židovského života za 167 dní*. Praha: Adademia, 2016, s. 25-26

¹¹ Cit. podle ., „Hlavní příkaz dne: Udržet jednotu všeho lidu!“, *Rudé právo*, 1938, š. 231, 1. 10., s. 1. Dostupné z: ZOUFALÁ, Marcela, Jiří HOLÝ a SOUKUPOVÁ., „Svár demokracie a totality“. *Rozpad židovského života za 167 dní*. Praha: Adademia, 2016

¹² Srov. GOTTWALD, Klement, *Deset let*. Sborník statí a projevů 1936 – 1946, Praha: Svoboda, 1948

¹³ Srov. KVAČEK, Robert, „K politice KSČ v době příprav Mnichova“, *Zápisky Katedry československých dějin a archivního studia III* (1958), č. 1-2, Praha: Karlova Universita, Filozoficko-historická fakulta, s. 107-114

¹⁴ ZOUFALÁ, Marcela, Jiří HOLÝ a SOUKUPOVÁ., „Svár demokracie a totality“. *Rozpad židovského života za 167 dní*. Praha: Adademia, 2016, s. 27

druhé republiky, především díky Janu Kuklíkovi, Janu Ratajovi a Jaroslavu Medovi, začal zabývat jinými otázkami bez ideologického a priori odmítnutí první republiky.

2. 1. Výzkum druhé republiky od 60. let 20. stol. do roku 1989

Bádání na poli druhé republiky v Československu registrujeme od začátku 60. let 20. stol., kdy téma otevřeli historici Miloš Hájek a František Lukeš. Jejich práce jsou první sondou do dějin druhé republiky.

Dílo Miloše Hájka nese název *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*¹⁵. A jak už bylo řečeno, každá práce vznikala v konkrétní době a za konkrétních podmínek, není proto náhodou, že i pilotní dílo, které bylo jinak poměrně čtivé a vycházelo v té době z dostupného archivního výzkumu, je ovlivněno dobou svého vzniku. Proto se kniha Miloše Hájka jeví jako předem zaujaté dílo, které má za cíl interpretovat historii v rámci oficiálního stranického výkladu. Není proto náhodou, že se v jeho knize často setkáváme s demonizací „české buržoazie“, prohnílostí „kapitalistické první republiky“ a také heroizací KSČ. V kontextu komunistické interpretace považuje Miloš Hájek druhorepublikový režim za fašistický¹⁶ a jeho ministerského předsedu Rudolfa Berana za předního představitele českého fašismu v pomnichovské republice.¹⁷ Jinými slovy, Miloš Hájek svou prací potvrzuje již předem politicky očekávaný postulát, proto nám je jeho práce platná především jako memento, jak se uvažovalo – či muselo uvažovat – o druhé republice v roce 1959. Nelze však nezmínit, že právě dílo Miloše Hájka je průkopnické, jelikož otevřel téma druhé republiky v české historiografii.

Druhým zmiňovaným průkopníkem druhé republiky v české historiografii byl František Lukeš, který v roce 1968 publikoval dílo *Podivný mír*¹⁸. I díky větší, i když stále proti dnešní době menší badatelské svobodě, zvláště v oblastech přístupnosti k archivním pramenům, se stalo dílo Františka Lukeše, dle našeho názoru, nejvýznamnějším dílem o druhé republice předrevoluční doby. Kniha se opírá a hlubší archivní výzkum nežli dílo Miloše Hájka a kromě jiných dobových pramenů zpracovává také velké množství novinových článků. Oproti Hájkovi se nevěnuje stranickému systému, namísto toho však mapuje diplomaticko-politický vývoj a

¹⁵ Srov. Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959

¹⁶ Srov. Tamtéž, s. 5.

¹⁷ Srov. Tamtéž, s. 45.

¹⁸ Srov. LUKÉŠ, František. *Podivný mír*. Praha: Svoboda, 1968

dává ho do kontextu s evropskými událostmi té doby. Doslovné citace smluv a osobností druhé republiky, ale také korespondence aktérů dává jeho dílu velký význam a prostor dalším badatelům k prohloubení výzkumu.

Na oba průkopníky navázali v předrevoluční době dva autoři. Jeden z nich, Karel Douděra, nechvalně proslulý komunistický redaktor, který v Rudém právu mj. očerňoval signatáře Charty 77, sepsal v roce 1987 z pohledu novináře osobitou, ale nikterak jedinečnou práci *Republika na úvěr*¹⁹, ve které jde ve stopách Miloše Hájka. Jeho dílo je nicméně zajímavé, protože rétoricky i argumentačně dosahuje kvalit Miloše Hájka při heroizaci KSČ nebo očerňování první republiky. Na knize je nicméně velmi poučné sledovat konzervativní pohled komunisty, který do poslední chvíle odmítá popření „historické pravdy“. „Předrevoluční“ badatelské období uzavírá Dušan Tomášek, který sepsal knihu chronologicky řazenou den po dni. Její jméno je *Deník druhé republiky*²⁰. Tomášek v ní faktograficky sepisuje dějinné události. Kniha je čtivá a nikterak obsáhlá. Je však otázkou, zdali lze i tento počín počítat do výčtu relevantních prací, na které se dá navazovat, jelikož autor nepřichází s ničím novým, pouze shrnuje a tendenčně vybírá momenty, které podporují oficiální stranický výklad.

2. 2. Výzkum druhé republiky po roce 1989

Bádání na poli druhé republiky se mohlo plně otevřít až po roce 1989. Zpřístupněné archivy a badatelská svoboda přinesly nové otázky a odpovědi. Výzkumníci se začali zajímat o hodnotovou orientaci, politický program, praktickou výstavbou politického režimu, druhorepublikovou pravicí bez předsudků a mj. také českým antisemitismem za druhé republiky.

První vydaná publikace vyšla v roce 1992 a byla z pera Pavla Matese. Mates knihu nazval *Mezi Mnichovem a Berlínem: státoprávní problémy druhé republiky*.²¹ Jeho kniha však nepřináší oproti následujícím knihám nové poznatky, a proto na ni nebudeme v této práci odkazovat. Za pozornost však stojí sborník *Z druhé republiky*²², jehož autory jsou Jan Rataj, Zlatica Zudová-Lešková a Antonín Klímeck, který přináší do té doby nepublikované informace o abdikaci

¹⁹ Srov. DOUDĚRA, Karel. *Republika na úvěr*. Praha: Novinář, 1987

²⁰ Srov. TOMÁŠEK, Dušan. *Deník druhé republiky*. Praha: Naše vojsko, 1988. Dokumenty (Naše vojsko)

²¹ Srov. MATEŠ, Pavel. *Mezi Mnichovem a Berlínem: státoprávní problémy druhé republiky*. Brno: Masarykova univerzita, 1992

²² Srov. RATAJ, Jan, ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ Zlatica, KLÍMEK Antonín. *Z druhé republiky*. Praha: Historický ústav Armády ČR, 1993

prezidenta Edvarda Beneše. Sborník je velmi dobrou vstupní brannou pro studium druhé republiky a odkazuje na velké množství archivních pramenů.

Na sborník od kolektivu autorů následně navázal Jan Rataj, který ve svém díle *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky druhé republiky 1938-1939*²³ publikoval shrnující informaci, že do začátku milénia byl již zevrubně probádán demokratický tábor odpůrců totalitarizačního procesu v Česko-Slovensku a historický výklad událostí druhé republiky byl prohlouben, avšak stále se nachází několik bílých míst ve studiu druhé republiky. Jedním z takových míst je podle Rataje důkladné prohloubení znalostí o životě židovského obyvatelstva v ČSR.²⁴ Pro Rataje je stěžejní postulát, že nás okupace 15. března 1939 zachránila před fašizací českých zemí vlastními mocenskými prostředky a z českých programových zdrojů.²⁵ Proto by se dalo říci, že i Rataj dochází k závěrům, které jsou z historického, ale i politologického hlediska cenné, avšak dle našeho názoru Jan Rataj ne zcela citlivě reflektuje schizofrenní postavení Československa mezi Německem, které tlačilo ČSR, aby prosazovalo své zájmy, a západními zeměmi, na kterých bylo ČSR závislé. Jan Rataj svou knihu podložil hloubkovým archivním výzkumem, obohatil ji oskenovanými dobovými dokumenty a cennými prepisy. Jeho dílo si jistě zaslouží značnou pozornost a v kontextu této diplomové práce zvláště, protože věnoval celou kapitolu židovské menšině v pomnichovském ČSR.²⁶

Historik Jan Kuklík st. přispěl snad největší měrou k výzkumu díky desítkám studií, odbornými knihami a články. Ve svém bádání se Kuklík zaměřoval na politický vývoj druhé republiky, jeho přínos tkví i ve studiu sociální demokracie a jejího vývoje za druhé republiky. Mezi jeho badatelsky nejzásadnější dílo se považuje *Druhá republika 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*²⁷, kterou vydal s Janem

²³ RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky druhé republiky 1938-1939*. Praha: Karolinum, 1997

²⁴ Srov. Tamtéž. s. 8

²⁵ Srov. Tamtéž. s. 23

²⁶ Pozn. autora: Právě židovské obyvatelstvo za druhé republiky se dostává v současné době do pozornosti, i když velmi plíživým krokem, nicméně je patrné, že výzkumy kulturní antropoložky Blanky Soukupové nebo historika a vedoucího oddělení holocaustu v Židovském muzeu v Praze, Michala Frankla, významně prohlubují poznání stav bádání. Nepochybně velký přínos bude mít, a nyní již jistojistě má, v roce 2012 otevřené Pražské centrum židovských studií při Filozofické fakultě Univerzity Karlovy, které začalo k akademickému roku 2016/2017 vzdělávat studenty Židovských studií. Jejich budoucí badatelská tvorba jistě přinese cenné poznatky.

²⁷ Srov. GEBHART, Jan a KUKLÍK Jan. *Druhá republika 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha: Paseka, 2004

Gebhartem. Autoři rekonstruují fakta a přinášejí nezaujatý pohled. Zároveň reflektující složitost postavení ČSR a nesmírně obtížná dilemata, která představitelé druhorepublikového režimu řešili. Autoři zároveň nepovažují v pozdějších fázích režim za fašistický, či k fašismu směřující z vlastních programových zdrojů, jak režim ohodnotil Jan Rataj. Kniha Jana Kuklíka a Jana Gebharta je dle našeho názoru ideální pro nepoučeného a druhé republiky neznalého čtenáře, protože zprostředkovává objektivní a souhrnný vhled do problematiky druhé republiky.

Třetím nejzásadnějším dílem v badatelské oblasti druhé republiky je práce Jaroslava Meda, literárního historika, který otevřel do té doby neprobádané téma literatury druhé republiky. Med se nejvíce zapsal knihou vydanou v roce 2010 *Literární život ve stínu Mnichova (1938-1939)*.²⁸ Zmíněný autor je přední odborník na českou katolicky orientovanou literaturu a z toho důvodu velkou měrou přispěl k pochopení role českého katolicismu za druhé republiky. Pro nás je nepochybně důležité, že Med kromě reflexe Mnichova v publicistické a literární produkci zohledňuje i antisemitismus a jeho vývoj. Jeho vhled je pro nás velmi cenný, protože celou knihu zahrnuje do širšího ideologického a časového rámce a tím poskytuje čtenáři nadhled a prostor pro pochopení souvislostí. V otázce, zdali byl režim fašistický, se Med ve své knize nevyjadřuje, ale svůj názor na povahu režimu přesto sdělil v publicistickém pořadu Historie.cs: „*Druhou republiku, její režim, nelze v žádném případě považovat za fašistickou, protože převážná většina politiků pokračovala ve své předešlé práci a snažila se tady ze všech sil udržet jakousi demokratickou formu. Národní strana práce a Strana národní jednoty byly strany, které sdružovaly politiky, kteří byli politiky už za první republiky. Musíme si také uvědomit, že to bylo svým způsobem provizorium, druhá republika trvala de facto pět měsíců.*“²⁹

Výzkum obohatila rovněž již zmíněná Blanka Soukupová, která se dlouhodobě zabývá židovskou menšinou nejen za druhé republiky, a také Zlatica Zudová-Lešková, která významně přispěla do debaty především výzkumem Slovenska v námi zkoumané době, a další badatelé, již rozšířili poznání. První ze jmenovaných je autorkou mnoha knih, sborníků a studií, ve kterém reflektuje židovskou menšinu nejen za druhé republiky, ale i v celém středoevropském prostoru. Podílela se také na knize Marcely Zoufalé a Jiřího Holého *Rozpad židovského života; 167 dní*

²⁸ Srov. MED, Jaroslav. *Literární život ve stínu Mnichova (1938-1939)*. Praha: Academia, 2010

²⁹ Druhá republika česko-slovenská [online]. Praha: Česká televize, 2008. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10150778447-historie-cs/208452801400007-druha-republika-cesko-slovenska>

*druhé republiky*³⁰, ve které jednoduše, avšak souhrnně, uvedla druhou republiku a také představila českožidovskou strategii v pomnichovské republice, což je pro tuto diplomovou práci zásadní. Za zmínku stojí také dílo Michala Franka a Miloslava Szabó, kteří v roce 2015 vydali knihu *Budování státu bez antisemitismu? Násilí a diskurz loajality a vznik Československa*³¹. Autoři komparativně analyzují český a slovenský antisemitismus v době zániku Rakouska-Uherska až do doby formování československého národního státu. Kniha sice nepojednává o druhé republice, ale nepochybně pomůže čtenáři pochopit podhoubí českého antisemitismu a jeho vývoje. Navíc také zkoumá, jakou roli hrálo protižidovské násilí a antisemitismus při budování nového státu a sleduje proměňující se funkci a dynamiku antisemitských projevů v dané době. Proto by neměla chybět v této kapitole.

2. 3. Výzkum druhé republiky z politologického pohledu

Politologicky orientovanou literaturu nalezneme poskrovnu a většinou se nejedná o čistě politologické práce pro svou historiografickou ambici. Zmínit lze již uváděné Jana Rataje a Jana Kuklíka. Jan Rataj ve své knize *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky v druhé republice 1938-1939*³² se věnuje českému politickému myšlení a historii, když se v knize zabývá rekonstrukcí politického myšlení, zkoumá politickou kulturu a hodnotové ukotvení režimu. Stejně tak Jan Kuklík, který především ve svém díle *Sociální demokraté ve druhé republice*, sledoval a analyzoval stanoviska k Mnichovské krizi a následnou transformaci do Národní strany práce a v neposlední řadě rekonstruoval jednotlivé postoje a názory straníků na aktuální a citlivé otázky.

Hledáme-li čistě politologický pohled na druhou republiku, najdeme ho u politologa Jana Holzera, který s kolektivem autorů vydal knihu s názvem *Politický systém českých zemí 1848–1989*³³, kde se věnuje i politickému systému druhé republiky. Jeho asi dvacetistránková pasáž však poučenému čtenáři, který přečetl základní odbornou literaturu od Jana Kuklíka či Jana

³⁰ Srov. ZOUFALÁ, Marcela, Jiří HOLÝ a SOUKUPOVÁ., „Svár demokracie a totality“. *Rozpad židovského života za 167 dní*. Praha: Adademia, 2016., *Reflexe Mnichova a českožidovské strategie v období tzv. druhé republiky. Rozpad židovského života za 167 dní*. Praha: Adademia, 2016

³¹ Srov. FRANKL, Michal a Miloslav SZABÓ. *Budování státu bez antisemitismu?: násilí, diskurz loajality a vznik Československa*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015

³² Srov. RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky druhé republice 1938-1939*. Praha: Karolinum, 1997

³³ Srov. BALÍK, Stanislav, HLOUŠEK Vít, HOLZER Jan, ŠEDO Jakub, *Politický systém českých zemí 1848 – 1989*, Brno: Masarykova univerzita – Mezinárodní politologický ústav, 2011

Rataje, nepřinese nové informace. Jan Holzer spíše shrnuje již publikované informace, ale i to je pro nás cenné, protože jeho práce je dle našeho zjištění jediný čistě politologický počin, který byl kdy vydán.

Z širšího hlediska lze zařadit i další výše zmíněná díla do politologické literatury, když uvážíme, že i česká politická historie je součástí politologické vědy. Toho názoru jsme ostatně i my při tvorbě této práce a i když se nejedná o téma primárně politologického rázu, myslíme si, že námi položená hypotéza, že *„lze vysledovat nápadnou spojitost mezi rasovou a politickou teorií, protože úvahy o povaze rozdělení ras takřka vždy směřovaly k aplikaci na pole politiky“*³⁴, je dobrým odůvodněním.

Tímto bychom si dovolili výčet a zhodnocení stavu bádání ukončit. Bohužel, studiu druhé republiky se v zásadě v českém základním a středoškolském dějepise nevěnuje pozornost, a tak je stav probádanosti dobrou indicií k tomu pochopit, proč o druhé republice širší veřejnost zpravidla nic neví a proč ji odborníci nevěnují tolik pozornosti, kolik by si zasloužila. Ač je téma velmi zajímavé, poučné i varovné, tak jako by se zdálo, že mnohým není příjemné se zaobírat časovým obdobím, které problematizuje národní historii, roli a povahu v předvečer druhé světové války. Autor této diplomové práce se nicméně ztotožňuje se stanoviskem Jana Rataje, že: *„detailní studium kritických a krizových období moderních dějin je zvlášť plodné a přínosné. Vědomí nepříjemných pravd je součástí sebereflexe každého národního společenství. Schopnost otevřeného vyrovnání se s nimi je nezbytným atributem standartní vyspělé společnosti. Jejich zveřejněním se nedeňoněstují české demokratické tradice ani nedevalvuje československý odboj.“*³⁵

³⁴ Srov. BUDIL, Ivo T. *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie: Zrození moderní rasové teorie: Život a dílo Victora Courteta*. Brno: NAUMA, 2005. s. 15-16

³⁵ RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky druhé republiky 1938-1939*. Praha: Karolinum, 1997, s. 7

3. Cesta k Mnichovu

V této kapitole shrneme historický a politický vývoj, který vedl ke vzniku druhé republiky. Jak už jsme si vysvětlili dříve, na druhou republiku lze nahlížet z několika úhlů pohledu. Pro badatele zatížené komunistickým režimem, cenzurou a autocenzurou, zpravidla druhá republika nezbytným historickým důsledkem československé politiky, jejího směřování, orientace a struktury. Oproti tomu díla vydávaná po roce 1989 se začala na druhou republiku dívat z jiných perspektiv a otvírala jiné otázky. Jelikož ale tato diplomová práce není prací čistě historickou, nýbrž si klade za cíl upozornit čtenáře na nápadnou spojitost rasové a politické teorie, která se promítla v politické praxi, budeme v této kapitole shrnovat historický rámec, abychom díky pochopení vzniku a vývoje druhé republiky, pomohli čtenáři s orientací v tématu.

Abychom pochopili druhou republiku, je nezbytné pochopit předmnichovskou politickou a sociální situaci. Jaroslav Med ji shrnul takto: „*Opravdovým klíčem k tomu je bohužel strašlivá sociální krize, kterou se liberální demokracii nepodařilo solidně vyřešit. Když si k tomu připojíme problémy v Československu, problémy národnostní, problém se Slováky, musíme si uvědomit, že druhá republika byl do jisté míry skoro zákonitý krach prvorepublikové liberální demokracie, ovšem krach zaviněný především vnějším tlakem. Je bez diskuse, že nebytí selhání Francie, Anglie atd. nikdy by ke druhé republice nemohlo dojít.*“³⁶

Cesta k Mnichovu vede nepochybně až ke vzniku samostatného Československa. To vzniklo 28. října 1918 a jeho definitivní hranice určila Pařížská mírová konference. Od svého vzniku však čelilo mnohým problémům. Identita a sounáležitost s novým státem nebyla pro všechny samozřejmostí. Pětinárodnostní ČSR se od samého začátku své samostatnosti potýkalo s nevyřešenou národnostní otázkou. Ne všichni Němci se cítili spjatí s myšlenkou čechoslovakismu. Mnozí z nich cítili odpor k nově vzniklému státu a Československo se již od prvních dní své existence bylo nuceno vyrovnávat mimo jiné s významnou německou menšinou, která se z větší části cítila být v nepřírozeném státním útvaru, za cizími hranicemi. Nutno podotknout, že Československo bylo od svého vzniku demokratickým státem, který vycházel z principu rovnosti všech občanů. Bylo však deklarováno jako národní stát „československého

³⁶ Druhá republika česko-slovenská [online]. Praha: Česká televize, 2008. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10150778447-historie-cs/208452801400007-druha-republika-cesko-slovenska>

národa“, což s sebou přinášelo mnohá úskalí a příležitosti k revoltě. ČSR bylo ústavní listinou a mezinárodním právem vázané k dodržování menšinových práv. Součástí Versailleské mírové smlouvy byla navíc smlouva na ochranu menšin, která vešla v platnost 10. září 1919 a která měla za cíl ukončit válečný stav, právně rozpustit Rakousko-Uhersko a stanovovala podmínky pro vznik Československa a kromě ČSR ji podepsalo šestadvacet spojenců a zástupců přidružených stran.³⁷

První sčítání lidu se uskutečnilo 15. února 1921 podle zákona 256/1920 Sb. To druhé v roce 1930 a podle Statistické ročenky republiky Československé bylo na území ČSR v té době 14 479 565 lidí. Z tohoto počtu se 66,91 % osob přihlásilo k československé národnosti, 22,32 % k německé národnosti, 4,78 % k polské národnosti, 0,22 % k cikánské národnosti, 0,09 % k rumunské národnosti, 0,02 % k jihoslovenské národnosti a 0,01 % u ostatních.³⁸

3. 1. Nástin vnitřních problémů Československa

Podle Bořivoje Čelovského, českého historika, bylo symptomem a zároveň obrovskou zátěží pro první vládu ČSR, že byla československá ústava podepsána nezvoleným parlamentem, a navíc bez účasti sudetských Němců a dalších národností, ale i přesto, jak uvádí Stanislav Motl, mělo Československo jedinečný přístup k menšinové otázce, jelikož v letech 1926-1938 bylo ve střední Evropě jedinou zemí, která měla zastoupení menšin ve vládě.³⁹ Jinak tolerantní menšinová legislativa měla však své nedostatky. Jedním z nich bylo, že prvorepubliková legislativa nedefinovala pojem národnosti, avšak pouze ji odvozovala od mateřské řeči. To de facto znamenalo, že státním jazykem byla českoslovenština, tedy čeština a slovenština, což nakonec vedlo ke zvýhodňování češtiny. Ale to nemění nic na faktu, že by Československo zabraňovalo jednat německé menšině na úřadech ve své mateřštině. To jim zaručovala legislativa, která stanovila, že v okresech, kde žije více jak 20 procent obyvatel německé národnosti, bude českým Němcům umožněno komunikovat na úřadech ve své mateřštině, což se nakonec týkalo devadesáti procent všech obyvatel německé národnosti.⁴⁰

³⁷ Srov. MOTL, Stanislav. *Válka před válkou: krvavý podzim 1938 v Čechách a na Moravě*. V Praze: Rybka Publishers, 2015, s. 28

³⁸ Srov. Statistická ročenka republiky Československé. Praha: Státní úřad statistický, 1938. Strana neuvedena, tabulka II 7.–8.

³⁹ Srov. MOTL, Stanislav. *Válka před válkou: krvavý podzim 1938 v Čechách a na Moravě*. V Praze: Rybka Publishers, 2015, s. 28

⁴⁰ Srov. tamtéž s. 28

Československá republika si s sebou nepochybně nesla mnoho nevyřešených problémů, ale jak poznamenal Bedřich Loewenstein, první republika, potažmo chápání české otázky z pera T. G. Masaryka, nám svým introvertním lidovým češtvím dala příklad politiky bez alternativ a spojenců, a tím jsme se v éře první republiky nevědomky vmanipulovali do slepé uličky.⁴¹ A právě vývoj mezinárodních vztahů především česká zahraniční politika směrem k nejbližším sousedům přivedla ČSR do izolace, která se projevila především v mnichovských dnech. Československo-polské a československo-maďarské vztahy byly dlouhodobě narušeny kvůli sporům o podobu hranic. Skutečně jediné dobré vztahy mělo ČSR s Rumunskem.

Podle publikace Mnichovský komplex od českého historika Jana Tesaře, Západ a spolu s ním i Československo, podcenilo Německo ve 30. letech, což ostatně potvrdil i hlavní velitel československých obranných sil generál Ludvík Krejčí. Toho cituje Erik Tabery ve své knize Opuštěná společnost: „Rozhodující většina našeho národa byla ukolébaná snivou pohádkou o věčném míru (...) státotvornost nebyla na žádoucí výši. Zjistit, nakolik byl nedokončenou obrannou vlastního státu vinen sám lid, je věcí historiků. Bez peněz se nedá vybudovat nic a ty mohlo na obranu povolit jen volené Národní shromáždění reprezentující vůli lidu. Lid po armádě volal, až bylo zle, ale ta nemohla dělat zázraky...“⁴²

O problémech první republiky toho bylo napsáno mnoho. My se však spokojíme s tímto jednoduchým a krátkým výčtem, který nás přiblíží k zodpovězení výzkumných otázek. Tato diplomová práce si z rozsahových důvodů totiž neklade za cíl popsat všechny politická a společenská dilemata, a proto v této kapitole necháme bez vysvětlení např. kritiku politického stranicství, vázané kandidátky, neřešenou sociální otázku, politické a společenské postavení katolíků a další svízele, které za druhé republiky sloužily jako argumenty pro kritiky prvorepublikového Československa⁴³. Později se však těchto témat začneme částečně dotýkat i v této diplomové práci, a proto o ně čtenář nepřijde, avšak z kontextu druhé republiky.

⁴¹ Srov. LOEWENSTEIN, Bedřich. „Manifest nepolitické politiky. Česká otázka po 45 letech.“ Sociologický časopis 31, 1995, s. 468

⁴² Cit podle. TABERY, Erik. *Opuštěná společnost: česká cesta od Masaryka po Babiše*. Ostrava: Bookmedia, 2018, s. 26-27; Srov. TESAŘ Jan, *Mnichovský komplex*. Praha, 2014 [pozn. autora: Erik Tabery konkrétní stranu neuvádí]

⁴³ Pozn autora: Pokud by si však čtenář rád přečetl ještě před pokračováním na další podkapitolu souhrnný článek o politice první republiky a problémech, které řešila, doporučujeme příspěvek Martiny Lustigové; Srov. LUSTIGOVÁ, Martina. *Jaká byla politika první republiky*. Polygon, 2005, č. 4, s. 56 – 61; LUSTIGOVÁ, Martina. *Jaká byla politika První republiky*. Polygon, 2005, s. 51-61. Dostupné z: http://web.archive.org/web/20070607044423/http://upol.ff.cuni.cz/ucitele/lustigova/republika_publik05.pdf

3. 2. Německé argumenty a důvody

Ochrana německé menšiny za hranicemi Německa byl hlavní argument, který používalo Hitlerovské Německo proti Československu. Tento požadavek se začal stupňovat od poloviny 30. let, ale československá otázka byla tématem v Německu a v československém pohraničí již dříve. V Československu existovalo početné sudeto-německé politické zastoupení. V průběhu 20. a 30. let vznikaly jak strany podporující Československo a jeho státoprávní postavení, tak strany, které se navenek tvářily a veřejně deklarovaly, že podporují ČSR a její instituce, ale svou stupňující se rétorikou a požadavky dávaly v polovině 30. let jasně najevo, jakou si představují budoucnost německé menšiny v ČSR. Takovou stranou, která se vyvinula postupnou transformací a spojováním s jinými stranami, se stala Sudetendeutsche Partei (SdP, Sudetoněmecká strana), která oficiálně vznikla 4. 4. 1935 a jež ve volbách v roce 1935 získala 1 249 497 hlasů a 44 mandátů v Poslanecké sněmovně, což činilo 67,2 procenta ze všech německých hlasů v Československu.⁴⁴

Hospodářská krize, kritika versailleského systému a zdrcující důsledky plynoucí z poválečného uspořádání pro Německo byly rovněž argumenty, které artikuloval Adolf Hitler a jež měly svou silnou odezvu také v československém pohraničí. Stupňující se tlaky Henleinovy SdP na vládu ČSR, volající po stále větší autonomii pro Sudety, byly po roce 1935 doprovázeny, a to především v pohraničí, rasovým zdůvodněním. Řešení národnostního problému tak šlo ruku v ruce s odpovědí, kdo za pád na dno Německa může. Adolf Hitler odpověděl ve snaze promluvit za všechny Němce, a to nejen na území tehdejšího Německa, že odpovědnost za katastrofální následky, nesli Židé. Hitler trpěl paranoidní představou, že Židé uplatňovali moc v ekonomice, státní správě, v kulturním životě a v médiích. V zemích jako např. SSSR vládli podle něj Židé, kteří stejně tak ovládali i světové finančnictví. A i když Hitler poukazoval na zdánlivý protiklad mezi kapitalismem a bolševismem, dodával, že jsou oba tyto ekonomické systémy „pouze“ židovským nástrojem k ovládnutí světa.⁴⁵ A právě tyto argumenty v kombinaci s národnostní otázkou začaly být tématem pro některé sudetské Němce v Československu.

⁴⁴ Srov. MOTL, Stanislav. *Válka před válkou: krvavý podzim 1938 v Čechách a na Moravě*. V Praze: Rybka Publishers, 2015, s. 34

⁴⁵ Srov. BURLEIGH, Michael a Wolfgang WIPPERMANN, *Rasistický stát: Německo 1933–1945*. Praha: Columbus, spol. s.r.o., 2010, s. 50

3. 3. Parlamentní volby 1935 a reakce Hodžovy vlády

Iredentistické snahy sudetských Němců se projeví ve výsledcích parlamentních voleb v ČSR k 19. květnu roku 1935, kdy Sudetendeutsche Partei vyhrála s 15,2 % hlasů (a pro niž hlasovalo 62 % lidí v německých oblastech), druhá byla agrární strana s 14,3 %, dále sociální demokracie s 12,6 %, KSČ 10,3 %, strana národně socialistická 9,2 %, lidová strana 7,5 %, HSLS 6,9 % a národní sjednocení 5,6 %.⁴⁶

O měsíc později a po složitém vyjednávání byla jmenována vláda ČSR v čele s agrární stranou, kterou vedl Jan Malypetr a jejímž ministerským předsedou se stal o půl roku později M. Hodža.⁴⁷ Hodžova vláda si uvědomovala, že bilaterální vztahy mezi ČSR a jejími sousedy nejsou ideální a zvláště se obávala hitlerovského Německa a jeho velmocenských plánů. Proto již v prosinci roku 1935 začala plánovat výstavbu obranného opevnění⁴⁸, které mělo za cíl bránit útoku proti Československé republice. Výstavba obranného opevnění vrcholila v předmnichovských dnech roku 1938, avšak její nejdůležitější etapa měla být dokončena v roce 1942 a ta finální až v roce 1951.⁴⁹

Na obrannou strategii státu navázal zákon ze dne 13. května 1936 o obraně státu 131/1936 Sb., který si kladl za cíl stanovit, jakým způsobem mají být zabezpečeny zájmy obrany státu a jaké prostředky lze k obraně státu využít. Zásahy Hodžovy vlády nevedly k ničemu jinému než do co největší míry zabezpečit Československou republiku před vnější agresí. Německý sused měl však trumf, který se nebál pro svůj účel využít, a to zfanatizovanou německou menšinu hlásící se k SdP. Zatímco se stupňoval tlak SdP a sudetští Němci se stávali v pohraničních oblastech čím dál více aktivní, Adolf Hitler se svými poradci postupně začínali dávat dohromady plán útoku na ČSR a jak je známo, 21. 4. 1938 na poradě s generálem Keitelem, rozpracoval

⁴⁶ Srov. Statistická ročenka republiky Československé. Praha: Státní úřad statistický, 1936, s. 269

⁴⁷ Srov. *Politické dějiny světa v datech*. Praha: Svoboda, 1980. Členská knihnice (Svoboda). s. 683

⁴⁸ Pozn. autora: O tomto zajímavém tématu v diplomové práci se, bohužel, nemůže dále rozepisovat, a proto zvidavého čtenáře odkazujeme na tuto literaturu: ŠRÁMEK, P.: *Československá armáda v roce 1938*. Brno-Náchod 1996, MINAŘÍK, P. - RÁBOŇ, M. - SVOBODA, T. - VANČURA, K. - VONDROVSKÝ, I.: *Československá zed'*. Brno 1993, BAUER, Z.: *Opevnění z let 1935-38. Úsek Střekov - Děčín - Hřensko*. Dvůr Králové nad Labem 1998, STEHLÍK, Eduard. *Lexikon těžkých objektů československého opevnění z let 1935-1938*. 2., opr. vyd. Dvůr Králové nad Labem: Fortprint, 2010

⁴⁹ Srov. ARON, L. a kolektiv: *Československé opevnění 1935-1938*. 2. opravené vydání. Náchod 1998. s. 12-22

Hitler zásady „Fall Grün“ - tedy plánu útoku na ČSR. Podrobné směrnice vydal Hitler o měsíc později, 5. 5. 1938. Útok měl v případě selhání diplomatických prostředků začít 1. října⁵⁰

Zpět ale k sudetské otázce. Cesta k Mnichovu, jak jsme si již uvedli, vedla skrze sociální otázku. Její nejviditelnější kontury se však utvářely až v předmnichovských dnech. Ministerský předseda Hodža začal oficiální jednání s SdP 1. 4. 1938. Jednání předcházela mj. anšlus Rakouska ze dne 12. března 1938, který ubezpečil československé představitele, že Hitler myslí své velmocenské plány skutečně vážně. Odhodlání ČSR vlády demonstroval ještě před anšlusem premiér Hodža, když prohlásil, že ČSR nikdy nepřipustí, aby někdo zasahoval do jeho vnitřních záležitostí a dodal: „*Kdyby někdo chtěl sáhnout na naše hranice, budeme se bit a nebojíme se, protože jsme se nebáli již tisíc let.*“⁵¹ Konrad Henlein v čele SdP vyhlásil necelý měsíc po jednání s Hodžou tzv. karlovarské požadavky, které obsahovaly autonomistické požadavky vůči ČSR, zrušení spojeneckých smluv se SSSR a Francií,⁵² orientaci zahraniční politiky na Německo, svobodu nacistické propagandě aj.⁵³ Karlovarské požadavky ještě více zvýšily pozornost mezinárodního společenství na menšinovou otázku v ČSR a to postupnými kroky začalo tlačit na československou vládu. Tlak vyvrcholil v červenci roku 1938, kdy ČSR přijalo mediátorskou Runcimanovu misi, která měla za cíl prošetřit a zprostředkovat strategický dialog mezi SdP a československou vládou.

Mezitím proběhla v polovině května 1938 částečná mobilizace, která byla odpovědí na soustředění německých vojsk u hranic Československa. Tlak SdP a rétorika hitlerovského Německa sílily. Československá vláda odolávala jak tlaku Německa, SdP, tak i Velké Británie a Francie, které tlačily na přijetí autonomistických požadavků. Československá vláda se však odvolávala na československo-německou rozhodčí smlouvu č. 215/1926, Sb. Situace tak začínala být pro Československo už v té době téměř bezvýchodná. Tlaky na ČSR začínaly stupňovat i od dalších sousedů, když složitě situace pro československou vládu využilo Polsko a Maďarsko, oba státy 21. září předložily své územní požadavky na Československo. O půlnoci předchozího dne

⁵⁰ Srov. *Politické dějiny světa v datech*. Praha: Svoboda, 1980. Členská knihnice (Svoboda), s. 683

⁵¹ Cit. podle: MOTL, Stanislav. *Válka před válkou: krvavý podzim 1938 v Čechách a na Moravě*. V Praze: Rybka Publishers, 2015, s. 57; [pozn. autora: Stanislav Motl ve své publikaci bohužel neuvádí primární zdroj]

⁵² Pozn. autora: ČSR podepsalo v květnu 1935 Smlouvu o vzájemné pomoci, která zaručovala, že v případě napadení ČSR, bude SSSR bránit jeho samostatnost. Stejně tak ČSR mělo z roku 1924, a následně 1925. smlouvu s Francií, která opět zaručovala, že v případě napadení ČSR, přijde ČSR Francie na pomoc.

⁵³ Srov. *Politické dějiny světa v datech*. Praha: Svoboda, 1980. Členská knihnice (Svoboda), s. 683

navštívili zástupci Velké Británie a Francie prezidenta republiky Edvarda Beneše, kterému vyčítali následky nepřijetí sudetoněmeckých požadavků. Mezitím, 13. září, vyhláší Hodžův kabinet v pohraniční stanné právo a 16. září rozpouští SdP a vydává zatykač na Konrada Henleina a K. H. Franka, načež Konrad Henlein utíká do Německa. Odjíždí i Lord Runciman. Tlak posledních těžkých dnů na Československo vyvrcholil přijetím tzv. čtvrtého plánu na řešení sudetoněmecké otázky, které v podstatě znamenalo akceptaci autonomistických požadavků.⁵⁴ Mezitím vyvíjel Hitler tlak na britskou a francouzskou vládu. Výsledkem tlaku bylo anglo-francouzské jednání z 19. září, ve kterém byl vznesen požadavek, aby Československo odstoupilo území s více než 50 % německého obyvatelstva. Československá vláda to odmítla. Po britském a francouzském tlaku, kdy 21. září navštívili prezidenta Beneše vyslanci Anglie a Francie, aby přemluvili československého prezidenta přijmout požadavky, však Hodža s Benešem přehodnotili své stanovisko a přijali tuto anglo-francouzskou nótu. Důsledkem tlaku na Velkou Británii byl i tzv. Godesberský ultimativní požadavek k ČSR, který vybízel k vyklizení pohraničních oblastí ve dnech 26. až 28. září. Ten však ČSR odmítlo. Velká Británie s Francií se však, pro vlastní údiv, setkaly s nespokojeností u Hitlera s jejich nótou, a proto se následně kvůli akutnímu nebezpečí napadání ČSR nechaly obě mocnosti slyšet, že již nemohou československou vládu odrazovat od vyhlášení mobilizace.⁵⁵

Československo tak 23. září 1938 vyhlásilo všeobecnou mobilizaci. Jak je známo, její průběh provázela nadšená a odhodlaná bránit vlast a předcházela ji demise Hodžovy vlády. V předvečer mobilizace reagovala Praha spontánními demonstracemi. V duchu hesla: „*Dejte nám zbraně, dali jsme si na ně!*“⁵⁶ žádali změnu politických poměrů, provolávali nespokojenost s přijetím anglo-francouzské nóty a volali po demisi ministerského předsedy Hodži. Hodžova vláda ji podala a k radosti obyvatelstva se do čela nové vlády postavil jednooký generál a hrdina ze Zborova Jan Syrový. Načež jménem vlády odmítl Syrový Hitlerův požadavek vyklidit pohraniční území. Povolání byli v rámci mobilizace všichni záložníci do věku 40 let. Přes výzvu Henleina narukovaly k mobilizaci i tisíce vojáků ze Sudet. Následujícího dne obsadilo vojsko československou hranici. Bylo připraveno bojovat.⁵⁷

⁵⁴ Srov. Tamtéž s. 684

⁵⁵ Srov. Tamtéž, s. 684

⁵⁶ Cit. podle: MOTL, Stanislav. *Válka před válkou: krvavý podzim 1938 v Čechách a na Moravě*. V Praze: Rybka Publishers, 2015, s. 158; [pozn. autora: Stanislav Motl ve své publikaci bohužel neuvádí primární zdroj]

⁵⁷ Srov. Tamtéž, s. 158-160

Britský novinář Sydney Morell ve své knize zachycující mnichovské dny poznamenal: „Češi se připravovali téměř s radostí na válku, ne snad, že by milovali válku nebo nenáviděli Němce, nýbrž jedině proto, že se jim naskytovala příležitost bojovat pro bytí své vlasti.“⁵⁸ Autentickou vzpomínkou na mobilizaci přispěl také Prokop Vejdělek (1909), pamětník, který zažil císařství, vyhlášení republiky, všechny režimy v Československu. Ten dokumentaristům z projektu Paměť národa sdělil své dojmy z všeobecné mobilizace: „Mobilizace probíhala nádherně. Nastoupilo se s ohromným elánem. Ale Němci už do kasáren nedošli. Ti zůstali v parcích v Pardubicích třeba, váleli se po parcích, po lavičkách, ale do kasáren nešli. Ty nenastoupili. To si fůra lidí neuvědomila, že třetina československý armády jsou Němci. Furt se mluvilo o několikamilionový armádě, ale houby – třetina bylo Němců. Ti nebyli dávání ke zbráním, ale ke službám, ale co je to platný – chyběli! To oni si nedovolili, mezi nima, to si nedovolili, to šlo vo držku.“⁵⁹

3. 4. Mnichovská dohoda

Mnichovská dohoda podepsaná 30. září 1938 byla velmi bolestivým zásahem zvenčí pro československé vlastence připravené k boji za vlast. Její dopad ovlivnil mnoho generací a podle mnohých zasadil dosud ještě nezhojené bolestivé stigma, které se i přes tolik let nepodařilo zhojit. O Mnichovské zradě byly napsány stovky knih, esejistických pojednání a článků. My se však zaměříme v této podkapitole na politologicko-faktografické informace, které až v dalších kapitolách zasadíme do kontextu druhé republiky. Zároveň je nezbytné dodat, že zevrubné pojednání o tom, co vedlo k Mnichovské dohodě, by zasloužilo samostatnou práci, a tak se stejně jako v podkapitole předchozí zaměříme na nejdůležitější a směrodatné informace, které nám pomohou pochopit základní logiku druhé republiky.

Jan Kuklík napsal spolu s Janem Němečkem a Jaroslavem Šebkem pozoruhodnou knihu názvem *Dlouhé stíny Mnichova: mnichovská dohoda očima signatářů a jejich dopady na Československo*. V ní mimo jiné autoři zevrubně zpracovali obsah dohody, dopady a spletitou cestu k ní vedoucí. Autoři v knize uvádějí, že na faktickém začátku dohody stál Mussoliniho návrh na řešení československé krize, který však odmítla britská strana. Na základě této

⁵⁸ Sidney MORRELL. *Viděl jsem ukřižování*. Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 11, Kolín 10. března 1939, s. 2 – 3.

⁵⁹ RICHTER, Jaroslav. Prokop Vejdělek (1909): Bylo to bláznivé století!. *Paměť národa* [online]. Praha, 10.07.2010. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/vejdelek-prokop-1909-1191>

komunikace byl Mussoliniho plán opraven a přeformulován, a to s účastí německého kancléře Adolfa Hitlera, francouzského premiéra Édouarda Daladiera, italského premiéra Bennita Mussoliniho a anglického premiéra Nevilla Chamberlaina v Hitlerové pracovně. Podle autorů zmiňované publikace bylo jednání značně chaotické a nestrukturované. Bez účasti československého zastoupení a bez očekávání československé odpovědi.⁶⁰ K jednání nebyl přizván ani Sovětský svaz, u kterého organizátoři očekávali, že by mohl dohodu znemožnit.⁶¹ I když Daladier s Chamberlainem zprvu žádali účast československých zástupců na dohodě, nebylo jim vyhověno. Chamberlain si tak alespoň vymínil účast zástupců československé delegace ve vedlejší místnosti, kde čekal velvyslanec v Berlíně Vojtěch Mastný a Hubert Masařík z ministerstva zahraničních věcí. Oběma byl výsledek jednání přednesen v brzkých ranních hodinách. Byla jim rovněž předána mapa, ve které bylo ručně zvýrazněno, která území musí Československo postoupit Německu.⁶²

Ještě 30. září 1938 se u prezidenta Beneše sešlo několik poslanců Národního shromáždění, aby si vyslechli verdikt a projednali s prezidentem republiky následující postup. Mezi poslaneckou delegací byl Bohumil Stašek za lidovce, komunistu Klement Gottwald, národní socialisté Josef Tykal, Josef David, Jaroslav Stránský a Ferdinand Rychter a poslanci Národního sjednocení Ladislav Rašín a Vlastimil Klíma. Podle záznamu Kanceláře prezidenta republiky si jako první během rozpravy vzal slovo Jaroslav Stránský, který za všechny přítomné shrnul: „*Pane prezidente (...) přišli jsme sem, příslušníci různých stran, abychom vás informovali, jak pohlížíme na poslední události, Promiňte ale, že nechceme tomu věřit, že stát, mající tak disciplinovaný a obětavý lid, tak skvělou armádu, se dobrovolně vzdal. Máme pevnosti, je obava, že vojáci neuposlechnou. Měli bychom se přece bránit. Snad by to nebylo marné. A ostatní svět by tomu nemohl přihlížet.*“⁶³

I přes jednotný přístup poslanců v Kanceláři prezidenta republiky to na situaci nic nezměnilo. Nebránili jsme se. Začala tak druhá republika a následky Mnichovské dohody se mezi 1. až 10. říjnem projeví v plné šíři.

⁶⁰ Srov. KUKLÍK, Jan; NĚMEČEK, Jan; ŠEBEK, Jaroslav. *Dlouhé stíny Mnichova: Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*. Praha: Auditorium, 2011. s. 25–63.

⁶¹ Srov. FILÍPEK, Jan. *Mnichov 1938 – Hra o Československo*. Dr. Eduard Grégr a syn: Praha, 2001, s. 78

⁶² Srov. Tamtéž, s. 80

⁶³ Cit. podle: MOTL, Stanislav. *Válka před válkou: krvavý podzim 1938 v Čechách a na Moravě*. V Praze: Rybka Publishers, 2015, s. 165; [pozn. autora: Stanislav Motl ve své publikaci bohužel neuvádí primární zdroj]

3. 5. Dopady Mnichovské dohody na Československo

Mnichovská dohoda byla šokem. Obyvatelé, kteří se byli připraveni bránit SE, byli nuceni přihlížet národní potupě, kterou si pro zachování evropského míru pro ně připravili tehdejší spojenci. Taková rána byla pro české vlastence, ochotné padnout za vlast, nepochopitelná. Měla pro ně především mravní dopad a u některých způsobila destrukci demokratických ideálů, na kterých byla vystavěna první republika.

O zachycení pocitů z Mnichova se pokusila Marie Ustuhalová, pamětnice narozena v Angelnu u Sankt Pöltenu na území tehdejší Rakousko-uherské monarchie, která se v roce 1938 přestěhovala do Prahy a zažila tam mnichovské události: „Byl z toho strašný chaos. Nikdo nevěděl, co teď. Hrozné zklamání... (...) Věděli jsme, že meč nad námi visí a že jde o život národa, ne jednotlivců, ale celého národa. Z toho bychom se nikdy nevzpamatovali, takový byl aspoň názor. Prožívali to všichni, jak v Sokole, tak v domácnostech (...),⁶⁴ shrnula atmosféru po Mnichově Marie Ustuhalová pro Paměť národa.

Mnichovská dohoda se také nesmírně citlivě dotkla i všech ostatních aspektů života republiky. Dohoda nařizovala od 1. do 10. října 1938 odstoupit pět pásem v pohraničí, to znamenalo přijít o 40 % průmyslové kapacity státu. Po obsazení českého a moravského pohraničí byla nucena také předat Těšínsko, které připadlo Polákům. Změna hranic navíc způsobila utečeneckou vlnu, která byla provázená nucenými útekami a vyhnáními 170 tisíc lidí, kteří uprchli do vnitrozemí.⁶⁵ Symbolickou a do 15. března poslední územní ztrátou byla tzv. první vídeňská arbitráž z 2. listopadu 1938, která rozhodla, že Československo odstoupí jižní Slovensko a část Podkarpatské Rusi Maďarsku.⁶⁶

Nová úprava hranic navíc způsobila, že pro československé přirozené hraniční překážky v podobě hor a řek byly ztraceny a hranice již nedělily přírodní zátarasy. Stejně tak byla ranou i ztráta významných železničních a silničních spojů. Vláda musela také předat neporušené československé opevnění, které patřilo mezi nejmodernější své doby.⁶⁷ Československo tak

⁶⁴ JANÍK, Vlastislav. Marie Ustuhalová. Paměť národa [online]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/ustohalova-marie-0-918>

⁶⁵ Srov. MOTL, Stanislav. *Válka před válkou: krvavý podzim 1938 v Čechách a na Moravě*. V Praze: Rybka Publishers, 2015, s. 167

⁶⁶ Srov. Politické dějiny světa v datech. Praha: Svoboda. Členská knihovna (Svoboda), 1980, s. 685

⁶⁷ Srov. TOMS, Jaroslav. *Od Mnichova po osvobození. Přehled dějin Čechů a Slováků v letech 1938-1945*. Západočeská univerzita – Pedagogická fakulta: Plzeň, 1995, s. 7-8

přišlo o 30 % původní rozlohy státu a ze třináctého místa v Evropě klesla svou rozlohou až na sedmnácté místo. Svým strategicky nepříznivým tvarem se stala spolu s Chile nejužším státem světa. Ztratilo jednu třetinu obyvatel, tedy z původních 15 milionů měla po odstoupení území 9 milionů obyvatel a přišlo o velké zdroje nerostných surovin, především ložiska uhlí a uranové rudy a mezinárodně se ocitla v izolaci.⁶⁸ Slovensko navíc reagovalo na Mnichovskou dohodu autonomií, kterou si odhlasovalo 6. října 1938 v Žilině, kde Hlinkova slovenská ľudová strana vyhlásila nezávislost, načež pražská vláda autonomii přijala a jmenovala předsedou slovenské autonomní vlády Josefa Tisa. Tak se stalo z Československa Česko-Slovensko. Všechny politické strany na Slovensku se podle vládního nařízení musely sloučit s HSĽS, nebo jim byla zastavena činnost. Do sněmu autonomního Slovenska byli navíc zvoleni pouze poslanci, kteří kandidovali za Hlinkovu slovenskou ľudovou stranu.⁶⁹

Vize budoucnosti se proměnila naruby. Zatímco první republika chápala svou budoucnost v růžové perspektivě, druhá republika se zmáhala v silné depresi. Utrpěné porážky a ponížení, nízké mezinárodní sebevědomí a touha po odplatě otevíraly cestu vlně xenofobního nacionalismu, který se prohluboval přílivem uprchlíků z vyklizených pohraničních oblastí. Státní porážka měla rovněž silné vnitropolitické důsledky. Ty se projevovaly i pod tlakem Německa, které si vymohlo provést personální změny, jež se v první vlně dotkly nejprve zástupců Hradu.⁷⁰

Značné územní, infrastrukturní, průmyslové, demografické, hospodářské, ale také morální rány a jiné ztráty způsobily trauma a strach z následného vývoje. S tím se pojí i další rána pro Československo, možná ta nejvíce obtížná, a to překonat vzniklou politickou a mravní krizi. Autentickou vzpomínku o pocitech smutku a hořkosti z Mnichova zachytili dokumentaristé z Paměti národa u lékařky Drahomíry Vedrové (1920), ženy, které se dotkly popravy rodinných známých, byla svědky návštěvy Hitlera v Brně a další okamžiky protektorátu a druhé republiky. Drahomíra Vedrová vzpomíná: “ *Tak jsme věděli, že tam hrozí nebezpečí, ale my jsme absolutně věřili, že nás dohoda s Anglií a s Francií ochrání. To Beneš dohodl se zeměmi na Balkáně, ale pak byla mobilizace a my jsme věřili, že se za nás Chamberlain postaví, a ten Mnichov nás*

⁶⁸ Srov. RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky druhé republiky 1938-1939*. Praha: Karolinum, 1997, s. 12-15

⁶⁹ Srov. DOUBEK, Vratislav. *Křehké vítězství: 28. říjen v paměti Hradu: proměny československé státnosti 1918-1948*. Praha: Mladá fronta, 2008, s. 25

⁷⁰ Srov. RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky druhé republiky 1938-1939*. Praha: Karolinum, 1997, s. 12-14

strašně srazil. Takový nadšení, s jakým každý voják šel, aniž by měl mobilizaci, to byl tenkrát svobodný národ a toto byl jeho stát, a ten Mnichov nám zlomil páteř.“⁷¹

Odpovědi na cestu z krize byly formulovány dle interpretace Mnichova a na základě zkušeností „propagatorů“ různých cest s první republikou. Ještě než tuto podkapitolu uzavřeme, musíme zmínit i pomocnou ruku, kterou nabídla Velká Británie s Francií a která spolu s německým tlakem determinovala politický systém a vztah k menšinám v druhé republice. Byla to britsko-francouzská půjčka, která měla pomoci zacelit rány vzniklé po Mnichově a zaručit alespoň elementární demokratické fungování republiky Česko-Slovenské.

⁷¹ HOSTAČNÁ, Lucie. MUDr. Drahomíra Vedrová (1920). Paměť národa [online]. 2017, 01.08.2017. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/witness/clip/id/7787>

4. Cesta z Mnichova

Prezident republiky Edvard Beneš se odmítl postavit jako vrchní velitel armády na obranu Československa a zvolil pro Československo cestu druhé republiky. Beneš se rozhodl abdikovat na funkci prezidenta 5. 10. 1938 a jeho posledním krokem v úřadu bylo jmenování úřednické vlády, do které jmenoval generála Syrového.

Nová úřednická vláda se musela postarat o další osud okleštěné republiky, oživit zbídačenou ekonomiku a v souvislosti s tím podporovat export, což předpokládalo dobré bilaterální vztahy se západními státy a při tom všem nastavit poměr a přijímací procesy k uprchlíkům z odstoupeného pohraničí. Těch po mnichovských událostech přibývalo, a to velkým a nekoordinovaným tempem. Celkem z pohraničí do vnitrozemí uprchlo 171 401 osob. Z toho bylo 141 037 československé národnosti, 10 496 německé národnosti a 18 673 Židů. O uprchlíky se kromě dobrovolnických akcí staral Ústav pro uprchlíky, jenž spravovalo ministerstvo sociální péče a zdravotní správy.⁷² Odliv lidí z pohraničí znamenal pro uprchlíky, ale i československou ekonomiku nesmírnou ekonomickou ztrátu a také dilema, jak uživit desetitisíce lidí, kteří často po opuštění svých domovů neměli nic.

4. 1. Pomocná ruka západu po Mnichovské dohodě

Syrového a později Beranův kabinet se zmítal v komplikované situaci, protože byl nucen vyhovět v co největší míře německému sousedu. Bezpečnost státu závisela na garanci hranic velmocemi a především garanci od samotného Německa. Při tom všem musela vláda udržovat co nejlepší vztahy se západními spojenci, aby vyhověla požadavkům, za které mělo Československo dostat jako náplast za újmy způsobené mnichovskou dohodou britsko-francouzskou půjčku. Na základě smlouvy a dlouhého vyjednávání měla být, především z popudu více britské nežli francouzské strany, půjčena částka, která pomůže vyřešit uprchlickou krizi a rekonstruovat zmrzačenou ekonomiku. Původní britské sliby, které po Mnichovské dohodě vyřkl premiér Chamberlain v britském parlamentu, se ukázaly jako nereálné, když mluvil o půjčce 30 milionů liber. Po dlouhém vyjednávání československé delegace v Anglii v lednu 1939 dostala, tehdy už Beranova vláda, příslibeno celkovou sumu 12 milionů liber a darem 4 miliony liber. V částce bylo vyčleněno 500 000 liber na podporu židovské emigrace. Půjčka byla zároveň podmíněna nediskriminací z důvodů náboženských, rasových či národních. Spolu s britskou půjčkou bylo

⁷² Srov. GEBHART, Jan, KUKLÍK Jan, *Druhá republika 1938 – 1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 167 – 170

Francií přislíbeno, že francouzská vláda převezme splácení úroků vyplývající z pěti procentní půjčky Československu z roku 1937, bude-li tato částka upsána ve Francii. Z těchto finančních prostředků, odhadem 700 milionů franků se měla francouzská vláda postarat o československé uprchlíky na francouzském území. 15. březen 1939, a tedy obsazení zbytku Č-SR přišel brzy, a tak se britská půjčka nestačila ani zdaleka vyčerpat a majetková aktiva byla po zásahu britské vlády zmrazena.⁷³

Nutno však podotknout, že podle jiných zdrojů, které rovněž předkládá Kuklík, poskytla Velká Británie a Francie Česko-Slovensku 16 milionů liber - z toho 8 milionů jako dar a 8 milionů jako půjčku. Z celkové sumy byly vyhrazeny 4 miliony na pomoc uprchlíkům bez zřetele na národnost, rasu či náboženské vyznání.⁷⁴ V neposlední řadě je také třeba dodat, že součástí britsko-francouzské půjčky bylo, a to je především důležité pro českožidovskou emigraci, že Ministerstvo financí 13. ledna 1939 podepsalo dohodu s Jewish Agency for Palestine, jež umožnila emigrovat 2500 Židům do Palestiny a zároveň zajišťovala transfer 500 tisíc liber pro uskutečnění emigrace prostřednictvím Bank of England na britskou mandátní správu v Palestině.⁷⁵

4. 2. ČSR mezi velmocemi v bezvýhodné situaci

Britsko-francouzské půjčce zde v diplomové práci neposkytujeme značný prostor náhodou. Je totiž jedním ze základních klíčů pro pochopení druhé republiky, která se se svojí politikou musela ekvilibristicky pohybovat mezi Německem, které mělo na Československo nepochybně ohromný vliv, protože na něj bylo ČSR po Mnichovu silně hospodářsky a jinak závislé, a Velkou Británií a Francií, které si svou půjčku podmínily, že si Československo musí zachovat menšinová práva a demokratické fungování institucí. Dalším hráčem byly další západní země, nevyjímaje USA, na kterých byl zase závislý export. Z pomnichovské situace tak vycházela i zahraniční politika ČSR směrem k Německu a vláda začala, nutno dodat, že musela, plnit německé požadavky a důrazná doporučení.⁷⁶ Stejně tak musela respektovat smluvní

⁷³ Srov. KUKLÍK, Jan. *Do poslední penze: československo-britská jednání o majetkoprávních a finančních otázkách 1938-1982*. V Praze: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2007, s. 429-430

⁷⁴ Srov. GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Druhá republika 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha: Paseka, 2004, s. 216-217

⁷⁵ Srov. ZOUFALÁ, Marcela, Jiří HOLÝ a Petr BEDNAŘÍK. *Antisemitismus v českém denním tisku v období první republiky, Rozpad židovského života za 167 dní*. Praha: Adademia, 2016, s. 215-219

⁷⁶ Srov. Tamtéž, s. 198-200

závazky s Francií a Velkou Británií. Tato schizofrenní situace se zvláště zajímavým způsobem krystalizuje ve vývoji rasové teorie za druhé republiky v Československu, protože ze souhrnu všech faktorů, které jsme si už vysvětlili, vyplývá, jak se v průběhu času Česko-slovenská politika vyvíjela a které fenomény k tomu vedly – a vývoj rasové teorie nám toho bude demonstrativním příkladem.

O tvrdém přístupu Německa k Česko-Slovensku ostatně výmluvně referoval ve svých pamětech Karel Feirabend, člen Syrového i Beranovy vlády, když vzpomínal na setkání Adolfa Hitlera československým ministrem zahraničních věcí Františkem Chvalkovským, které proběhlo 14. října 1938 na oficiálním jednání v Berlíně: „*Vůdce Chvalkovskému zdůraznil, že nesmíme pokračovat v Benešově politice, že máme rozvázat spojeneckou smlouvu s Francií a SSSR, nemáme se mazlit s komunisty, s Židy a s demokracií a máme respektovat všechna německá přání. V první řadě musíme přesně a loajálně splnit všechna usnesení mnichovské dohody.*“⁷⁷

O beznadějné situaci pro Československo bylo již ale z určitého úhlu pohledu rozhodnuto. Dokladem toho je přísně tajný rozkaz vrchního velitelství německé branné moci, který byl vydán 20. října 1938. V něm stálo, že likvidace zbytku Československa musí být proveditelná v jakémkoliv okamžiku, a to v případě, stane-li se politika okleštěné republiky nepřátelská vůči Německu.⁷⁸ V dalších částech tohoto dokumentu nalezneme čtenář podrobný plán přepadení Československa, nevyjímaje jednotlivé úkoly pro pozemní vojsko, ale také pro Luftwaffe.⁷⁹

Přesto je však nutné závěrem zdůraznit, že československá politická strategie se určovala v dialogu mezi různými interpretacemi Mnichova, což udávalo směr politiky, do které bylo ČSR tlačeno. Česko-Slovensko bylo nuceno balancovat a vyvažovat mezi Německem, západními zeměmi a vlastním životním zájmem.

⁷⁷ FEIERABEND, Ladislav Karel. *Politické vzpomínky*. 2. uprav. vyd. Brno: Atlantis, 1994, s. 45

⁷⁸ Srov. MOTL, Stanislav. *Válka před válkou: krvavý podzim 1938 v Čechách a na Moravě*. V Praze: Rybka Publishers, 2015, s. 168-169

⁷⁹ Srov., Tamtéž, s. 169

4. 3. O interpretaci Mnichova

Mnichovská dohoda byla ranou z čistého nebe pro všechny československé vlastence. Interpretace jejich pohledu na mnichovskou katastrofu je pro nás skvělým vodítkem pro pochopení politických a společenských pozic v druhé republice. Mnichov se stal totiž zdrojem politického programu a politické identity pro českou politiku a její aktéry.

Blanka Soukupová výborně poznamenala, že politická proměna začala rozdílnými interpretacemi Mnichova.⁸⁰ Podle nás je rovněž vypovídající, když si na základě komparace interpretací Mnichova odhalíme jejich politické pozice a premisy, ze kterých vycházely, čímž poukážeme bez aplikace sociologických metod na strukturu české společnosti, protože jsme toho názoru, že elity s přístupem do mediálních institucí byly za druhé republiky hlavním hybatelem společenské a politické proměny.

V druhorepublikové společnosti se objevovala, a ostatně to byla i teze exilové vlády v Londýně, interpretace, že Mnichov byl dočasný historický výkyv, který nadešel, aby mohl československý národ položit pro udržení míru nejvyšší oběť, která byla žádána zcela nespravedlivě.⁸¹ Tato interpretace se stala rovněž základní premisou demokratické veřejnosti na území druhé republiky. Patřili mezi ně např. lidé z Lidových novin, legionářského listu Národní osvobození, Legionářského týdnu, národněsocialistické Soboty a sociálnědemokratického listu.⁸² Tato názorová větev byla za druhé republiky v politické izolaci, resp. byla vlastní opoziční Národní straně práce, o které si povíme později. Tuto pozici namátkou zastával např. rektor Masarykovy univerzity v Brně Arne Novák, který v Lumíru napsal, že Československo přijetím Mnichovské dohody bylo obětováno záchraně míru a ponecháno napospas nepříteli s úplnou volností, aby mu diktoval své podmínky. Podle Nováka se velmoci zalekly války a odhodlanosti ČSR pro zdánlivou iluzi míru se ho rozhodly bez prozíravosti ČSR obětovat.⁸³

Svou vlastní interpretaci Mnichova měli také militantní katolíci, kteří prožívali zvláště špatný vztah k první republice a Masarykově náboženskému směřování ČSR. Stručně by se jejich

⁸⁰ Srov. ZOUFALÁ Marcela, HOLÝ Jiří a SOUKUPOVÁ Blanka. „Svár demokracie a totality.“ České myšlení za tzv. druhé republiky (Historickoantropologické úvahy o národní identitě v čase společenské krize). *Rozpad židovského života za 167 dní*. Praha: Adademia, 2016, s. 19-24

⁸¹ Srov. Tamtéž, s. 19-24

⁸² Srov. Tamtéž, s. 19-24

⁸³ Srov. NOVÁK, Arne, „Ztracené kraje“, Lumír 64, č. 1, 30. 11., 1938, s. 2-3

teze dala shrnout slovy Václava Rynše, že Mnichov byl spravedlivým trestem pro národ, který: „*neznal sv. Václava... a (pak) přišlo 30. září 1938*“.⁸⁴ Uspokojivé vysvětlení pozice militantních katolíků vysvětluje Blanka Soukupová, když ve své práci věnující se výhradně českému antisemitismu za druhé republiky souhrnný výčet, který militantní katolíky provokoval za první republiky. Soukupová zmiňuje devalvací tradičních hodnot, destrukci tradiční patriarchální rodiny, zrušení katolické školy, Masarykovy náboženské názory a odklon od katolické církve.⁸⁵ Postoj českých militantních katolíků a jejich úlohu v druhé republice shrnul výmluvně L. Jehlička a J. Kostohryz, kteří do Národní obnovy napsali: „*Nesvéprávný český národ se za druhé republiky musí stát objektem misijní činnosti.*“⁸⁶

Pro vládní Stranu národní jednoty interpretoval postoj, že byl Mnichov zradou a ponížením, Jan Scheinost, hlavní ideolog druhé republiky a tvůrce programu vládní Strany národní jednoty. Tato interpretace se dostala do povědomí zvláště díky své tvrdší rétorice směrem k Velké Británii a Francii, které toužily uniknout válce stůj co stůj a nebály se obětovat československý národ. Tento postoj se však liší od ultrapravicových subjektů, které stejně jako komunisté zpravidla kritizovali prvorepublikovou zahraniční a národnostní politiku.⁸⁷

Pro naše účely je rovněž výmluvné, že pro česko-židovské hnutí, jež shromažďovalo osobnosti, které se cítily být Čechy i Židy, resp. českými Židy, byl Mnichov neštěstím, avšak jeho představitelé vyzývali bez ohledu na národnost, jazyk a cítění k solidaritě, a i proto se výchozí strategií, jak píše Blanka Soukupová, pro česko-židovské hnutí po mnichovské katastrofě stala strategie permanentního optimismu. Podle Soukupové už před Mnichovem čerpalo česko-židovské hnutí své přesvědčení a argumentaci v zidealizovaném obrazu českého

⁸⁴ Cit. podle: RYNEŠ, Václav, „Nové výhledy“, *Katolík* 3 [20] (1939), č. 7, 11. 1., s. 125; Srov. ZOUFALÁ Marcela, HOLÝ Jiří a SOUKUPOVÁ Blanka. „Svár demokracie a totality.“ *České myšlení za tzv. druhé republiky (Historickoantropologické úvahy o národní identitě v čase společenské krize)*, *Rozpad židovského života za 167 dní*. Praha: Adademia, 2016, s 21

⁸⁵ Srov. ZOUFALÁ Marcela, HOLÝ Jiří a SOUKUPOVÁ Blanka. „Svár demokracie a totality.“ *České myšlení za tzv. druhé republiky (Historickoantropologické úvahy o národní identitě v čase společenské krize)*, *Rozpad židovského života za 167 dní*. Praha: Adademia, 2016, s 21

⁸⁶ Cit. podle: JEHLIČKA, L., KOSTOHRYZ J., „Národní obnova“, 2, 24, 12. 1938, č. 51; Srov. ZOUFALÁ Marcela, HOLÝ Jiří a SOUKUPOVÁ Blanka. „Svár demokracie a totality.“ *České myšlení za tzv. druhé republiky (Historickoantropologické úvahy o národní identitě v čase společenské krize)*, *Rozpad židovského života za 167 dní*. Praha: Adademia, 2016, s 58-59

⁸⁷ Srov. ZOUFALÁ Marcela, HOLÝ Jiří a SOUKUPOVÁ Blanka. „Svár demokracie a totality.“ *České myšlení za tzv. druhé republiky (Historickoantropologické úvahy o národní identitě v čase společenské krize)*, *Rozpad židovského života za 167 dní*. Praha: Adademia, 2016, s 21-21

národa a jeho minulosti, což zdůraznilo ještě více v pomnichovské době, kdy však jejich pohled a „mýtus“ začal stále více rozcházet s realitou, jako by neviděli český antisemitismus, který se postupně neřízeným způsobem rozprostíral v Česko-Slovensku. Důležité pro nás rovněž je, že na rozdíl od jiných interpretačních proudů se česko-židovské obvinění ze zrady týkalo pouze západoevropských vlád a český národ pohledem hnutí nebyl objektem kritické reflexe.⁸⁸

Podle takovéto interpretace vystihuje česko-židovské hnutí následující provolání sepsané těsně po mnichovských dnech: „*Pomozte! (...) lhostejno, hovoří-li naším českým jazykem, či jiným! (...) Ti na západě měli by nyní spatřit ono moře lidského zoufalství, jak se do našich měst a vesnic převalilo. Tihle bezejmenní mučedníci se svými dětmi, kteří se chvějí zimou sychravých říjnových nocí čekající na trochu teplého jídla, ti nejdráže platí mír, který byl zachován matkám a dětem ve Francii a Anglii.*“⁸⁹

Jak vidno, politická proměna měla kořeny v interpretaci Mnichova a rétorika obsažená v jejich formulaci nastínila politickou strategii jednotlivým proudům v české společnosti. Je nicméně nutné zmínit, že zmíněné interpretace logicky nemohou zahrnout a promluvit za všechny aktéry, stojíme si ale za tím, že právě zmíněné interpretace čtenáři ještě před následující kapitolou o proměně stranického a politického uspořádání nastiňují, kudy se bude česká politická a společenská sféra ubírat, pomůže mu v orientaci mezi hlavními aktéry. Zmiňovaná kapitola nám dá za pravdu, že následky Mnichovské dohody byly pro Československo zdrcující a promítly se v proměně stranického a politického systému.

Závěrem pokapitoly ještě dodejme, že jedním z hlavních symbolů „opuštěné republiky“ se stala abdikace prezidenta Edvarda Beneše a jeho následný exil a spolu s tím, samozřejmě, výměna na postu prezidenta republiky. Novou hlavou státu se 30. listopadu 1938 stal, po dlouhých pětadesáti dnech po abdikaci E. Beneše, Emil Hácha, bývalý místopředseda Nejvyššího správního soudu ČSR. Nedomníváme se však, že byl podle interpretace Františka Lukeše vybrán pro svou „senilní a ochablou vůli.“⁹⁰ S takovým verdiktem se nám těžko souhlasí, a to i z toho důvodu, že se historici přou do současné doby, proč se právě on stal prezidentem,

⁸⁸ Srov. ZOUFALÁ, Marcela, Jiří HOLÝ a Blanka SOUKUPOVÁ. Reflexe Mnichova a českožidovská strategie v období tzv. druhé republiky, *Rozpad židovského života za 167 dní*. Praha: Adademia, 2016, s. 165-170

⁸⁹ Cit. podle c.f., „Pomozte!“, *Rozvoj* 45 (1938), č. 43, 21. 10. 1938, s. 1; Srov. ZOUFALÁ, Marcela, Jiří HOLÝ a Blanka SOUKUPOVÁ. Reflexe Mnichova a českožidovská strategie v období tzv. druhé republiky, *Rozpad židovského života za 167 dní*. Praha: Adademia, 2016, s. 168

⁹⁰ Srov. LUKÉŠ, František. *K volbě Emila Háchy prezidentem tzv. druhé republiky*. Časopis Národního muzea., roč. 131, č. 2, 1962, s. 119.

ale jelikož toto téma není předmětem této práce, spokojíme se s tradiční interpretací, na které se shoduje většina současných historiků, kteří se rozhodli hodnotit historii bez osobních invektiv. Ustálenou interpretací je, že byl Hácha zvolen z důvodu své neutrality a kvůli zkušenostem s vedením významné instituce.

5. Proměna stranického systému a konec parlamentní demokracie

V této kapitole, stejně jako v některých předchozích, se z rozsahových důvodů diplomové práce zaměříme na souhrnné, avšak stručné pojednání o druhorepublikovém stranickém systému. Jak si ukážeme, druhá republika se od té první velmi lišila, staré instituce byly rušeny, redukovány, nebo jinak měněny.

Cílem této kapitoly je ukázat, jaké institucionální a stranické změny proběhly a jaký to mělo dopad na politickou praxi. To nám bude zvláště platné pro pochopení politického systému druhé republiky a především k zodpovězení našich výzkumných otázek. V diplomové práci se tudíž není možné vyhnout proměně stranického systému a politického systému, protože dobře ilustruje politické poměry a slouží čtenáři jako nezbytná podmínka pro pochopení politického pozadí vývoje rasové teorie za druhé republiky v českých zemích. Čtenář se z této kapitoly dozví, jak se na základě mnichovských narativů proměnila politická praxe a jak československá politická veřejnost reagovala na jednu z hlavních výzev Mnichovské dohody: nezbytnou proměnu československého politického upořádání.

Proměna stranického systému se začala utvářet prakticky ihned po mnichovských dnech a byla odpovědí na složitou politickou situaci a částečně i na společenskou poptávku, protože systém liberální demokracie prodělal po Mnichově závažnou újmu v očích československého obyvatelstva v důsledku jednání západních spojenců, což způsobilo nejen nedůvěru v demokracii a spravedlnost v mezinárodních vztazích, ale také posílilo nedůvěru k demokratickým institucím.⁹¹ Pomnichovské politické síly se tak rozhodly proměnit stranický systém v Československu částečně podle anglického vzoru a integrovat politickou moc do rukou vládní strany (Strany národní jednoty) a pro punc demokratické fasády ponechat v legalitě tichou loajální opozici (Národní stranu práce).⁹²

⁹¹ Srov. RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky druhé republiky 1938-1939*. Praha: Karolinum, 1997, s. 11

⁹² Srov. GEBHART Jan, KUKLÍK Jan, *Druhá republika 1938 – 1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl 2004, s. 55.

5. 1. Strana národní jednoty

Kabinet Rudolfa Berana vládl od 1. prosince 1938 do nacistické okupace 15. března 1938. Úřednickou vládu generála Syrového, uvedenou do funkce 4. října 1938, vystřídala 1. prosince 1938 vláda již zmíněné Strany národní jednoty (dále jen SNJ), která byla vytvořena na popud Republikánské strany zemědělského a malorolnického lidu, jež pověřila Rudolfa Berana, aby zahájil rozhovory s ostatními stranami o budování jednotné národní strany, která bude sjednocovat nesocialistické a pravicové síly od středu doprava. SNJ byla ustanovena 18. listopadu 1938 a byla jedinou vládnoucí stranou za druhé republiky.⁹³ Rudolf Beran v rozhovoru se svým rumunským kolegou Lugosianem odpověděl na otázku po záměrech zavedení jedné vládnoucí strany následovně: „*Strana národní jednoty nevznikla jako dlouholetý výsledek politického vývoje ani jako výsledek diktátu nebo nátlaku, nýbrž jako přirozená reakce nejširších vrstev na tragické mnichovské události, které národ pochopil tak, že je potřeba sjednotit a soustředit všechny síly k reorganizaci a zajištění nového Česko-Slovenska.*“⁹⁴

Ve svém programovém prohlášení, které vyšlo v den založení strany v agrárním časopise Venkov, se SNJ zavázala k činorodému nacionalismu, svatováclavské tradici, zahraniční politice v duchu národního sobectví, vládě kázně, řádu a návratu tradiční rodiny, avšak blíže své záměry nespecifikovala.⁹⁵ První veřejný projev pronesl ministerský předseda Beran 3. prosince, když poděkoval za důvěru jemu vloženou a rovněž sdělil, že se bude Česko-Slovensko snažit udržovat co nejlepší vztahy se svými sousedy, ale stejně tak se bude zahraniční politika orientovat i na Západ, protože je podle něj zásadní udržet dobré vztahy se západními velmocemi a Spojenými státy.⁹⁶

Na postu ministra zahraničních věcí pokračoval František Chvalkovský, který již předtím působil v Syrového úřednické vládě a který se podle Jana Rataje netajil svým italoфильstvím a germanoфильstvím.⁹⁷ Podle Chvalkovského měla zahraniční politika být politikou rezignace a

⁹³ Srov. RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky druhé republiky 1938-1939.* Praha: Karolinum, 1997, s. 28

⁹⁴ Cit. podle: ROKOSKÝ, Jaroslav. *Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany,* Praha 2011, s. 398

⁹⁵ Srov. *Národe český!*. Venkov. Praha, č.33, 1938, s. 1

⁹⁶ Jaroslav ROKOSKÝ, *Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany,* Praha, 2011, s. 363

⁹⁷ Srov. RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky druhé republiky 1938-1939.* Praha: Karolinum, 1997, s. 15

neutrality po vzoru Dánska.⁹⁸ Ministrem národní obrany se stal generál Jan Syrový a za zmínku, pro naše potřeby, stojí také ministr sociální a zdravotní správy Vladislav Klumpar, ke kterému se dostaneme později. Změnu vlády kvitovala např. Přítomnost, která si 7. prosince 1938 pochvalovala, že Beranův kabinet je vyslyšeným voláním po jednotě, dokáže uklidnit vášně a slibovala si občanskou koalici podobného ražení jako pravicová „panská koalice“ v letech 1926–1929.⁹⁹ Národní noviny a novináři řadící se k SNJ se na rozdíl od Přítomnosti nebáli ukázat euforické nadšení a v článku se zavázali k následování Berana a označili ho několikrát za vůdce, za kterým ukázněně půjdou.¹⁰⁰

O motivaci v otázce transformace stranického systému do dvoustranické podoby a o tom, zdali se počítá se zachováním demokracie v Česko-Slovensku, hovořil ministerský předseda Beran pro francouzský tisk následovně: „*Chtěli jsme mít dvě strany, protože se chceme v novém státě přidržovat myšlenky demokratické kontroly, a nikoli myšlenky totalitní. Nicméně nechceme zavírat oči před určitými nedostatky demokratických systémů. Proto se budeme snažit o praktické rozhodování, což znamená osobní, a nikoli kolektivní odpovědnost. Tomu říkáme autoritativní demokracie. Proto si vyžádáme od parlamentu plnou moc, abychom mohli činit rázná a rychlá rozhodnutí.*“¹⁰¹

Důležitým předělem, podle kterého označuje Gebhart s Kuklíkem Beranovu vládu za autoritativní a protidemokratickou a který odpovídal zároveň Beranovým záměrům vyžádat si od parlamentu plnou moc, je zmocňovací ústavní zákon z 16. 12. 1938, který opravňoval vládu a prezidenta měnit ústavu a přijímat zákonná opatření. De facto i de iure tímto podle obou těchto autorů ústavním zákonem přešla veškerá moc do moci výkonné a fakticky znamenala zrušení parlamentní demokracie. Zákon neumožňoval vyslovit nedůvěru vládě, a tudíž přestala být vláda odpovědná parlamentu. Spolu s tím vláda přijala vládní nařízení ze dne 23. prosince 1938, podle kterého byla oprávněna rozpustit politické strany, které odporovaly národní zájmům.¹⁰² S tímto

⁹⁸ Srov. DOSTÁL, Vladimír. *Agrární strana, Její rozmach a zánik*, Brno: Atlantis, 1998, s. 203

⁹⁹ Srov. Od vlády Syrového k vládě Beranově. *Přítomnost*. Praha, č. 49, 1938 s. 2

¹⁰⁰ Srov. Do boje za nové Česko-Slovensko!, *Národní noviny*. Praha, č. 355, 1938, s. 2.

¹⁰¹ Cit podle: Le Petit Parisien. Paris, 1939, 5. prosince 1939; Jaroslav ROKOSKÝ, *Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany*, Praha 2011, s. 336

¹⁰² Srov. GEBHART, Jan a Jan KUKLÍK. *Druhá republika 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha: Paseka, 2004, s. 107-110

výkladem by však jistě nesouhlasil ministerský předseda Beran, který v únoru 1939 pronesl, že jeho vláda nepřestala spolupracovat s parlamentem, protože úsporná vládní komise měla pravomoc jednat o rozpočtu a také ho schválila, a stejně tak ozřejmil, že vláda nevylučuje parlament ze společné práce, která de iure spočívá na vládních bedrech.¹⁰³ Historie však dává Kuklíkovi a Gebhartovi za pravdu, protože poslední zasedání parlamentu proběhlo 16. prosince 1938.¹⁰⁴ Parlament se od té doby pozastavil a vyřadil ze zákonodárního procesu. Oficiálně byl však zrušen až 21. března 1939 za Protektorátu Čechy a Morava.¹⁰⁵

Nutno však závěrem ke zmocňovacímu zákonu podotknout, že opoziční práci, i když pouze formálně a rétoricky, vykonala NSP, když se ve svém programu postavila za potřebu dělyby moci ve státě jakožto základnímu demokratickému principu.¹⁰⁶

5. 2. Národní strana práce

Oslabení levice v důsledku jejího ztotožnění s nezdarem první republiky odsunulo její politické myšlení do defenzivy a transformovala se do Národní strany práce (dále jen NSP), která byla oficiálně uvedena 11. prosince 1938 a v jejímž čele stál Antonín Hampl.¹⁰⁷ NSP vznikla po složité vnitrostranické debatě v ČSSD a přidávali k ní nejenom dělníci, ale také živnostníci, zemědělci, inteligence, někteří komunisti z již zaniklé KSČ (činnost byla zastavena k 20. říjnu 1938), část národních socialistů a někteří spisovatelé. NSP se hlásila k demokratickému a eticky chápanému socialismu a stejně tak k odkazu první republiky. V zahraniční oblasti se program NSP přihlásil k neutralitě a „pro dobré styky se všemi sousedy“.¹⁰⁸

¹⁰³ Srov. ROKOSKÝ, Jaroslav. *Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany*, Praha 2011, s. 398

¹⁰⁴ Srov. BALÍK, Stanislav, HLOUŠEK Vít, HOLZER Jan, ŠEDO Jakub, *Politický systém českých zemí 1848 – 1989*, Brno: Masarykova univerzita – Mezinárodní politologický ústav, 2011, s. 88 – 90

¹⁰⁵ Srov. HÁJEK, Miloš *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha 1959, s. 101 – 105

¹⁰⁶ Srov. Národní knihovna České republiky; fond, NSP Listy práce: *Program Národní strany práce*, Praha, 1939, s. 14.

¹⁰⁷ Srov. RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky druhé republiky 1938-1939*. Praha: Karolinum, 1997, s. 28

¹⁰⁸ Srov. KUKLÍK, Jan. *Sociální demokraté ve Druhé republice*. Praha: Karolinum, 1993. Acta Universitatis Carolinae, 142, 1992, s. 57-61

Program NSP jasně deklaroval své opoziční poslání a důvod svého vzniku: „*Šlo prostě o to, má-li být u nás režim totalitní či demokratický.*“¹⁰⁹ Národní strana práce se tímto prohlášením považovala za symbolického garanta demokracie, který si zároveň velmi pečlivě vybíral své členy. V Listu Národní strany práce se kritéria uváděla následovně: „*Členem strany může se státi jen občan neprosto bezúhonný a státně spolehlivý a jest okamžitě odmítán každý, o němž bylo zjištěno ať politicky, ať mravně nebo národně cokoliv nepěkného.*“¹¹⁰ Vstup do Národní strany práce byl symbolickým, ale také nebezpečným gestem, protože se dalo očekávat, že NSP bude a také že byla, trnem v oku nacistickému Německu. NSP využilo, stejně jako jiných smyšlených příčin, Německo, jako záminku pro obsazení zbytku Č-SR, když tvrdilo, že vedení Národní strany práce připravuje puč a chystá se převzít moc.¹¹¹ I přesto měla strana úctyhodných 125 tisíc členů.¹¹²

Český stranický systém, jak vidno, se po Mnichovu otřásl v základech a proměnil se podle dobových potřeb. Tichá podpora NSP dodávala vládě na legitimitě a do posledních dnů jí byla opozicí loajální, jak dokazuje i zachycená scéna, kdy v momentě, kdy bylo jasné, že nacisté obsadí zbytek Česko-Slovenska a kdy byl podle dobových svědectví Rudolf Beran na pokraji sil, to byl předseda NSP Antonín Hampl, který ho odradil od sebevraždy: „*Rudolfe, hlavu vzhůru, teď není čas umírat, teď musíme žít a bojovat za to, co bylo ztraceno.*“¹¹³

¹⁰⁹ Národní knihovna České republiky; fond: NSP Listy práce: *Sjezd budovatelů národní strany práce*, Praha 1938, s. 2.

¹¹⁰ *Zastavme útoky*. Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 5, Kolín 27. ledna 1939, s. 1

¹¹¹ Srov. TOMÁŠEK, Dušan. *Deník druhé republiky*, Praha, 1988, s. 221

¹¹² Srov. *Organisační zprávy*. Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 2, Kolín, 1939, s. 4

¹¹³ ROKOSKÝ, Jan. *Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany*, Praha, 2011, s. 425

6. Hledání viníka za národní katastrofu

V kapitole Hledání viníka se již postupně dostáváme do druhé části naší práce. Druhá republika byla totiž o svých posledních dnech rozhodnutá najít příčiny Mnichova a odčinit jeho vnitřní důvody, které hledala postupem času čím dál více ve svých řadách. Směsice šoku, zklamání a hněvu způsobila, že těsně po mnichovské krizi a po abdikaci prezidenta Beneše, začal ve veřejném a mediálním prostoru hon na symboly první republiky. Byli to v první řadě Beneš, Masaryk a Čapek. Poslední ze jmenovaných ve svých posledních letech tlumočil Masarykův odkaz a jeho českou politickou filozofii, která byla v druho-republikových poměrech trnem v oku a od níž se vládnoucí elita v čele s SNJ opatrně distancovala. Nutno však podotknout, že Beranova vláda se nemohla od první republiky jednoduše odstříhnout, protože narážela na problém, že se agrárníci podíleli na vládě v letech 1918-1938. Proto její poměr k první republice byl kritický, avšak jejich argument byl ten, že za první republiky vládla levice a agrárníci ji celou dobu museli trpět, nechtěli-li být uštvaní; byli prý nuceni levici usměrňovat.¹¹⁴

Byl to však také boj proti Benešovi, na kterého druhorepublikový, nutno podotknout, že cenzurovaný i autocenzurovaný tisk, svaloval největší vinu za národní katastrofu. Při studiu novinových článků a archivních materiálů si nelze nevšimnout, že během 167 dní druhé republiky se pozornost tisku v otázce viny za Mnichov stáčí konstantním tempem z odpovědnosti západních spojenců směrem k vnitřnímu uspořádání a první republice. Druhá republika v tom smyslu otevírá stavidla prvorepublikovým problémům; které ostatně byly realitou, ať už se jedná o parlamentární praxi, vázané kandidátky, anebo např. špatné bilaterální vztahy mezi ČSR a jejími nejbližšími sousedy; jež jsou směřovány s mnichovskou katastrofou.

Protibenešovskou a ostatně protiprvorepublikovou kampaň odstartovaly Polední listy, Nedělní listy a *Expres* – mediální podniky Jiřího Stříbrného, známého českého politika a jednoho z mužů 28. října. K nim se následně přidaly redakce listu *Večer* a další pravicové či konzervativní listy jako: *Národní noviny*, *Venkov*, *Brázda*, *Národní obnova* aj.¹¹⁵ Ostatně dobře vystihuje konkrétně protibenešovské tažení lidový slogan, který vznikl jako reakce na Benešův výrok z 21. září 1938: „*Mám plán, opakuj, mám plán!*“ Lidová reakce na Benešův výrok po mnichovské konferenci přišla jako bumerang, když si občané přetvořili výrok prezidenta Beneše: „*Vybral*

¹¹⁴ Srov. RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky druhé republiky 1938-1939*. Praha: Karolinum, 1997, s. 66

¹¹⁵ Srov. Tamtéž, s. 47

banku, sebral Hanku, sedl na aeroplán – to byl jeho plán.“¹¹⁶ Edvard Beneš byl pro tisk a politickou elitu druhé republiky nepřítelem číslo jedna. Byla to ostatně vylitá zloba a satisfakce pro mnohé nespokojené osobnosti první republiky, kterým dal Mnichov – zdánlivě - konečně za pravdu.

Hněv a výčitky nebyly však směřovány pouze na první republiku a na trojici Beneš, Masaryk a Čapek – symboly první republiky, ale také na tisíce lidí; kteří Mnichovem přišli často o všechno a na některé, kteří měli později přijít i o to nejcennější. Byli to uprchlíci z pohraničí - ženy, muži, děti, ale také protinacističtí sudetští Němci, ale i Židé z pohraničí i vnitrozemí. Uprchlíci většinou směřovali do hlavního města Prahy. Podle oficiálních statistik se jich jenom do Prahy do poloviny listopadu 1938 přemístilo přibližně 100 tisíc. Do poloviny prosince to už bylo více než 150 tisíc. Celkově do začátku Protektorátu přišlo nad 200 tisíc uprchlíků a o ty se byly nuceny obě druhorepublikové vlády postarat.¹¹⁷

Není proto náhodou, že kromě udržování dobrých poměrů s Německem a západními guaranty britsko-francouzské půjčky byla hlavní prioritou vlády hospodářská a sociální politika. Nutno podotknout, že vládní SNJ měla pro svou sociální politiku snaživého konzultanta, totiž NSP, s jejímž předsedou Antonínem Hamplm udržoval Rudolf Beran časté konzultativní vztahy. Proto se v další kapitole zaměříme na sociální, ale i hospodářskou politiku a z ní nám následně vyplyne cesta k poměru druhé republiky k českým Židům, kteří jsou hlavním tématem této práce.

¹¹⁶ Srov Tamtéž, 47

¹¹⁷ Srov. MOTL, Stanislav. *Válka před válkou: krvavý podzim 1938 v Čechách a na Moravě*. V Praze: Rybka Publishers, 2015, s. 213

7. Sociální a hospodářská politika republiky Česko-Slovenské

Zevrubný výklad sociální a hospodářské politiky by jistě stál za samostatnou publikaci. My se však v této kapitole vydáme jiným směrem, a to uvedením do problematiky řešení sociální a hospodářské politiky za druhé republiky. Věříme, že čtenář díky této kapitole pochopí složitost problému, jež musely obě druho-republikové vlády řešit, a zároveň mu poskytne dobrý úvod do problematiky, protože právě židovská otázka byla jednou z odpovědí na řešení sociální a hospodářské krize. Prostřednictvím této pasáže diplomové práce se také přesuneme do druhé poloviny práce. Čtenář se tak díky této kapitole zorientuje ve výzvách vnitřní politiky, která se stala hlavním programem Strany národní jednoty. Její program zformuloval Beran následovně: „*Zachovat, co nám po Mnichovu zbylo, a uživit národ.*“¹¹⁸ Pro ilustraci, jakou pozornost se věnovala sociální politice, uveďme, že jenom Beranova vláda přijala v prosinci roku 1938 padesát pět vládních nařízení v oblasti hospodářské a sociální politiky.¹¹⁹

Flagrantně sociální politiku Beranovy vlády vystihl ministr sociální a zdravotní správy Bohumil Klumpar: „*(...) sociální otázka není otázkou jednoho ministerstva, ale celé vlády. S ministerstvem sociální správy ji řeší ministerstvo zemědělství, které už připravuje novou půdu, na níž by lidé pracovali, stejně se přičiňuje ministerstvo obchodu, které chce přistavit všechny lidi k pracovním stolům a co nejvíce z nich do vlastních podniků a živností – ministerstvo veřejných prací a dopravy, které provádějí investice. I ministerstvo financí, které se stará o vhodné finanční a úvěrové podmínky, s nimiž budou lidé moci vykročit lépe do nového života. Hospodářské a sociální problémy jsou hlavní starostí dnešní vlády (...).*“¹²⁰

Jak už víme, druhá republika od začátku svého vzniku byla nucena řešit četné svízele. Nejvýraznější problémy, se kterými se političtí činitelé museli potýkat, byly nepochybně hospodářského a sociálního rázu. Vláda se snažila zachovat co nejlepší vztahy jak s Německem, tak se západními státy. Vláda si dobře uvědomovala, že je republika závislá na exportu, který byla nucena významně podporovat, ale musela splňovat i podmínky spojené s britsko-francouzskou půjčkou, která očekávala umírněnou menšinovou politiku a vyřešení sociální

¹¹⁸ ČECHUROVÁ, Jana, MED, Jaroslav, PEHR, Michal, ROKOSKÝ, Jaroslav, Trpký osud Rudolfa Berana, Publicistický cyklus Historie.cs, díl č. 206, premiéra: 2. února 2013, Dostupné jako video online z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10150778447-historie-cs/213452801400004/>

¹¹⁹ Srov. VANĚČEK, Václav. *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*, Praha, 1964, s. 466

¹²⁰ Venkov, 4. prosince. 1939, s. 2

otázky. Z toho důvodu byl kabinet Rudolfa Berana nucen zaměřovat se na vnitropolitické úrovni na zklidnění sociálních poměrů vzniklých Mnichovem, ale také se vyrovnat se sociálním štěpením, u kterého spatřoval kořeny mimo jiné v první republice. Beranův přístup k sociální otázce sdělil v podstatě „vládním novinám“ - Venkovu: „*Učiníme vše, abychom zvedli životní úroveň všech pracujících vrstev a na prvním místě sociálně nejslabších.*“¹²¹ V první řadě se však o hledání řešení sociálních problémů musela postarat úřednická vláda generála Syrového, která byla ihned po Mnichovu nucena řešit prvotní uprchlickou vlnu a problémy s ní spojené.

7.1. Řešení uprchlické krize a nezaměstnanosti

Jak už víme, tisíce uprchlíků valících se z pohraničí byla nucena v prvních dnech po Mnichovu Syrového vláda administrativně a logisticky zvládnout. Politickou shodu v otázce zaměstnanosti uprchlíků našly obě druho-republikové politické strany, protože zaměstnanost byla pro obě strany prioritou.¹²² Pomoc uprchlíkům v pomnichovských dnech zajišťovalo především ministerstvo sociální péče, které vyčlenilo nemalé finanční prostředky a lidské zdroje. V Praze, kam se dostalo téměř 200 tisíc uprchlíků, jak jsme si už pověděli, se jich ujal sociální úřad hlavního města Prahy a Výbor pro pomoc uprchlíkům. Stejně tak vláda podporovala sbírky, finanční příspěvky od soukromých dárců a institucí.¹²³ Ne všichni obyvatelé však projevíli solidaritu s uprchlíky, a proto bylo v listopadu 1938 přijato vládou nařízení, které finančně penalizovalo majitele bytů, či jim dokonce hrozilo i odnětím svobody, když se snažili na uprchlické vlně vydělat vysokým nájmem. Spolu s tím vláda nařídila nucené pronájmy volných bytů.¹²⁴ V téže době vznikaly rovněž zákony omezující podnikatelskou činnost.¹²⁵

Už Syrového kabinet řešil uprchlický problém tím, a na to se často zapomíná, že vypovídal uprchlíky z pohraničí zpět, penzionoval vdané ženy a zaměstnance staršího data narození, kteří pracovali jako státní zaměstnanci, čímž se snažil vyřešit otázku, jak uživit a najít

¹²¹ Venkov, 4. prosince 1938, s. 2

¹²² Srov. Národní knihovna České republiky; fond, NSP Listy práce: Program Národní strany práce, Praha, 1939, s. 4 – 5

¹²³ Srov. MOTL, Stanislav. *Válka před válkou: krvavý podzim 1938 v Čechách a na Moravě*. V Praze: Rybka Publishers, 2015, s. 215

¹²⁴ Srov. GEBHART Jan, KUKLÍK Jan, *Druhá republika 1938 – 1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl, 2004, s. 172 – 180

¹²⁵ Ust. §§ 1–3 vládní nařízení 263/1939 Sb.

práci pro uprchlíky.¹²⁶ Syrového úřednická vláda rovněž nechala 11. listopadu 1938 založit Ústav pro péči o uprchlíky, ve kterém se je snažila mimo jiné integrovat do společnosti. Nutno však poznamenat, že o integraci se ústav snažil pouze u Čechů, nýbrž u Němců, Židů a Rakušanů měl naopak snahu je co nejrychleji vystěhovat do zahraničí.¹²⁷ Zásadní zákon, od kterého si Syrového vláda hodně slibovala v otázce zaměstnanosti, byl z 11. října 1938, který zajišťoval vznik vojensky organizovaných pracovních útvarů pro nezaměstnané, kde měli muži a ženy starší 18 let vykonávat pracovní službu pro stát. Pracovní tábory měly likvidovat nezaměstnanost a využít pracovní síly nezaměstnaných pro obecně prospěšné úkony.¹²⁸ Jeden z prvních táborů byl zřízen 11. října 1938 v okolí Zlína.¹²⁹

Řešení uprchlické krize převzal po Syrového úřednické vládě kabinet Rudolfa Berana. Ten zdědil 145 903 uprchlíků, o které se musel postarat. Beran se během svých 3 a půl měsíců vlády pokusil politikou levných peněz a velkými státními investicemi podpořit podnikatelské prostředí, což pomohlo snížit nezaměstnanost na 148 152 osob ke konci roku 1938. Ministr sociální a zdravotní správy V. Klumpar plánoval, že se dokonce podaří do konce roku 1939 zlikvidovat nezaměstnanost celkově. Mechanismy na vymýcení nezaměstnanosti byly např. státní veřejné práce, rekvalifikační programy a vývoz českých dělníků do Německa.¹³⁰

Sociální politika se u obou premiérů zaměřovala nejenom na uprchlickou krizi, ale také na nové uspořádání sociální politiky a politiky zaměstnanosti. Druhá republika, jak uvidíme, vycházela z jiných předpokladů, nežli jsme byli zvyklí a té první, a byla k tomu i nucena, když vezmeme v potaz sociální a morální propasti, které prohloubila Mnichovská krize. Stinnou stránkou sociální politiky je však přístup k židovské otázce, kterou se ostatně ministr Chvalkovský zavázal řešit 14. října 1938 na první ze dvou pomnichovských schůzí s Adolfem Hitlerem, jak jsme si pověděli již dříve v podkapitole o britsko-francouzské půjčce.

¹²⁶ Ust. §§ 1–21 vládního nařízení č. 379/1938 Sb. z. a n.; Srov. Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Druhá republika 1938 – 1939: Svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*, Praha – Litomyšl, 2004, s. 168–172

¹²⁷ Srov. ČERMÁKOVÁ, Radka. *Druhá republika – okleštěný stát v mizející Evropě, Židovská menšina za druhé republiky: sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze*, Praha, 2007, s. 17–19

¹²⁸ Podrobně vládní nařízení č. 223/1938 Sb.z. a n., o pracovních útvarech, ve znění pozdějších předpisů.

¹²⁹ Srov. Zlín. r. 21, č. 41, 21. 10. 1938, s. 1.

¹³⁰ Srov. RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky druhé republiky 1938–1939*. Praha: Karolinum, 1997, s. 146

7.2. Státní hospodářská rada a pomoc sociálně slabým

Důležitým milníkem se stal 23. prosinec 1938, kdy byla zřízena Státní hospodářská rada, která sdružovala zástupce Čechů, Slováků a Karpato-Ukrajinců stejně jako zástupce všech oborů, kterých se hospodářské problémy dotýkaly. Předsedou Státní hospodářské rady se stal František Xaver Hodáč. Podle dobového tisku měla stavovský charakter.¹³¹ Ministerský předseda Rudolf Beran o smyslu Státní hospodářské rady prohlásil, že si přeje, aby se mohl opírat o Státní hospodářskou radu, protože: “ (...) bude vládě poradním sborem ve všech věcech sociálních, hospodářských, finančních a dopravních.”¹³² Rada de facto nahrazovala funkci parlamentu, její složení však nebylo politicky odpovědné, jak to známe z parlamentních demokracií a na místo toho avizovala korporativistický stát. Na první ústavní schůzi shrnul úkoly Státní hospodářské rady její předseda F. X. Hodáč: „Úkolem Státní hospodářské rady, v níž jsou podnikatelé a zaměstnanci, příslušníci všech velkých odvětví výroby, obchodu a peněžnictví, jest vyrovnati dílčí zájmy a postavit je do služeb zájmu společnému. V dobrovolné dohodě o takovém postupu dlužno vždy dáti přednost před vrchnostenským zásahem, jemuž by nebylo možné se vyhnouti, kdyby k rychlé a spravedlivé dohodě nedošlo.“¹³³

Mezi symbolické činy Beranovy vlády řadíme charitativní sbírky na pomoc všem sociálně slabým Česko-slovenské republiky. Nejznámější je nepochybně Česká koleda z ledna roku 1939, kterou organizovala organizace Národní pomoci mající kořeny ve Straně národní jednoty. Sbírkou uvedl v československém zvukovém týdeníku Bohumil Klumpar: „(...) v době, kdy český a slovenský národ přinesl největší oběť, která na něm byla žádána ve jménu myšlenky světového míru, vzniká (...) sbírka pro uprchlíky ze zabraného území. (...) Podporujte autoritu vlády (...) celým svým srdcem a přispějte ku pomoci snahám státu svými prostředky.“¹³⁴ Klumpar ke sbírce pro Venkov následně uvedl: “Jestliže předseda Beran označil starost a péči o naše

¹³¹ Srov. Našinec. roč. 75, č. 7, 1. 10. 1939, s. 1.

¹³² Národní shromáždění republiky Československé: Úterý 13. prosince 1938. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna[online]. (156. schůze), 1938 Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/156schuz/s156003.htm>

¹³³ Projevy osobností II. Republiky [online].: YouTube, 2010. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=yHv9kNiFT3I&feature=share>

¹³⁴ Tamtéž

trpící spoluobčany za čestný úkol republiky, je pomoc dobrovolně organizovaná čestným úkolem každého z nás.“¹³⁵

Jak vidno, Syrového, ale především Beranova vláda, byla nucena opustit od liberální ekonomické doktríny a namísto toho se uchýlit k centrálně řízenému hospodářství a k omezení pohybu pracovních sil. Hlavní snahou obou vlád bylo především postavit okleštěný stát na nohy. I proto se rozhodli pro potlačení některých občanských práv a svobod, aby mohli naplno využít práce všech práceschopných lidí. Jak ale ukázal politický vývoj, mnichovská katastrofa v kombinaci s dalšími citlivými faktory posilovala nejenom pracovní nasazení, ale také politiku českého národního sobectví. Tu jednoduše formuloval národní socialista Jan Soukenka: „*Nebudeme se obětovat pro jiné. Budeme se starat o sebe.*“¹³⁶ Druhá republika znamenala, což věrně prezentovala SNJ v otázce židovské menšiny, vlast pouze po Čechy, Slováky a Karpato-Ukrajince a pro nikoho dalšího.¹³⁷ Nikdo jiný v ní neměl místo, což se projevovalo jak ve vládní politice, tak třeba i v lékařských či advokátních komorách, jak si ukážeme později, ale nyní se v další kapitole zaměříme na stručný vývoj motivu českého antisemitismu od 19. století k druhé republice. Kapitola nám odpoví na otázku, z jakých zdrojů vycházel český antisemitismus, který se projevil po Mnichovu.

¹³⁵ Venkov, 4. ledna. 1939, s. 2

¹³⁶ SOUKENKA, Jan, „K novému nacionalismu“, Národní listy, č. 340, 11. 12. 1938, s. 1

¹³⁷ Srov. POJAR Miloš, SOUKUPOVÁ Blanka, ZAHRADNÍKOVÁ Marie. Česká reflexe T. G. Masaryka, Edvarda Beneše, a Emila Hácha: osobnosti – symboly v době národní krize (Na příkladu publicistiky Strany národní jednoty, Národní strany práce, jejich předchůdců, elitních relativně nezávislých intelektuálů a jejich modelu češství), *Židovská menšina za druhé republiky*, Praha: Židovské muzeum v Praze, 2007, s. 57-83

8. Motivy českého antisemitismu

Český vztah k Židům měl historicky osobitý charakter a vyvíjel se svým vlastním a specifickým způsobem. Jeho kontury primárně ovlivňující chápání Židů za první a druhé republiky českou společností, mají nepochybně kořeny v 19. století, kdy se sami Židé rozdělili na dva pomyslné proudy. Byli to sionisté a asimilanti. V důsledku rozvíjejícího se nacionalismu v 19. století se od sebe oddělili asimilanti, kteří se stali příznivci sblížení Židů buď s českou či německou kulturou, a na druhé straně Židé sionisté, kteří zdůrazňovali národní a kulturní jedinečnost židovstva.¹³⁸ Oba tyto proudy se od začátku štěpení vydali na cestu sdružování do různorodých více či méně formálních institucí. Proto vytvářely spolky, které je sdružovaly a umožňovaly jim formulovat společné stanoviska k vnitrožidovské debatě. Vznikaly tak spolky sionistické, česko-židovské či německo-židovské, což bylo umožněno liberalizací po roce 1848, kdy bylo Židům přisouzeno několik práv, která je nasměrovala k dalšímu sdružování. Židé získali právo na svobodu pohybu, zrušena byla platnost *numero clausu*, a také nebyli nuceni platit již toleranční daň, mohli se nově bez povolení usídlivat a uzavírat sňatky. Nově nabytá práva byla navíc posílena ústavou z roku 1867, kdy jim byla přisouzena stejná práva jako všem ostatním obyvatelům země.¹³⁹ Židé se díky Prosinčové ústavě rozprostřeli po českých zemích a posílili identitární debatu a spolkovou činnost, která především kvůli své sionistické složce vyvolala stupňující se antisemitismus posílený zvyšující se ekonomickou konkurencí, se kterou se část české společnosti vyrovnávala rovněž nacionalistickou a antisemitskou odpovědí.

A právě nacionalismus spojený se sionismem s sebou přinesl i element českého antisemitismu, který na rozdíl od antijudaismu byl motivován nacionalisticky, tudíž v konturách národa a národní konkurence, což se vyjevilo tak, jak poukázal literární historik Jiří Holý, že český antisemitismus nebyl nikdy lidový, měl spíše svůj ekonomický důvod a s odkazem na Viktora Fischla, českého básníka židovského původu, obhajuje, že jej většinou šířily zámožné vrstvy.¹⁴⁰ Podle Jaroslava Meda, literárního historika, vycházel český postoj k Židům ze složité národně-obrozenské situace, která utvářela charakter a podobu novodobého českého národa. Podle Meda právě v tomto období vystřídal klasický antijudaismus, nesený především lidovou

¹³⁸ Srov. PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Sefer, 2001, s. 238-243

¹³⁹ Srov. Tamtéž s. 120-128

¹⁴⁰ Srov. ZOUFALÁ, Marcela, HOLÝ a Jiří. Milena Jesenská a ti druzí. Angažovaný odbor proti antisemitismu za druhé republiky. *Rozpad židovského života za 167 dní*. Praha: Adacemia, 2016, s. 99

katolicitou, nový antisemitismus, který se odlišoval sociálně-nacionálním odporem vůči Židům, kteří podle tohoto nového antisemitismu 19. století disponovali nepřiměřeně velkým ekonomickým kapitálem a navíc byli nositeli germanizace, což ještě prohloubil cenzus rakousko-uherské vlády, který dával na vybranou mezi „obcovacími jazyky“ namísto národnosti. První české vlastence, tedy např. Jana Nerudu či Karla Havlíčka právě rozhodnutí u velké většiny Židů, že se přikloní k německému jazyku, přesvědčilo k příklonu k antisemitismu, který ovšem již chápali „novým způsobem“ tedy jak jsme si již vysvětlili - z nacionálních důvodů. Tento český antisemitismus nevedl zpravidla k žádnému pronásledování Židů, nýbrž k asimilačním tlakům, tudíž nešlo o rasismus založený na rasovém základě.¹⁴¹

Jako velmi výstižné se zdá být už zmíněné přirovnání, které v Historii CS zmínil Jan Kuklík, že: „*Antisemitismus je nejlepším barometrem politického počasí*“.¹⁴² K tomu by šlo dodat, že i ekonomická konkurence vedla některé obyvatele českých zemí k projevům antisemitismu. Ačkoliv nebyl český antisemitismus lidový, tak přesto lidová pověřivost a předsudky přizivovaly nedůvěru k Židům, což se projevilo při tzv. hilsneriádě, při které byl obviněn židovský mladík za údajnou rituální vraždu Anežky Hrušové. Antisemitismus byl také používán v rámci posílení politického boje, kdy pro mnohé politiky byl lacinou cestou pro získání potřebných politických bodů.

Nepřekvapí proto, že vznik Československa byl pro židy velkou událostí, která jim díky liberálně demokratickému uspořádání umožnila žít svobodným a nevázaným životem. Česko-židovskému hnutí, resp. asimilačnímu hnutí, se tak splnil sen, o kterém snilo od konce 19. století, kdy se celá skupina intelektuálů a spisovatelů v čele se spisovatelem Vojtěchem Rakousem snažila najít cestu a dobrý poměr k rodičímu se českému národu skrze úctu k českým dějinám, reformaci, husitství atd.¹⁴³ Jaroslav Med přičítá velký vliv absolutní autoritě T. G. Masaryka, kterému se podařilo odsunout jakékoliv projevy antisemitismu na okraj společnosti a vymazat ho ze společenské debaty, avšak i přes jeho nepopíratelnou autoritu bylo zjevné, že

¹⁴¹ Srov. ZOUFALÁ, Marcela, HOLÝ Jirí a MED Jaroslav. Židé a druhá republika.. *Rozpad židovského života za 167 dní*. Praha: Academia, s 273

¹⁴² *Druhá republika česko-slovenská* [online]. Praha: Česká televize, 2008. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10150778447-historie-cs/208452801400007-druha-republika-cesko-slovenska>

¹⁴³ Srov SOUKUPOVÁ, Blanka. *Česká společnost před sto lety: identita, stereotyp, mýtus*. Praha: SOFIS, 200 s. 129-130

antisemitismus latentně skryt v české společnosti zůstal.¹⁴⁴ Podle německého historika Franka Hadlera byl antisemitismus za první republiky upozaděn díky hospodářské prosperitě ČSR. Ta způsobila, že už se sociální nespokojenost netransformovala do antisemitských nálad a jelikož neměl lidový antisemitismus zapuštěné kořeny jako např. v sousedních zemích, zmizely i antisemitské projevy, protože neměly pevně zapuštěné kořeny v lidovém antisemitismu, nýbrž v tom ekonomickém.¹⁴⁵ Jeho poslední ukázky před Mnichovem, se projeví v té nejviditelnější podobě v Holešově z 3. na 4. prosince 1918, tedy jeden měsíc a několik dní po založení Československé republiky. V tyto dny se uskutečnil poslední pogrom v českých zemích. Vydrancováno bylo padesát židovských obchodů, domácnosti a provozovny a některé byly vypáleny. Dva lidi byli zastřeleni.

První republika byla pro Židy, vyjma prvního a i posledního pogromu v Československu, úspěšnou a bezpečnou dobou a Židé se naplno zapojili do společenského a hospodářského života. Rozrůstal se spolkový živo a také v důsledku oslabení počtu lidí hlásících se k německé příslušnosti bylo zavedeno přihlášení se k „židovské národnosti“¹⁴⁶, které využilo v rámci prvního sčítání lidu v roce 1921 1,29 % z celkového počtu cca. 14,5 milionového Československa.¹⁴⁷ Vznikla také Židovská strana, která ve volbách v roce 1929 a 1935 získala v parlamentu několik křesel.¹⁴⁸ Podle sociálně-demokratického politika Bohumila Laušmanna nebyl za období první republiky antisemitismus rozšířen a byl naopak latentně skryt. „*Zatímco na Slovensku a Podkarpatské Rusi nalézal vládní antisemitismus větší podporu ve veřejnosti, v českých zemích byl spíše přijímán a hlásán pouze organizacemi, stojícími na periférii společnosti,*“ ohodnotil antisemitismus za první republiky ve společnosti tento později komunisty unesený sociálně demokratický politik.¹⁴⁹

¹⁴⁴ Srov. ZOUFALÁ, Marcela, Jiří HOLÝ a Jaroslav MED. Židé a druhá republika.. *Rozpad židovského života za 167 dní*. Praha: Adademia, 2016, s. 274

¹⁴⁵ Srov. HADLER, Frank, "Erträglicher Antisemitismus"? - Jüdische Fragen und tschechoslowakische Antworten 1918/19, *Jahrbuch des Simon-Dubnow-Instituts/Simon Dubnow Institute Yearbook I*, 2002, s. 195

¹⁴⁶ Srov. ČAPKOVÁ, Kateřina. *Uznání židovské národnosti v Československu 1918–1938. Český časopis historický*, roč. 102, č. 1., 2004, s. 77–103.

¹⁴⁷ Srov. *Statistická ročenka republiky Československé*. Praha: Státní úřad statistický, 1938. Strana neuvedena, tabulka II 7.–8.

¹⁴⁸ Srov. PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Sefer, 2001, s. 526

¹⁴⁹ ŠOLC, Jiří. *Útěky a návraty Bohumila Laušmanna: Osud českého politika*, Praha, 2008, s. 47

Žel, i po Mnichovu se projevíly protižidovské nálady a opět se ukázalo, že nejlepším barometrem českého politického počasí je antisemitismus. A tak i v době po Mnichovu se v českých zemích v rámci rozvíjení spolkové činnosti objevovaly dva židovské proudy, které se v té době nacházely v názorové rozepři, jež jim komplikovala hledání jednotného hlasu při řešení pomnichovské situace. Byli to opět asimilanti, především Svaz Čechů-Židů a sionisté. Rozbuškou, která rozepři prohloubila, bylo Provolání Svazu Čechů Židů z 21. října, které reagovalo na uprchlíky z odstoupených území do vnitrozemí, kteří neměli českou národnost:

„Svaz Čechů-Židů v Československé republice, jako ústředí všech občanů české národnosti židovského původu, plně souhlasí se stanoviskem a akcí českých měst a českého tisku, aby vláda ve shodě s velmocemi se postarala o emigraci jejím vhodným umístěním mimo oblast Československé republiky. Nelze připustit, aby se emigrace usazovala v našich městech a ohrožovala nejen jejich národní ráz, nýbrž i existenci českých lidí bez rozdílu vyznání. Jde o existenční otázku naší republiky a Češi židé jsou ze všech sil ochotni spolupracovat se správami měst a celou českou veřejností pro blaho a zabezpečení státu a národa.“¹⁵⁰

Jádro sporu mezi asimilanty a sionisty bylo za druhé republiky v pohledu na uprchlíky z pohraničního území a na migraci. Sionisté nepovažovali za možné, aby uprchlíci z pohraničí byli vyobcováni ze země, aniž by jim bylo umožněno pro ni pracovat, což naopak prosazovali asimilanti. Dále sionisté vyčítali asimilantům, že se nikdy nezajímali o otázku vystěhovalectví a nyní souhlasí s vystěhováním lidí z republiky, aniž by jim řekli, kam mají jít. Další rozměr sporu byl v tom, že řada asimilantů tvrdila, že opustit republiku v současné době by byla zrada na republice, zatímco sionisté zdůrazňovali, že jejich cílem je odchod do Palestiny, ale nepřejí si býti k odchodu nyní okamžitě nuceni.¹⁵¹

Pro pochopení českožidovského sebeuvědomění je také nutné si shrnout, jak chápali čeští Židé, resp. asimilanti, mnichovskou krizi a jak k ní přistupovali. Jejich strategii umně shrnula Blanka Soukupová, odkazující se na sociologa Anthony Giddense. Podle ní se stala českožidovskou strategií po Mnichově strategie permanentního optimismu, kterou pozorovala v českožidovském hnutí především v oblasti idealizace českého národa i přes evidentně stahující

¹⁵⁰ „Provolání Svazu Čechů židů“. Rozvoj 45, č. 43, 1938, s. 1

¹⁵¹ Srov. POJAR Miloš, SOUKUPOVÁ Blanka, ZAHRADNÍKOVÁ Marie, „Čeští židé mezi Mnichovem a 15. březnem 1939“, *Židovská menšina za druhé republiky*, Praha: Židovské muzeum v Praze, 2007, s. 82-99

se mraky židovského postavení ve společnosti.¹⁵² Soukupová také mluví o strategii transformované politické loajality jako o nejdůležitějším projevu českožidovského politického chování, o strategii aktivní sebeobrany v mezích platných zákonů, o strategii sebezpytování a korelaci vlastního chování a také o strategii emigrace jako projev selhání českožidovské identity, čímž narážela na spor v otázce vystěhovalectví.¹⁵³

Ohlédněmeli ale od teorie a položíme-li si otázku, jak chápali za první a druhé republiky např. asimilovaní Židé židovskou identitu – pokud ji vůbec reflektovali – tak nám nejlépe napoví autentická výpověď pamětnice Evy Kalinové. Ta se narodila v roce 1913 v Místku v rodině židovského obchodníka. V roce 1939 ilegálně emigrovala do Palestiny a mimo jiné od roku 1954 pracovala na několika sekretariátech kateder Univerzity Karlovy. Eva Kalinová o židovské identitě: „*Slavili jsme akorát Seder; to bylo to jediné, co jsme slavili. Pak jsme samozřejmě slavili všechno, co se slavit dalo: Velikonoce, Vánoce. Ale z židovských svátků se skutečně slavil jen Seder, poněvadž to byla děsná legrace. O košer nebylo ani zdání, nic tam košer nebylo, poněvadž tam bylo vepřové i hovězí dohromady.*“ (Tazatel: „*Jak se vůbec Židé cítili jako Židé?*“) „*Vůbec ne. Vůbec jsem to nevěděla až do Hitlera. Měla jsem jenom české spolužáky a pouze českou společnost. Byla jsem tak apolitická, že jsem ani nevnímala, když přišli uprchlí Židé z Německa k nám. Dneska se za to stydím. Stydím se za to, je to příšerné. Prostě jsem to nevnímala: Hitlera v Německu, pronásledování Židů. Tenkrát to taky ještě nebylo tak známé.*“¹⁵⁴

¹⁵² Srov. ZOUFALÁ, Marcela, Jiří HOLÝ a Blanka SOUKUPOVÁ. *Rozpad židovského života za 167 dní*. Praha: Adademia, 2016, s. 30; Srov. GIDDENS, Anthony. *Důsledky modernity*. 3. vyd. Přeložil Karel MÜLLER. Praha: Sociologické nakladatelství, 2010. Post (Sociologické nakladatelství), s. 122-123

¹⁵³ Srov. ZOUFALÁ, Marcela, Jiří HOLÝ a SOUKUPOVÁ. *Reflexe Mnichova a českožidovské strategie v období tzv. druhé republiky. Rozpad židovského života za 167 dní*. Praha: Adademia, 2016. 164-193

¹⁵⁴ BARÁNEK, Daniel. Eva Kalinová. *Paměť národa* [online]. 25. 11. 2009. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/index.php/witness/clip/id/1450/clip/4781>

9. Druhá republika a Židé

„*Co by mohlo být v této nešťastné zemi brutálnější než útlak německý? – Český přece!*“¹⁵⁵, napsal v knize *Psáno do mraků* Josef Čapek, čímž pro účely této kapitoly dobře ilustroval vztah části společnosti, jež v té době reagovala na Mnichovskou dohodu hledáním obětních beránků.

Jak už jsme si několikrát poznamenali, československá politická reprezentace se za druhé republiky dostávala do schizofrenní situace. Musela jít na ruku německému sousedu, který si své nároky a přání prosazoval tvrdým nátlakem a zároveň potřebovala mít dobré vztahy se západními spojenci, a to zejména kvůli exportu a britsko-francouzské půjčce. Spolu s těmito nesmírně složitými problémy řešila vláda „národní obnovu“, jak si sama říkala, svou sociální politiku, do které se čím dál více promítaly domácí politické a společenské neduhy, jež vycházely na povrch v nebývalé rychlosti a intenzitě a lidé, kteří za první republiky drželi své názory či postoje na uzdě či byli na okraji politického spektra, se nyní dostávali ke slovu a jejich názory se vzhledem k proběhlé Mnichovské dohodě radikalizovaly.

Proto se řada politiků a publicistů uchýlovala, alespoň podle interpretace Jana Rataje, postupně k německé straně a doufala, že pokud si osvojí německou rasovou teorii a budou vycházet s Německem jako s partnerem a úzce s ním spolupracovat, tak nacisté uznají český národ. Tento maločeský nacionalismus se projevoval ve společenské sféře mj. i jazykovým purismem, když čeští vlastenci počešťovali svá jména, aby vypadala více česky, nebo když se měnily letité názvy biografů na ryze české. Náladu ve společnosti a vztah k západním spojencům dobře ilustruje, že trnem v oku byly zvláště názvy anglické a francouzské, které zasáhl jazykový pogrom nejvíce. Naopak protiněmecké síly, které se objevovaly i za druhé republiky především v okolí L. Rašína, V. Klímy aj. a které se shromažďovaly zejména kolem politické skupiny Národní myšlenka, si dovolovaly v druhorepublikových poměrech upozorňovat na potřebu jazykové intervence německých názvů, jakožto demonstraci nesouhlasu s politickou garniturou a její politikou.¹⁵⁶

Podle Blanky Soukupové, české kulturní antropoložky, se za druhé republiky znovu aktivizovala dichotomie my a oni a stejně tak se potvrdila známá teze Zygmunta Baumanna, že

¹⁵⁵ ČAPEK, Josef. *Psáno do mraků*, 1936 – 1939, Praha 1993, s. 199

¹⁵⁶ Srov. RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky druhé republiky 1938-1939*. Praha: Karolinum, 1997, s. 94-95

rasismus je ve všech případech spojen se strategiemi odcizení. V tom nejméně výhodném postavení se tak stali za druhé republiky Židé, kteří sloužili jako ventil hněvu za zmrzačenou republiku a kteří měli údajně nadnárodní povahu a domnělou schopnost přecházet z národa do národa, čímž se dle nového narativu vmanipulovali mimo nové „češství“.¹⁵⁷ Tento trend se projevil především u českých, ale především německých Židů, kteří přišli z pohraničí a kteří si osvojili německý jazyk a německou kulturu - byli to často demokraté a antifašisté a dle slov Ladislava Karla Feierabenda byli „*mezi Čechy cizím živlem, i když byli československými občany, a přitom ještě často svým chováním odpuzovali.*“¹⁵⁸ S radikálnějším postojem k německým židovským uprchlíkům přicházela extrémně pravicová propaganda v čele s fašistickou Národní republikou, která považovala za nutné vyhodit přes palubu židovské a německé lékaře, advokáty a obchodníky z pohraničí. Doslova napsala při promlouvání k „novému českému národu“: „*Jsme všichni na jedné lodi – přitěž hod'me přes palubu.*“¹⁵⁹

9. 1. Cenzura a Židé

V této podkapitole se zaměříme na vývoj vztahu českého denního tisku pod taktovkou cenzury, která byla po Mnichovu aplikována, aby usměrňovala společenskou debatu a také vytvářela obraz Československa v zahraničí. Má to svůj logický důvod, protože jak si ještě povíme, cenzura a autocenzura provázela celou druhou republiku a právě denní tisk je ideální sondou k pochopení dynamiky vývoje rasové teorie ve vztahu k židům a také k pochopení schizofrenní situace, do které se dostaly obě druhorepublikové vlády. Veřejnost je totiž zpravidla ovlivňovaná tím, co čte a co na ni působí. Jsou to podněty získané z veřejných i soukromých sdělovacích prostředků a jsou předávány autoritami utvářejícími veřejné mínění. A právě ty za druhé republiky držely pevnou ruku nad kulturními a informačními tepny. Obě druhorepublikové vlády cítily za nutné řídit a usměrňovat společenskou debatu skrze dostupné komunikační kanály. To se projevovalo zavedenou cenzurou, ale také autocenzurou, která vyrostla ze společenského a politického marasmu po Mnichovu a následným společensko-politickým vývojem.

¹⁵⁷ Srov. ZOUFALÁ, Marcela, Jirí HOLÝ a Blanka SOUKUPOVÁ. *Rozpad židovského života za 167 dní*. Praha: Adademia, 2016, s. 30; BAUMAN, Zygmunt. *Modernita a holocaust*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2003. Post (Sociologické nakladatelství), s. 70 - 71

¹⁵⁸ FEIERABEND, Ladislav Karel. *Ve vládách druhé republiky*. New York: Universum Press Co., 1961, s. 13

¹⁵⁹ B. a. *Národní a křesťanské Slovensko*, s. 2

Tématu cenzury se věnoval ve své studii literární vědec a historik Tomáš Pavlíček. Jeho archivní výzkum, na kterém je studie založená, odkrývá otázku, jak fungoval za druhé republiky denní tisk. Pavlíčkovy závěry by stály za hlubší pojednání i proto, že se ve studii věnoval problematice antisemitismu, ale pro naše účely shrňme to nejzásadnější. V rámci všeobecné mobilizace z 23. září 1938, těsně před Mnichovskou krizí, vstoupil v platnost zákon o mimořádných opatřeních¹⁶⁰, který v sobě zahrnoval v §2, který obsahoval: „*Mimořádná opatření tímto zákonem připuštěná mohou být nařízena nejdéle na dobu tří měsíců a pouze potud, pokud jsou nezbytně nutná k ochraně celistvosti státu, jeho republikánské formy, ústavy a k obnovení veřejného klidu a pořádku.*“¹⁶¹ Spolu s tím v paragrafu 10 uváděl, že „*Vydávání a rozšiřování časopisů může být omezeno, podrobeno zvláštním podmínkám a v krajní nutnosti zastaveno a provozování živností, jež vyrábějí a rozšiřují tiskopisy, může být podrobena zvláštnímu doзору neb i zastaveno. Časopisům periodickým může být uložena povinnost předkládati povinné výtisky ve lhůtě nejvýše dvou hodin před vydáním; pro jiné tiskopisy do šesti tiskových archů může tato lhůta být stanovena až na tři dny, pro tiskopisy obsáhlejší až na osm dní.*“¹⁶² Vláda tak byla dle platných zákonů povinna zavést cenzurní dohled nad denním tiskem. To s sebou přinášelo v pomnichovském stavu i prostor pro vládu v manévrování mezi Německem a západními mocnostmi, na kterých byla druhá republika zpočátku závislá především v oblasti exportu. Jak ukazuje studie Tomáše Pavlíčka, tak vláda tento prostor poměrně pružně používala, když cenzurní složku své moci umně aplikovala dle zahraničně politických impulsů a kalkulu.

Pro cenzurní funkci nechala vláda zřídit už 26. září 1938 Ústřední cenzurní komisi, která sestávala ze zástupců nejvyšších správních úřadů. Za cíl si předsevzala kontrolovat všechna periodika, zásilky, telegramy, telegrafní hovory, ale také provoz radiotelegrafických zařízení, filmy, divadla apod. Tuto nově nabytou moc využívala komise i v přidělování tiskových pokynů, kterými se byly nuceny podřízené sdělovací a kulturní instituce řídit.¹⁶³ Tento systém byl později proměněn a podle rozhodnutí ministerské rady z 6. prosince 1938 byla cenzurní funkce

¹⁶⁰ 300/1920 Sb. znění účinné od 6. 5. 1920 do 8. 6. 1948

¹⁶¹ Zákon č. 300/1920 Sb., o mimořádných opatřeních, § 2

¹⁶² Zákon č. 300/1920 Sb., o mimořádných opatřeních, § 10

¹⁶³ Srov. PAVLÍČEK, Tomáš. Cenzurní systém, cenzurní zásah a literatura za druhé republiky, *Spisovatelé, společnost a noviny v proměnách doby. K 150 výročí úmrtí Karla Havlíčka* / Praha: Památník národního písemnictví 38, (2006) s. 259-291

vykonávaná prostřednictvím úředníků Ústředí tiskové dozorčí služby. Jeho činnost určoval Tiskový odbor Předsednictva ministerské rady.¹⁶⁴

Pokud se podíváme, jaké tiskové pokyny se vztahovaly směrem k Židům, zjistíme, že se jednalo především o tři pokyny. Byl to tiskový pokyn č. 18, který přijala ještě Ústřední cenzurní komise k 13. říjnu. V pokynu se psalo: „*Zprávy, které by podněcovaly k nenávisti, zášti, mstě nebo násilnostem proti židům anebo popuzovaly vůbec proti rasové nebo náboženské příslušnosti, bud'ěž při tiskové prohlídce bezpodmínečně potlačeny.*“¹⁶⁵ K tomuto pokynu je však nutné dodat, že byl přijat den před tím, než absolvoval ministr Chvalkovský první Mnichovské jednání s Adolfem Hitlerem, kdy bylo československému ministru zahraničí uloženo, aby důrazně postupoval proti Židům. K pokynu autor článku Antisemitismus v českém denním tisku v období druhé republiky, Petr Bednařík, dodává: „*Nejednalo se tedy ve výsledku o pokyn, jehož dodržování by bylo důsledně vyžadováno, a proto mohl antisemitismus do českého tisku proniknout.*“¹⁶⁶ Dalším tiskovým pokynem, který se dotýkal Židů, byl tiskový pokyn č. 26 z října roku 1938. Ten nařizoval: „*Zprávy o protižidovských výtržnostech bud'ěž při tiskové cenzuře bezpodmínečně potlačeny a nepouštěny do ciziny.*“¹⁶⁷ Tento tiskový pokyn jasně narážel na snahu československé vlády udržet pokud možno co nejlepší vztahy se západními zeměmi, na kterých byl závislý československý export, na čemž záležela hospodářská stabilizace okleštěného Československa.

Třetím tiskovým pokynem, který se již přímo dotýkal migrace, je pokyn č. 33 z 8. listopadu 1938. Ten v sobě obsahoval: „*Podřízené úřady vykonávající tiskovou cenzuru bud'ěž poukázány, aby dříve než propustí v tisku jakoukoliv zprávu o uprchlících a emigraci do ciziny, vyžádaly si k tomu předem souhlas Ústřední cenzurní komise.*“¹⁶⁸ Necelý týden a půl po tomto tiskovém pokynu vyšel v platnosti upřesňující dodatek ze 14. listopadu: „*Nebud'ěž propouštěny zprávy zřejmě nepravdivé a tendenční, které by mohly zneklidniti nebo zmásti veřejnost (např. že péče o uprchlíky je jednostranná, poznámka autora diplomové práce) nebo ohroziti prestiž státu*

¹⁶⁴ Srov. ZOUFALÁ, Marcela, Jiří HOLÝ a BEDNAŘÍK Petr. Antisemitismus v českém denním tisku v období první republiky.. *Rozpad židovského života za 167 dní.* Praha: Adacemia, 2016, s. 201

¹⁶⁵ Národní archiv v Praze, fond Ministerstva vnitra – nová signatura, sign. D 3272, č. kart. 5166.

¹⁶⁶ ZOUFALÁ, Marcela, Jiří HOLÝ a BEDNAŘÍK Petr. Antisemitismus v českém denním tisku v období první republiky.. *Rozpad židovského života za 167 dní.* Praha: Adacemia, 2016, s. 201

¹⁶⁷ Národní archiv v Praze, fond Ministerstva vnitra – nová signatura, sign. D 3272, č. kart. 5166.

¹⁶⁸ Tamtéž

nebo výsledek pomocných akcí, jež organisuje cizina, dále zprávy o nedostacích nebo nepřístojnostech v uprchlických táborech apod.“¹⁶⁹ Pokud se ale podíváme na denní tisk v období druhé republiky, zjistíme, že ne vždy byly tiskové pokyny v plné míře dodržovány. Stejně tak je ale nutné zdůraznit, že všechny texty a další výstupy, které v kýžené době vycházely nebo byly produkovány, prošly cenzurou a veškeré úpravy musely být akceptovány. To nám však nebrání v tom poukázat na skutečnost, že především texty vycházející v agrárním tisku, tedy tisku spojeného s de facto vládnoucí stranou, byly bezesporu více antisemitské nežli texty vycházející v redakcích spojovaných s kdysi hradní a prvorepublikovou politikou. Vláda, žurnalisté, ale i většinová společnost hledali po Mnichovu odpovědi, kdo za národní katastrofu může. Odpovědí byl český nacionalismus a také znovuotevření a přeformulování české identity. Do ní se už nevešli Židé, rakouští a němečtí emigranti a tisk se tomuto tématu z vlastních zdrojů, ale i z důvodu cenzurních a autocenzurních, přizpůsoboval, a tvořil tak veřejné mínění.

9. 2. Antisemitismus v denním tisku a politice

Při studiu denního tisku také zjišťujeme onu již několikrát zde zmíněnou potvrzující se tezi, že československá zahraniční politika byla v permanentním sevření mezi západními zeměmi a nacistickým Německem, a tudíž byla nucena vycházet dobře na všechny strany a podle toho určovat i svou zahraniční politiku. To se potvrzuje v lednu 1939, kdy můžeme spatřit snižující se počet antisemitských textů a zvýšenou práci cenzurních orgánů. Vysvětlením jsou komplikace s československým exportem do USA a západní Evropy, na čemž byla do poslední chvíle Československo závislé. I proto v první polovině ledna vláda prostřednictvím své cenzurní složky ukládala novinářům v povinnosti se vyvarovat antisemitským textům, protože ohrožují hospodářské zájmy Československa. Důvodem byla již zmíněná francouzsko-britská půjčka a také z 13. ledna 1939 podepsaná dohoda s Jewish Agency for Palestine, o které jsme psali v kapitole Britsko-francouzská půjčka jako odškodné za Mnichov. Souhrnně uveďme, že vláda se zavázala dodržovat dobré zacházení s menšinami a vyvarovat se útokům jmenovitě na židovskou menšinu. I z toho důvodu můžeme v té době spatřovat apel novinářů, vyjma Poledního listu Jiřího Stříbrného, aby se rychle vyřešila židovská otázka ve spojitosti s vyřešením československého exportu a mezinárodním dohodám. Novináři varovali před přílišným radikalismem a poukazovali, aby se věc vyřešila co nejklidnější cestou. Dokonce i agrární a Venkov napsal: „*Hlavním účelem je, aby tito lidé při vystěhování měli pocit, že republika naše*

¹⁶⁹ Tamtéž

jim dala vše, co bylo v jejích silách, a v blízké i daleké cizině tito lidé nám byli spíše reklamou, hospodářsky nápomocni, než ostudou a nepřátelským živlem vůči nám. ¹⁷⁰

Vládní postoj k Židům v té době ostatně zformuloval i premiér Rudolf Beran, když 13. prosince 1938, tedy několik dní po ustanovení své vlády, řekl, že poměr státu k Židům nebude nepřátelský, jsou-li delší dobu usazeni v ČS-R a mají-li dobrý vztah k republice, nýbrž otázku židovské imigrace chtěla vláda řešit důrazně: „(...) zúžení životního prostoru nás nutí, abychom je otevřeně upozornili, že musí hledati svůj pobyt ve státech s větší hospodářskou kapacitou.“ ¹⁷¹ Mnohem razantněji se však ozvala komise pro rasové otázky při lékařské sekci Strany národní jednoty, která prohlásila: „Židé nejsou národem, nýbrž rasou. Proto Žid zůstává Židem, ať se hlásí k té či oné národnosti (...) Míšení Židů s příslušníky našeho národa považujeme za nežádoucí.“ ¹⁷²

Poměr k Židům zformulovaný Beranem však netrval dlouho, a ačkoliv se deníky a další periodika od nového roku do první poloviny ledna snažily psát oproti předchozímu období mezi Mnichovem a koncem roku 1938 střízlivě a vystříhaly se povětšinou neskrývaně antisemitským textům, tak zvrat přišel po 21. lednu 1939. Zlomovým okamžikem, který otrásl židovským životem, byla druhá návštěva Františka Chvalkovského v Berlíně, kde se setkal s Adolfem Hitlerem, který mu vytkl nedostatečnou razanci při řešení tzv. židovské otázky. Hitler na ni požádal, aby Česko-Slovensko splnilo deset požadavků, mezi nimiž bylo, že vláda musí vyřešit otázku státních zaměstnanců židovského původu. V návaznosti na to vláda přijala protižidovská opatření, ve kterých starší ročníky zaměstnanců byly nuceně penzionovány, mladší ročníky byly přesunuty na místa, kde nepřišly ke styku s veřejností, a střední ročníky byly poslány na dovolenou s čekatelným. Vláda následně 1. února 1939 přijala nařízení o přezkoumání státního občanství u osob, které ho získaly po 1. listopadu 1918 či bydlely od 1. ledna na místě, které bylo připojeno k jiným státům. Vláda se také usnesla, že občanství bude nově přiznáno pouze osobám původu českého, podkarpatoruského, slovenského a bývalým občanům rakouské či německé národnosti. Podle usnesení byli povinni opustit Česko-Slovensko všichni, kterým nebylo přiznáno občanství a dále ti, kteří pobývali v Česko-Slovensku z důvodu, že se v něm ukrývali

¹⁷⁰ Účelná regulace vystěhovalectví. Venkov., č. 11, 1939, s. 3.

¹⁷¹ Zachovat stát a jeho národní mír. Venkov., č. 291, 1938 s. 1

¹⁷² GEBHART, Jan a KUKLÍK Jan. *Druhá republika 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha: Paseka, 2004, s. 216-217

před perzekucí ve své rodné zemi. Lhůta na vystěhování byla stanovena na jeden až šest měsíců.¹⁷³

Spolu s hitlerovskými požadavky na Česko-Slovenskou politiku se změnil i styl psaní o Židech v denním tisku. Zmíněné intermezzo a uklidnění veřejné rétoriky netrvalo dlouho a po druhé návštěvě Chvalkovského se důrazně změnil i zahraničněpolitický kurz Česko-Slovenska. To již tolik nelavírovalo mezi německým sousedem a západními státy a prudce otočilo kormidlo na německou stranu. Tisk v návaznosti na jasný směr zahraniční politiky a také na politiku menšinovou otočil a plně se ztotožnil s vládním nařízením o revizi státního občanství a také o nucené emigraci z republiky. V tu chvíli se také jasně zdůrazňovala loajalita k Německu. Významnou proněmeckou notu najdeme také u SNJ, která následně přešla na germanofilskou vlnu. Podle Rataje sse český nacionalismus druhé republiky snažil napodobit některá německá řešení židovské otázky, tak neměl potenciál se rozvinout do imperiální a expanzivní podoby, jak to bylo v jiných autoritativních státech, ale svůj výboj a vnitřní energii směřoval dovnitř proti Židům, svobodným zednářům, emigraci a staré garnituře. Podle Rataje přešlo vládní politické spektrum – bez výjimky, na rasové pojetí národa, čímž byli Židé de facto vyloučení ze společnosti.¹⁷⁴

Druhorepubliková žurnalistika se v té době s houstnoucí politickou, ale i společenskou náladou, začala čím dál více radikalizovat a sjednocovat proti vnitřnímu nepříteli - Židům. Miloš Krejza napsal pro Lidové listy otevřený dopis Židům v duchu politiky národního sobectví. Židé údajně kazili Prahu a vyháněli Čechy z centra do periférie: „*Varujeme židovské hosty před tímto počínáním, protože naše vůle po novém životě bude už trochu tvrdší, než jaká byla doposud. Mohlo by se státi, že by náš lid jim mohl odepřít pohostinství způsobem, který by nebyl příliš jemný. Tedy pozor a dosti s takovýmihle fíglemi! To bývalo, ale už není a nebude! Židé, nevnásejte nepoměr do našich životů.*“¹⁷⁵ Ne pouze vládní strana SNJ vyzdvihovala potřebu vyčlenit Židy z národa, ale byli to i antisemitští katolíci jako např. Jakub Deml, který soudil, že židovství nemusí být vždy jen věcí krve, ale Žid může být určen i věcmi povahovými, což využil pro

¹⁷³ Srov. ZOUFALÁ, Marcela, Jiří HOLÝ a BEDNAŘÍK, Petr. Antisemitismus v českém denním tisku v období první republiky.. *Rozpad židovského života za 167 dní*. Praha: Adacemia, 2016, s. 217

¹⁷⁴ Srov. RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky druhé republiky 1938-1939*. Praha: Karolinum, 1997, s. 102-103

¹⁷⁵ ZOUFALÁ, Marcela, Jiří HOLÝ a BEDNAŘÍK, Petr. Antisemitismus v českém denním tisku v období první republiky.. *Rozpad židovského života za 167 dní*. Praha: Adacemia, 2016, s. 206

označení za Židy nežidy a označoval tak své nejzarytější politické protivníky. Někteří antisemitští katolíci zašli dokonce tak daleko, že chtěli spolu s nacistickým Německem podniknout velkou křesťanskou misi na východ a „odsemitštit“ slovanské Árijce.¹⁷⁶

Antisemitské útoky ve sdělovacích prostředcích i navzdory tiskovým předpisům byly každodenní realitou a v tisku se objevovaly v čím dál větší míře. Židé byli ve zkratce napadáni za všechny nezdary a byly jim přisuzovány ty nejhorší vlastnosti, které až okatě ilustrují bezradnost a malost svých pisatelů. Ukázkou může být odsudek Židů z pera Karla Strejčka, který ve svém textu ilustruje, jak tvrdý odsudek proti Židům mohl v denním tisku vyjít a jak některé tiskové pokyny nebyly dodržovány: „*Musíme si všimati kazů národního života a všemožně je odstraňovati. (...) Nepoctivost, žebrácká povaha, podezíravost, neúcta, faleš, intrikářství, záškodnictví, lež, bezpáteřnost - proč nedoznati, že jsou to vlastnosti určitých lidí, kteří nás jimi infikovali? Můžeme jen napsati: Znáte je a poznáte je? U nás jest zakořeněn antagonismus mezi Čechem a Židem. V Židech viděl lid nástroj germanisační a vykořisťovatele. Náš člověk se musí vymanit z židovské psychologie soustavnou výchovou, na niž teprve bude možno stavět, budovat národní výchovu. Nejdříve musí býti rovným člověkem - pak teprve bude připraven přijímati pravé národní citění, ryzí nacionalismus. Nejde mi o nějakou drakonickou protižidovskou akci. Jde mi o lázeň, koupel českého člověka. Uvědoměním a výchovou začne lid sám bojkotovat nepoctivou mentalitu, vymaní se z jejího vlivu a bude snáze přijímat vyšší hodnoty (zájem o stát), k nimž se dosud choval apaticky.*“¹⁷⁷ Je však nutné zmínit, že ne každý žurnalista v kýžené době vydával antisemitské texty a ne každá redakce vystupovala k Židům a „nechtěným“ národnostním stejně. Důkazem toho je např. legionářské Národní osvobození a jeho šéfredaktor, významný československý politik a novinář Lev Sychrava, který se za druhé republiky odhodlal napsat v odpovědi Karlu Strejčkovi na výše citovaný článek: „*Ony kazy jsou přece také v národech, které staletí politické poroby byly ušetřeny, a těžko by bylo dokazovati, že všude byla jen poctivost a přímost, pokud židovský národ nerozešel se světem.*“¹⁷⁸ Právě texty Lva Sychravy a dalších novinářů jsou důkazem, že ne každý žurnalista podlehl antisemitským náladám a nesmířil se s nalezením vnitřního nepřítele - Žida, jež může za Mnichov a všechny nešvary.

¹⁷⁶ Srov. RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky druhé republiky 1938-1939.* Praha: Karolinum, 1997, s. 105

¹⁷⁷ STREJČEK, Karel, *Nové úkoly – odstraňovat kazy*, Venkov, č. 301, 1938, s. 4.

¹⁷⁸ SYCHRAVA, Lev, *Kazy – začněme každý sám u sebe*, Národní obrození, č. 302, 1938, s. 1

V rámci nucené emigrace a zpřísněných podmínek soužití pro české Židy bylo vystupováno jednotně, což dokazuje i výsledek studie Petra Bednaříka, který shrnul smutnou skutečnost, že v době po prvním únoru, kdy byla přijatá vládní nařízení, již nenalezneme žádné texty v denících Venkov, Večer, Národní listy, Národní politika, Právo lidu, České slovo, Lidové listy, Lidové noviny a Národní osvobození, které by veřejně vystupovaly proti antisemitismu.¹⁷⁹ Na místo toho si lze všimnout zvýšené radikalizace, kterou pro naše účely dobře demonstruje Karel Werner v Poledním listu, který vládní opatření považoval za zbytečně umírněná a který označil židovský poměr k Česko-Slovensku za nepřátelský.¹⁸⁰

Nutno však podotknout, že rasové pojetí národa a antisemitismus nebyl přijímán všemi. Proti se stavěla např. Rašínova národní myšlenka, která byla v únoru po druhé Chvalkovského schůzce s Hitlerem zrušena, jež celý problém Mnichova chápala nacionalisticky a rasovému zdůvodnění se vyhnula.¹⁸¹ Byl to ostaně právě Rašín, který na půdě Národního shromáždění během 157. prohlásil: „(...) vítám zejména, že také v židovské otázce nepodlehli pan předseda vlády demagogii ulice a formuloval řešení této otázky v tom smyslu, že poměr státu k těm židům, kteří jsou již dlouho usazeni na území republiky a kteří mají pozitivní vztah k potřebám státu a jeho národa, nebude nepřátelský. Vláda, jejímž předním úkolem bude péče o vývoz a jeho rozšíření, by sotva posloužila svým snahám, kdyby trpěla protižidovské excessy, jejichž jediným výsledkem by bylo uzavření cizích důležitých trhů pro naše vývozní zboží. Tyto experimenty si nemůže dovolit desetimilionový ochuzený stát, který má snahu opatřiti na zmenšeném státním území práci všem občanům, což může trvale učinit jen stupňováním výroby a vývozu. Ale je nutno, aby včasným opatřením pozitivního rázu byla co nejdříve obnovena právní jistota pokud se týče židovského podnikání a židů samých, poněvadž dnešní stav nejistoty způsobuje, že ve chvíli, kdy vláda ohlašuje podporu soukromého podnikání, židovské podnikání je ochromeno a židovský kapitál se podnikatelským investicím vyhýbá a podnikání se vzdaluje.¹⁸²“, zacož si vysloužil potlesk téměř všech přítomných.

¹⁷⁹ Srov. Antisemitismus v českém denním tisku v období první republiky. ZOUFALÁ, Marcela, Jiří HOLÝ a Petr BEDNAŘÍK. *Rozpad židovského života za 167 dní*. Praha: Adademia, 2016, s. 218

¹⁸⁰ Srov. Werner, Karel, *Nevděk*, Polední list 13, č. 34, 1939, s. 1.

¹⁸¹ Srov. RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky druhé republiky 1938-1939*. Praha: Karolinum, 1997, s. 104

¹⁸² Národní shromáždění republiky Československé: Úterý 14. prosince 1938. Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna[online]. (157. schůze), 1938 Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/156schuz/s156003.htm>

Ohradil se např. Dr. Josef Macek z Národní strany práce, jenž ve svém programovém projevu, který uvedl akční program NSP, řekl: „*Byl-li židovský občan vždy věrným českým občanem našeho národa, zůstává pro nás Čechem*“.¹⁸³ Ozývala se také Milena Jesenská v Přítomnosti, která psala vynikající reportáže na základě osobní zkušenosti o osudech Židů v Sudetech, v Československu, ale také v Rakousku a Německu. Zmíněná autorka také organizovala pomoc při útěku Židů. Dále méně známý, ale neméně statečný, Jaroslav Šimša, který se v Křesťanské revui zastával Židů, účastnil se protinacistického odboje a upozorňoval, že stejně jako antisemitismus se mu protivil lidská lhostejnost k utrpení druhého člověka. Doslova střechu nad hlavou poskytl i Přemysl Pitter, pacifista a protestant, který za první republiky vybudoval Milíčův dům na Žižkově, kde se po Mnichově staral o židovské sirotky a osiřelé německé děti, a skutečně jako jeden z mála křesťanů té doby se řídil křesťanskou morálkou.¹⁸⁴

A mnoho dalších, v současné době již neznámých, ale přesto, jak jsme už upozornili, ve společnosti se neobjevil nikdo, kdo by dokázal razantním hlasem překonat informační bariéru, která byla vytvořena i pomocí cenzurních úřadů, aby tím zarezonoval celou společností. Její část naopak poznamenal ekonomický antisemitismus, který se projevil zvláště v některých profesních skupinách.

9. 3. Antisemitismus ve společnosti a v profesních skupinách

Antisemitismus za druhé republiky se projevil i jinde než pouze v politice, kultuře a tisku, ale měl také své dopady v profesních a zájmových skupinách českých advokátů a lékařů. Jak jsme si již ukázali, Židé byli hromadně propouštěni ze svého zaměstnání ve státní správě. Stejně jako v Německu docházelo i v Česko-Slovensku ke sčítání židovského obyvatelstva a tyto údaje byly využity různými skupinami k jejich účelu účelům. Tyto a jiné metody následně využívaly profesní skupiny a další zájmová sdružení, která na základě „oficiálních čísel“ pod rouškou profesní spravedlnosti aplikovala rasový klíč pro dosažení svých často ekonomických cílů. Známým příkladem, na kterém si ilustrujeme, jaké dopady na společnost měl zástupný židovský důvod, a také si tím potvrdíme tezi, že antisemitismus za druhé republiky nebyl lidový, ale měl stejně jako v minulých dekadách svou ekonomickou příčinu, je profesní skupina advokátů.

¹⁸³ Programový projev dr. J. Macka *Věříme ve svůj národ*. Právo lidu., č. 293, 1938, s. 1-2.

¹⁸⁴ Srov. ZOUFALÁ, Marcela, HOLÝ Jiří. Milena Jesenská a ti druzí. Angažovaný odbor proti antisemitismu za druhé republiky. *Rozpad židovského života za 167 dní*. Praha: Adacemia, 2016, s. 110-124

Ostatně už v předchozích kapitolách jsme si ukázali, že antisemitismus v českých zemích měl vždy zástupnou příčinu, byl ventilem, kterým se omlouvaly chyby a nedostatky. O to větší byl pro Židy šok, když se jim zborila představa o Československé republice, ve které získali garanci práv, jaká za posledních dvě stě let neměli. A ačkoliv byl antisemitismus během první republiky skryt a byl vlastní pouze lidem na okraji, marginálním názorovým proudům, ukázal se po Mnichovské krizi, jako by těch dvacet let od posledního pogromu v roce 1918 pouze spal a čekal na další politickou krizi.

9.3.1. Souhrnně k vybraným profesním skupinám

Velkou ranou pro židovské obyvatelstvo byla dvě prohlášení. První se nečekaně projevilo už 14. listopadu 1938, kdy představitelé profesních organizací právníků, notářů, lékařů a inženýrů konstatovali, že není v pomnichovské době pro dobro národa, aby povolání právnická, lékařská a technická byla vykonávána Židy.¹⁸⁵ O to více však Židy zasáhlo, když se proti nim postavila největší a neúspěšnější tělovýchovná organizace v Československu - Sokol - a jeho 97 předních činovníků. Ti podepsali rezoluci, ve které se psalo: „*Židovská otázka by měla být řešena na národním a sociálním základě (...). Židé by se měli usadit v těch národech, k nimž se přihlásili v roce 1930,*“¹⁸⁶ prohlásili, čímž mířili především proti židovským uprchlíkům ze Sudet, ale také z Německa nebo Rakouska. Ostatně antisemitské nálady se ukázaly i na kulturním poli, když se připojili i členové Národního divadla, kteří odmítli režiséra Hanuše Theila pro židovský původ. Stejně tak zaslalo patnáct filmových pracovníků petici majiteli barrandovských filmových ateliérů Miloši Havlovi, ve které odmítli tvořit filmy s režisérem Jiřím Weissem. Důvodem jim bylo, že byl Žid.¹⁸⁷

Nutno však podotknout, že antisemitské výpady, ačkoliv se objevovaly ve všech profesních skupinách, nebyly blízké všem členům těchto skupin. Je však ale nutné zmínit, že i dle našeho zkoumání byla hlavní motivací pro antisemitské výpady ekonomická příčina a právě závist a snaha získat pro sebe výhody navzdory židovské menšině. To bylo dle nás primárním zdrojem aplikovaného antisemitismu. Nikoliv předsudky či pověry, nýbrž do rasového kabátu přestrojený ekonomický kalkul, který byl namířen proti zranitelnému obětnímu beránkovi.

¹⁸⁵ Srov. PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Sefer, 2001, s. 569

¹⁸⁶ FISCHL, Viktor, „*Ve zdravém těle zdraví duch*“, Židovské zprávy, 28. 10. 1938

¹⁸⁷ Srov. ZOUFALÁ, Marcela, HOLÝ Jiří a MED Jaroslav. *Židé a druhá republika.. Rozpad židovského života za 167 dní*. Praha: Academia s. 274

V následující podkapitole přiblížíme, jak postupovali advokáti a jejich profesní sdružení. Na jejich příkladu se tak pokusíme, dle vymezeného prostoru v této diplomové práci, co nejvíce detailně demonstrovat, jak někteří členové postupovali k získání ekonomického benefitu získaného na židovských advokátech.

9.3.2. Česko-Slovenská advokacie proti židovským advokátům

Tato podkapitola je příkladem, který ilustruje sociální realitu ve vnímání tzv. židovské otázky za druhé republiky a který potvrzuje slova profesora Holého, že antisemitismus v českých zemích nebyl tradičně lidový, nýbrž že jej šířily zámožné vrstvy.¹⁸⁸ Postup advokacie byl již v několika odborných publikacích zevrubně popsán, zejména v Dějinách advokacie od Stanislava Balíka a Karla Schella, či v knize Zákonné bezpráví od Heleny Petřů nebo v článku Jakuba Drápala Postup advokacie proti židovským advokátům za 2. republiky.¹⁸⁹

Jak už víme a několikrát jsme to již zdůraznili, tak Mnichov způsobil nejen sociální a hospodářskou ránu okleštěné republice, ale také otevřel prostor temným stránkám lidských charakterů. Reakce české advokacie na sebe po Mnichovu nenechala dlouho čekat a už 4. a 5. října 1938 vydalo Ústředí československých právníků memorandum, které vyzývalo k řešení kritického stavu hospodářství právnických profesí v Československu a žádalo, aby byla přijatá opatření, která by situaci řešila a umožnila tak záchranu. Tento požadavek byl umocněn prohlášením, které podepsalo asi tři sta advokátů, již adresovali požadavek vládě: *„zmenšením území československého státu se zhorší hospodářská situace všech vrstev obyvatelstva, zejména advokátů, lékařů a jiných svobodných povolání. Restrikcí státní agendy a omezením hospodářských možností obyvatelstva se tento stav ještě zhorší. Je proto vyloučeno, aby bylo dovoleno advokátům z území postoupeného Německu se usaditi na zmenšeném území našeho státu, a to zejména advokátů, kteří se 1. ledna 1938 hlásili k jiné národnosti než české. Přílivem takových advokátů by byla ohrožena česká národní věc.“* Výjimky se měly vztahovat na ty, kteří prokázali *„naprostou národní a státní spolehlivost.“*¹⁹⁰

¹⁸⁸ Srov. ZOUFALÁ, Marcela, HOLÝ Jiří. Milena Jesenská a ti druzí. Angažovaný odbor proti antisemitismu za druhé republiky. *Rozpad židovského života za 167 dní*. Praha: Adacemia, 2016, s. 99

¹⁸⁹ Srov. BALÍK, Stanislav. Dějiny advokacie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. V Praze: Česká advokátní komora ve spolupráci s Národní galerií, 2009, s. 174-186; PETRŮV, PETRŮV, Helena. Zákonné bezpráví: Židé v Protektorátu Čechy a Morava. Praha: Auditorium, 2018, s. 76 – 85; DRÁPAL, Jakub. Postup advokacie proti židovským advokátům za 2. republiky. *Ius et Societas*, 2015

¹⁹⁰ Cit. podle: ZOUFALÁ, Marcela, Jiří HOLÝ a BEDNAŘÍK Petr. Antisemitismus v českém denním tisku v období první republiky.. *Rozpad židovského života za 167 dní*. Praha: Adacemia, 2016, s. 246; Rozsudek Nejvyššího

Výše zmíněné memorandum mimo jiné zmiňovalo, že důvodem k němu bylo také hromadné přihlašování židovských a německých advokátů k právníckému povolání.¹⁹¹ Nutno však podotknout, že v tomto memorandu se ještě primárně nejednalo o omezování Židů, to přišlo až později, především v průběhu první poloviny října 1938, které cíleně brojilo proti zápisu německožidovských advokátů z odsunutého území, čímž se poprvé plně ukazuje židovská otázka v advokacii.¹⁹²

Následoval vznik hnutí českých árijských advokátů a dalších podobných hnutí a skupin či přípravný klub výbor Strany Národní jednoty. Jednota československých advokátů, jak si ještě ukážeme, významně přispěla k diskriminaci židovských právníků na území Československa. Ta se projevila z počátku tím, že řešila árijské a neárijské členy v Jednotě advokátů československých, když hájila zájmy československých advokátů, ačkoliv stála mimo Advokátní komoru pro Čechy v Praze. Tyto postupné snahy kulminovaly tím, že Jednota vyzvala své členy, kteří měli alespoň jednoho z rodičů židovského původu, aby doložili: „*svoji spolehlivost po stránce národní, zejména rodnými listy, svými školními vysvědčeními, doklady o příslušnosti spolkové a jiné činnosti veřejné vůbec, podle nichž výbor Jednoty rozhodne o jejich dalším členství s ohledem na § 2 odst. 2 spolkových stanov.*“¹⁹³ Jak dodává Jakub Drápal – nesdělení těchto informací vedlo k vyloučení z komory.¹⁹⁴ To bylo doplněno schváleným návrhem, aby byli vyloučeni i ti advokáti, u kterých by bylo závadou k hájení československých zájmu členství v jiné organizaci.¹⁹⁵

Ovšem zásadní židovskou otázkou pro advokacii za druhé republiky se stal názor, že v advokacii by měly být zastoupeny menšiny do té míry, jakou měrou jsou zastoupeny v populaci. K tomu je nutné dodat, že dle tehdejších statistik bylo v advokacii 40% advokátů

soudu ze dne 16. prosince 1947 (dále i NS), sp. zn. Ds I 21/46, který se nachází také v Archivu České advokátní komory (dále i Archiv ČAK), fond JUDr. Čeněk Brune.

¹⁹¹ Srov. *Nutná opatření na záchranu advokacie*. Česká advokacie. ročník XXII, č. 7-8, září-říjen 1938, s. 149

¹⁹² Srov. DRÁPAL, Jakub. Postup advokacie proti židovským advokátům za 2. republiky. *Ius et Societas*. 2015, s. 3

¹⁹³ Cit. podle: ZOUFALÁ, Marcela, Jiří HOLÝ a BEDNAŘÍK Petr. Antisemitismus v českém denním tisku v období první republiky. *Rozpad židovského života za 167 dní*. Praha: Adademia, 2016, s. 246; Rozsudek NS, sp. zn., Ds I 21/46

¹⁹⁴ Srov. DRÁPAL, Jakub. Postup advokacie proti židovským advokátům za 2. republiky. *Ius et Societas*. 2015, s. 4

¹⁹⁵ Cit. podle: ZOUFALÁ, Marcela, Jiří HOLÝ a BEDNAŘÍK Petr. Antisemitismus v českém denním tisku v období první republiky. *Rozpad židovského života za 167 dní*. Praha: Adademia, 2016, s. 246; Rozsudek NS, sp. zn., Ds I 21/46.

židovského původu, ačkoliv v populaci jich byla 4 %.¹⁹⁶ Všechny tyto snahy vedly k rezoluci Jednoty, která rozhodla: „*Zájem státu a národa vyžaduje, aby práva nearijských skupin a jiných národnostních menšin byla omezena na míru, která odpovídá poměru nearijských skupin a národních menšin k celkovému počtu obyvatelstva. Jednota československých advokátů proto žádá v zájmu advokátního stavu, aby podle této zásady byly upraveny poměry československé advokacie.*“¹⁹⁷ Snaha obětovat Židy pro lepší hospodářský stav české advokacie měl podle rozsudku Nejvyššího soudu původ ve zlepšení majetkových poměrů v demokracii a nikoliv v národním boji a záchraně republiky.¹⁹⁸

Stejně jako Jednota, tak i ostatní právnické skupiny a sdružení přijímala podobná usnesení a uvědomily si, že pro plošné zlepšení hospodářské situace české advokacie bude nejlepší, když se jejich požadavky přenesou na vládní půdu a transformují se tak do obecně platných zákonů. Nutno podotknout, že ta již v říjnu zavedla možnost odmítnout zápis do seznamu, byl-li dotčen veřejný zájem, což v podstatě znamenalo zavedení principu numerus clausus. Veřejným zájmem přitom bylo podle prozatímního opatření zabránit zvýšení počtu advokátů, protože by to údajně ohrožovalo dosud zapsané advokáty, respektive kandidáty advokacie, na jejich slušné výživě, či vláda zavedla věkové omezení výkonu advokacie na šedesát pět let.“¹⁹⁹ Vyloučit Židy z výkonu advokacie pomocí zákona se pokusili čeští právníci podle Nejvyššího soudu 22. října 1938, kdy oslovili vládu, aby přijala nařízení citované výše v memorandu Jednoty. To žádalo zavedení principu proporcionality v advokacii a vyloučení těch advokátů, kteří se před rokem 1910 hlásili k jiné řeči než české či slovenské.²⁰⁰ Postup advokátů se dotknul také otázky, kdo je a kdo není Žid. Dle usnesení ze 4. února 1939 z valné hromady jednoty bylo rozhodnuto, že: „*činným*

¹⁹⁶ Srov. DRÁPAL, Jakub. *Postup advokacie proti židovským advokátům za 2. republiky. Ius et Societas.* 2015, s. 5

¹⁹⁷ Srov. Česká advokacie. ročník XXII, č. 7-8, 1938, s. 148

¹⁹⁸ Cit. podle: ZOUFALÁ, Marcela, Jiří HOLÝ a BEDNAŘÍK Petr. *Antisemitismus v českém denním tisku v období první republiky.. Rozpad židovského života za 167 dní.* Praha: Adademia, 2016, s. 246; Rozsudek NS, sp. zn., Ds I 21/46.

¹⁹⁹ Srov. BALÍK, S. a kol. *Dějiny advokacie.* Praha: Česká advokátní komora ve spolupráci s Národní galerií v Praze, 2009, s. 174-175.

²⁰⁰ Srov. DRÁPAL, Jakub. *Postup advokacie proti židovským advokátům za 2. republiky. Ius et Societas.* 2015, s. 6-7

členem Jednoty nemůže býti advokát židovského původu, při čemž měl být za žida považován ten, jehož aspoň jeden z rodičů byl původu židovského.“²⁰¹

Ačkoliv advokátní obec nebyla po celou dobu druhé republiky jednotná, tak podíváme-li se po časové ose, jak byla přijímána rozhodnutí a usnesení Advokátní komory či dalších subjektů, je evidentní, že primárním motivem advokátů byla ekonomická konkurence Židů a emigrantů z pohraničí a kterou se rozhodli řešit rasovým klíčem, který si sami definovali. I v tomto případě se tak potvrzuje teze, že Židé byli ostrakizováni ze sociálních i hospodářských příčin. Nutno však podotknout, že vláda protižidovská opatření zakazující praxi neárijským advokátům a spolu s tím i výkon lékařských povolání přijala až pod protektorátní vládou 17. března. 1939.²⁰²

²⁰¹ Cit. podle: ZOUFALÁ, Marcela, Jiří HOLÝ a BEDNAŘÍK Petr. Antisemitismus v českém denním tisku v období první republiky.. *Rozpad židovského života za 167 dní*. Praha: Adacemia, 2016, s. 246; Rozsudek NS, sp. zn. Ds I 21/46.

²⁰² Srov. GEBHART, Jan. *Velké dějiny země Koruny české (1938-1945)*.. Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky, 2008, s. 193

Závěr

V této diplomové práci jsme se zabývali druhorepublikovým Československem, které se po národní katastrofě s celosvětovým dopadem bylo nuceno vyrovnat s nesmírně složitou situací. Zůstalo osamocené, bez spojenců, symbolicky mezi nacistickým Německem a západními velmocemi, u kterých zoufale potřebovalo udržovat co nejlepší obchodní vztahy, které byly navíc umocněny závislostí na exportu a podmíněny britsko-francouzskou půjčkou, která zavazovala vládu řešit pomnichovskou situaci humánně s ohledem na uprchlíky, menšiny a jejich práva. Vláda se také zničehonic dostala do situace, kdy kdysi desátou nejrozvinutější zemi světa, Československo, musela zdvihnout po mnichovské porážce na nohy a přitom zoufale hledala možnosti, jaký poměr nastavit k Německu a západním zemím, ačkoliv, jak jsme i ukázali, neměla na výběr, protože jakékoliv zakolísání či bližší přimknutí se zpět k západním spojencům by znamenalo okamžité obsazení ČSR hitlerovským německem. Nutno však zmínit, že premiér Beran žil v představě, nebo to alespoň tvrdil, že nacistické Německo nemá důvod k obsazení zbytku ČSR. „*Věděli jsme, že Německo vykonává nátlak, ale nikdo nevěděl, že nás chce okupovat,*”²⁰³ tvrdil Česko-Slovenský premér během své obhajoby před Národním soudem ke konci března 1947. Zde je ale nutné zmínit, že Beran měl informace z více stran, že se německá armáda chystá obsadit zbytek ČSR, ať už od zpravodajských důstojníků, francouzské rozvědky, agenta A-54 Paula Thümmela a dalších, ale premiér důvěřující ministru Chvalkovskému nepřikládal těmto zprávám důvěru.²⁰⁴ O to větší pro něj byla následná okupace šokem. Je také známo, a je nutné to zde uvést, že Beranův kabinet podal před obsazením 14. března 1938 demisi, ale tu prezident republiky Hácha nepřijal, protože byl v té době v Berlíně, kde byl po dlouhých hodinách nucen podepsat dokument, v němž svěruje osud československého národa do Hitlerových rukou. Druhý dokument, který byl nucen stvrdit, se týkal kapitulčních podmínek.²⁰⁵

Volba pravicového autoritativního režimu v ČSR za druhé republiky měl dle našeho názoru, který jsme si potvrdili v této diplomové práci, své odůvodnění, protože umožňoval vládě

²⁰³ Obhajovací řeč Rudolfa Berana před Národním soudem 28. a 29. března 1947. Střední Evropa, č. 21, 1991 s. 116

²⁰⁴ ROKOSKÝ, Jan. „Rudolfe, hlavu vzhůru...“: OSUDNÝ 15. BŘEZEN 1939 A PREMIÉR RUDOLF BERAN. Paměť a dějiny [online]. 2009, (1), s. 11-20. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad0901/011-020.pdf>, s. 107

²⁰⁵ Tamtéž, s. 107

výhodnější jednání s Německem a zároveň zajišťoval přísnější podmínky pro řešení vnitřně politických problémů, které přišly jako následky s Mnichovem. Ministerský předseda Beran hájil před Národním soudem svou vládu následovně: „*Nebyli jsme ani zrádci, ani zbabělci. Nikomu, ani mně, ani mojí vládě nescházelo osobní statečnosti. Co je život jednotlivce nebo několika jednotlivců? Ale zodpovědnost za život národa ukládala nám jednat tak, jak jsme jednali.*“²⁰⁶ K povaze režimu je však nezbytné zmínit, že i přes povahu režimu nebyl premiér Beran, dle slov Jana Rokovského, schopen direktivním způsobem řídit vládu.²⁰⁷ Stejně tak se nám jeví, že charakter režimu neodpovídal vůdcovským schopnostem Rudolfa Berana a nastavená autoritativní politika mu nebyla blízká, ale chápal ji jako nutnost. O tom svědčí i již námi zjištěný fakt, že hledal nové situační formy politického dialogu. Příkladem může být Státní hospodářská rada nebo četné konzultace s Antonínem Hamplem, předsedou Národní strany práce. Jinými slovy: Druhá republika byla profizóriem, které zastihlo osobnosti politického života a celou společnost nepřipravené. Politický režim odpovídal nutným požadavkům a nelze ho považovat za fašistický nebo k fašismu směřující, protože aplikované autoritativní a nedemokratické politiky byly přijaty pod nátlakem nacistického Německa, což se projevilo i v protižidovských opatřeních.

Ve zkoumaném období se ve společnosti rovněž objevil ekonomický antisemitismus, který dle našeho zjištění vyšel na povrch jako reakce na ekonomickou a hospodářskou nejistotu vyvolanou Mnichovem. Ke slovu ve sdělovacích prostředcích, určujících veřejné mínění, se dostala cenzura a obyvatelé začali postupně oslovovat skrze média a mocenskou snahu Německa lidé, dříve na okraji politického spektra, kteří zvláště po druhé Chvalkovského schůzce s Hitlerem, formulovali protižidovské výpady, za kterými byla primárně snaha přirknout Židům vinu za Mnichovskou krizi, neúspěchy první republiky, společenský marasmus, rozvracečství a především nepřirozeně vysoký ekonomický kapitál, který si ukrojili z národního krajíce, aniž by do národa přirozeně patřili, a proto je navrhovali vyhodit přes palubu potápějící se národní lodi. Touto logikou si například českoslovenští advokáti pokusili zajistit na úkor židovských advokátů a advokátu uprchlíků lepší ekonomickou situaci a stabilitu obživy v pomnichovských časech. Jejich motiv nebyl, stejně jako u většiny obyvatelstva - prokazující antisemitské tendence -

²⁰⁶ Obhajovací řeč Rudolfa Berana před Národním soudem 28. a 29. března 1947. Střední Evropa, č. 21, 1991, s. 153

²⁰⁷ ROKOSKÝ, Jan. „*Rudolfe, hlavu vzhůru...*“: OSUDNÝ 15. BŘEZEN 1939 A PREMIÉR RUDOLF BERAN. Paměť a dějiny [online]. 2009, s. 11-20. Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad0901/011-020.pdf>, s. 107

projevem lidového antisemitismu, nýbrž ekonomickým kalkulem a spolu s tím také transformátorem hněvu, zklamání a hořkosti po Mnichovské katastrofě.

Denní tisk, kulturní a další instituce byly kontrolovány a ovlivněny cenzurou, která byla spravována cenzurními úřady a které někdy více, někdy méně důsledně, dohlížely nad všemi výstupy a dle politických instrukcí nechaly zasahovat do textů, kultury a dalších výstupů. To vše pod drobnohledem nacistického Německa, které v různé intenzitě v podstatě koordinovalo společenskou náladu a témata a jak jsme si i ověřili v závěrech druhého Chvalkovského jednání s Hitlerem, určovalo i intenzitu antisemitských výpadů, až nakonec v době před okupací se neobjevovaly v denním tisku žádné texty bránící Židy v mediálním prostoru. Stranou nemůžeme nechat ani samotnou vládu, která některá svá, především po únoru roku 1939 přijatá vládní nařízení, podmiňovala rasovým klíčem, a to na popud německého souseda, ale pravděpodobně i částečně z vlastních intelektuálních zdrojů, přihlédneme-li na vztah vlády k židovským uprchlíkům a některým prohlášením směrem k Židům obecně, ale je samozřejmě dosud otázkou do jaké míry se jednalo o vnitřní přesvědčení jednotlivých osobností.

V úvodu této diplomové práce jsme se zavázali objasnit, že antisemitismus za druhé republiky měl ekonomický charakter a nebyl lidový. Tuto tezi jsme si ověřili, když jsme si ukázali, že antisemitismus objevující se ve společnosti a v politických výstupech měl ekonomický původ, když ve společnosti, v médiích, kulturních institucích a jinde rezonoval všeobecně deklarovaný, ačkoliv ne každým uznávaný názor, že Československo je potápějící se loď a v duchu národního sobectví by se mělo postarat samo o sebe a ostatní hodit přes palubu a v takovém Československu neměli Židé místo, protože představovali údajně nejenom ekonomickou, ale i sociální překážku. Toto postupné sociální vylučování šlo ruku v ruce s novým nacionalismem a v některých případech i s plíživou přípravou k budoucí kolaboraci. Potvrdili jsme si tak, že barometr politického počasí byl jako kdysi v české historii analogický s ekonomickým antisemitismem, který ve skutečnosti neměl lidový základ jako v sousedních státech. Pro toto tvrzení jsme si mimo jiné odpověděli studiem pramenů, jednotlivými příklady, ale také podloženými tvrzeními profesora Holého a profesora Meda.

Diplomová práce nám také ukázala, jak složitý a na jak hliněných nohách postavený, komplikovaný a křehký vztah měly obě československé vlády s Německem a západními zeměmi. Západní velmoci vyžadovaly dodržování nastavených podmínek, a tak Československo bylo závislé nejen na exportu a britsko-francouzské půjčce, ale také na německé vůli, která spolu

s požadavky na Československo sílila a onen dynamický stav byl evidentně postupnými kroky „přetlačen“ blíže k německé straně.

V diplomové práci jsme předpokládali, že v českém kontextu lze vysledovat nápadnou spojitost mezi rasovou a politickou teorií, protože úvahy o povaze rozdělení ras takřka vždy směřovaly k aplikaci na pole politiky.²⁰⁸ Výsledky našeho výzkumu potvrdily platnost postulované hypotézy, a to poukázáním na skutečnost opakujícího se fenoménu ekonomického antisemitismu ve společnosti a politice v českých zemích za druhé republiky v Československu.

²⁰⁸ Srov. BUDIL, Ivo T. *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie: Zrození moderní rasové teorie: Život a dílo Victora Courteta*. Brno: NAUMA, 2005. s. 15-16

Bibliografie

I. Dobový periodický tisk

Hlavní příkaz dne: Udržet jednotu všeho lidu!, Rudé právo, č. 231, 1. 10. 1938, s. 1.

Provolání Svazu Čechů židů. Rozvoj 45, č. 43, 1938, s. 1

Pomozte!, Rozvoj 45, č. 43, 21. 10. 1938, s. 1

Česká advokacie. ročník XXII, č. 7-8, září-říjen 1938, s. 148

Do boje za nové Česko-Slovensko!, Národní noviny. č. 355, Praha, 1938 s. 2

Národe český!. Venkov. Praha, č. 33, 1938, s. 1

NOVÁK, Arne. *Ztracené kraje.*, Lumír 64, č. 1, 30. 11. 1938, s. 2-3

JEHLIČKA, L., KOSTOHRYZ J., *Národní obnova*, 24, 12. 1938, č. 51

Le Petit Parisien. Paris, 5. prosince 1939

LUKEŠ, František. *K volbě Emila Háchy prezidentem tzv. druhé republiky*. Časopis Národního muzea, roč. 131, č. 2, 1962

Nutná opatření na záchranu advokacie. Česká advokacie. ročník XXII, č. 7-8, září-říjen 1938, s. 149

Od vlády Syrového k vládě Beranově. Přítomnost. Praha, č. 49, 1938, s. 2

Organizační zprávy. Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 2, Kolín 6. ledna 1939, s. 4

Účelná regulace vystěhovalectví, Venkov 34 (1939), č. 11, s. 3.

Programový projev dr. J. Macka „*Věříme ve svůj národ*“. *Právo lidu*, č. 293, 1938, s. 1-.

RYNEŠ, Václav, *Nové výhledy*. Katolík, č. 7, 11. 1. 1939, s. 125

SOUKENKA, Jan, *K novému nacionalismu*, Národní listy, č. 340, 11. 12. 1938, s. 1.

STREJČEK, Karel, „*Nové úkoly – odstraňovat kazy*“, Venkov 33, č. 301, 1938, s. 4

SYCHRAVA, Lev, „*Kazy – začněme každý sám u sebe*“, Národní obrození 15, č. 302, 1938, s. 1

Venkov, 4. prosince 1938, s. 2

Venkov, 4. ledna. 1939, s. 2

WERNER, Karel, *Nevděk*, Polední list 13, č. 34, 1939, s. 1.

Zachovat stát a jeho národní mír. Venkov, č. 291, 1938, s. 1

Zastavme útoky. Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 5, Kolín 27. ledna 1939, s. 1

II. Použitá literatura

ARON, L. a kolektiv: *Československé opevnění 1935-1938*. 2. opravené vydání. Náchod 1998

BALÍK, Stanislav. *Dějiny advokacie v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. V Praze: Česká advokátní komora ve spolupráci s Národní galerií, 2009

BALÍK, Stanislav, HLOUŠEK Vít, HOLZER Jan, ŠEDO Jakub. *Politický systém českých zemí 1848 – 1989*, Brno: Masarykova univerzita – Mezinárodní politologický ústav, 2011

BAUER, Zdeněk. *Opevnění z let 1935-38. Úsek Střekov - Děčín - Hřensko*. Dvůr Králové nad Labem 1998

BUDIL, Ivo T. *Panoráma biologické a sociokulturní antropologie: Zrození moderní rasové teorie: Život a dílo Victora Courteta*. Brno: NAUMA, 2005

BURLEIGH, Michael a Wolfgang WIPPERMANN, *Rasistický stát: Německo 1933–1945*. Praha: Columbus, spol. s.r.o., 2010

ČAPEK, Karel. *Hovory s T. G. Masarykem*. 1. soubor. vyd. Praha: Československý spisovatel, Spisy, sv. 20, 1990

ČAPKOVÁ, Kateřina. *Uznání židovské národnosti v Československu 1918–1938*. In *Český časopis historický*, roč. 102, 2004

ČERMÁKOVÁ, Radka. *Druhá republika – okleštěný stát v mizející Evropě, Židovská menšina za druhé republiky: sborník přednášek z cyklu ve Vzdělávacím a kulturním centru Židovského muzea v Praze*, Praha 2007

DOSTÁL, Vladimír. *Agrární strana, Její rozmach a zánik*, Brno: Atlantis, 1998

DOUDĚRA, Karel. *Republika na úvěr*. Praha: Novinář, 1987

DRÁPAL, Jakub. *Postup advokacie proti židovským advokátům za 2. republiky*. Ius et Societas. 2015

FEIERABEND, Ladislav Karel. *Politické vzpomínky*. 2. uprav. vyd. Brno: Atlantis, 1994

- FILÍPEK, Jan. *Mnichov 1938 – Hra o Československo*. Dr. Eduard Grégr a syn: Praha, 2001
- FRANKL, Michal a Miloslav SZABÓ. *Budování státu bez antisemitismu?: násilí, diskurz loajality a vznik Československa*. Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2015. Židé - dějiny – paměť
- GEBHART, Jan a KUKLÍK Jan. *Druhá republika 1938-1939: svár demokracie a totality v politickém, společenském a kulturním životě*. Praha: Paseka, 2004
- GEBHART, Jan. *Velké dějiny země Koruny české (1938-1945)*. Praha: Historický ústav Akademie věd České republiky, 2008
- GOTTWALD, Klement. *Deset let*. Sborník statí a projevů 1936 – 1946, Praha: Svoboda, 1948
- HADLER, Frank. "Erträglicher Antisemitismus"? - Jüdische Fragen und tschechoslowakische Antworten 1918/19, in: Jahrbuch des Simon-Dubnow-Instituts/Simon Dubnow Institute Yearbook I, 2002
- DOUBEK, Vratislav. *Křehké vítězství: 28. říjen v paměti Hradu: proměny československé státnosti 1918-1948*. Praha: Mladá fronta, 2008
- KUKLÍK, Jan. *Do poslední pence: československo-britská jednání o majetkoprávních a finančních otázkách 1938-1982*. V Praze: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2007
- KUKLÍK, Jan. *Sociální demokraté ve Druhé republice*. Praha: Karolinum, 1993. Acta Universitatis Carolinae, 142 (1992)
- KUKLÍK, Jan; NĚMEČEK, Jan; ŠEBEK, Jaroslav. *Dlouhé stíny Mnichova: Mnichovská dohoda očima signatářů a její dopady na Československo*. Praha: Auditorium, 2011
- KVAČEK, Robert. „K politice KSČ v době příprav Mnichova“, *Zápisky Katedry československých dějin a archivního studia* III (1958), č. 1-2, Praha: Karlova Univerzita, Filozoficko-historická fakulta
- LOEWENSTEIN, Bedřich. „Manifest nepolitické politiky. Česká otázka po 45 letech.“ Sociologický časopis 31, 1995
- LUKEŠ, František. *Podivný mír*. Praha: Svoboda, 1968
- LUSTIGOVÁ, Martina. *Jaká byla politika první republiky*. Polygon, č. 4, 2005

- MATES, Pavel. *Mezi Mnichovem a Berlínem: státoprávní problémy druhé republiky*. Brno: Masarykova univerzita, 1992
- MED, Jaroslav. *Literární život ve stínu Mnichova (1938-1939)*. Praha: Academia, 2010
- Miloš HÁJEK, *Od Mnichova k 15. březnu: Příspěvek k politickému vývoji českých zemí za pomnichovské republiky*, Praha, 1959
- MOTL, Stanislav. *Válka před válkou: krvavý podzim 1938 v Čechách a na Moravě*. V Praze: Rybka Publishers, 2015
- Obhajovací řeč Rudolfa Berana před Národním soudem 28. a 29. března 1947. *Střední Evropa*, 1991, č. 21
- PAVLÍČEK, Tomáš. Cenzurní systém, cenzurní zásah a literatura za druhé republiky, *Spisovatelé, společnost a noviny v proměnách doby. K 150 výročí úmrtí Karla Havlíčka* / Praha: Památník národního písemnictví 38, 2006
- PĚKNÝ, Tomáš. *Historie Židů v Čechách a na Moravě*. 2., přeprac. a rozš. vyd. Praha: Sefer, 2001
- PETRŮV, Helena. *Zákonné bezpráví: Židé v Protektorátu Čechy a Morava*. Praha: Auditorium, 2018
- POJAR Miloš, SOUKUPOVÁ Blanka, ZAHRADNÍKOVÁ Marie. „Čeští židé mezi Mnichovem a 15. březnem 1939“, *Židovská menšina za druhé republiky*, Praha: Židovské muzeum v Praze, 2007
- POJAR Miloš, SOUKUPOVÁ Blanka, ZAHRADNÍKOVÁ Marie. *Židovská menšina za druhé republiky*, Praha: Židovské muzeum v Praze, 2007
- Politické dějiny světa v datech. Praha, Členská knihovna (Svoboda), 1980
- RATAJ Jan. ZUDOVÁ-LEŠKOVÁ Zlatica, KLIMEK Antonín. *Z druhé republiky*. Praha: Historický ústav Armády ČR, 1993
- RATAJ, Jan. *O autoritativní národní stát: ideologické proměny české politiky druhé republiky 1938-1939*. Praha: Karolinum, 1997
- ROKOSKÝ, Jaroslav. *Rudolf Beran a jeho doba: Vzestup a pád agrární strany*, Praha 2011

Sidney MORRELL. *Viděl jsem ukřižování*, Naše pravda: List národní strany práce, r. 1, č. 11, Kolín 10. března 1939

STEHLÍK, Eduard. *Lexikon těžkých objektů československého opevnění z let 1935-1938*. 2., opr. vyd. Dvůr Králové nad Labem: Fortprint, 2010. Pevnosti.

ŠOLC, Jiří. *Útěky a návraty Bohumila Laušmana: Osud českého politika*, Praha 2008,

ŠRÁMEK, Petr. *Československá armáda v roce 1938*. Brno-Náchod 1996,

TABERY, Erik. *Opuštěná společnost: česká cesta od Masaryka po Babiše*. Ostrava: Bookmedia, 2018

TESAŘ Jan. *Mnichovský komplex*. Praha 2014

TOMÁŠEK, Dušan. *Deník druhé republiky*. Praha: Naše vojsko, 1988. Dokumenty (Naše vojsko)

TOMS, Jaroslav. *Od Mnichova po osvobození. Přehled dějin Čechů a Slováků v letech 1938-1945*. Západočeská univerzita – Pedagogická fakulta: Plzeň, 1995

VANĚČEK, Václav. *Dějiny státu a práva v Československu do roku 1945*, Praha 1964

ZOUFALÁ, Marcela, Jiří HOLÝ, *Rozpad židovského života za 167 dní*. Praha: Adademia, 2016

III. Archivy

Národní archiv v Praze, fond Ministerstva vnitra

Archiv České advokátní komory

Národní knihovna České republiky; fond

IV. Internetové odkazy a archivy

BARÁNEK, Daniel. Eva Kalinová. Paměť národa [online]. 25. 11. 2009. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/index.php/witness/clip/id/1450/clip/4781>

Druhá republika česko-slovenská [online]. Praha: Česká televize, 2008. Dostupné z: <http://www.ceskatelevize.cz/porady/10150778447-historie-cs/208452801400007-druha-republika-cesko-slovenska>

Metoda orální historie. Paměť národa [online]. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/page/index/title/oral-history-method>

Národní shromáždění republiky Československé: Úterý 13. prosince 1938. Společná československá digitální parlamentní knihovna[online]. (156. schůze), 1938 Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/156schuz/s156003.htm>

Národní shromáždění republiky Československé: Úterý 14. prosince 1938. Společná československá digitální parlamentní knihovna[online]. (157. schůze), 1938 Dostupné z: <http://www.psp.cz/eknih/1935ns/ps/stenprot/156schuz/s156003.htm>

RICHTER, Jaroslav. Prokop Vejdělek (1909): Bylo to bláznivé století!. *Paměť národa* [online]. Praha, 10. 07. 2010. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/vejdelek-prokop-1909-1191>

JANÍK, Vlastislav. Marie Ustohalová. *Paměť národa* [online]. Podivín, 29. 07. 2017. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/story/ustohalova-marie-0-918>

HOSTAČNÁ, Lucie. MUDr. Drahomíra Vedrová (1920). *Paměť národa* [online]. Praha, 2017. 01. 08. 2017. Dostupné z: <http://www.pametnaroda.cz/witness/clip/id/7787>

ČECHUROVÁ, Jana, MED, Jaroslav, PEHR, Michal, ROKOSKÝ, Jaroslav, Trpký osud Rudolfa Berana, Publicistický cyklus Historie.cs, díl č. 206, premiéra: 2. února 2013, Dostupné jako video online z: <http://www.ceskatelevize.cz/ivysilani/10150778447-historie-cs/213452801400004/>

Projevy osobností II. Republiky [online].: YouTube, 2010. Dostupné z: <https://www.youtube.com/watch?v=yHv9kNiFT3I&feature=share>

ROKOSKÝ, Jan. „Rudolfe, hlavu vzhůru...“: OSUDNÝ 15. BŘEZEN 1939 A PREMIÉR RUDOLF BERAN. *Paměť a dějiny* [online]. (1), s. 11-20. 2009, Dostupné z: <https://www.ustrcr.cz/data/pdf/pamet-dejiny/pad0901/011-020.pdf>, s. 107